МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЧЕПУРНА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 343.35:351.741(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

РОЗСЛІДУВАННЯ СЛУЖБОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **Т.В. Чепурна**

Науковий керівник: **Пясковський Вадим Валерійович,**
кандидат юридичних наук, професор

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Чепурна Т. В. Розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2026.

Дисертація є одним із перших вітчизняним дослідженням теоретичних та практичних засад розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, яке базується на актуальних узагальненнях слідчої та судової практики в контексті чинного кримінального процесуального законодавства.

У роботі сформовано наукові основи розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, що охоплює криміналістичну характеристику цього виду злочинів, рекомендації з організації початкового етапу розслідування, особливості проведення слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів з урахуванням специфіки суб'єкта кримінальних правопорушень та умов протидії розслідуванню. Обґрунтовано, що традиційні підходи до методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності не повною мірою враховують специфіку статусу працівників правоохоронних органів, їх професійну підготовку, службові повноваження та можливості впливу на хід кримінального провадження, що зумовлює необхідність розроблення відповідної криміналістичної моделі розслідування.

Визначено та детально розкрито зміст елементів криміналістичної характеристики службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, серед яких виділено особу правопорушника, предмет протиправного посягання, способи вчинення кримінального правопорушення, слідову картину та обстановку вчинення

кримінального правопорушення. Встановлено, що зазначені елементи криміналістичної характеристики перебувають у стійких кореляційних зв'язках, а їх урахування дозволяє підвищити ефективність формування слідчих версій, планування розслідування та вибору оптимальних тактичних рішень.

Сформовано типовий криміналістичний портрет особи правопорушника досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, що включає наступні ознаки: чоловік, який служить в правоохоронних органах, переважно, на посадах середньої або молодшої ланки (слідчий, оперуповноважений, інспектор патрульної поліції, дільничний офіцер поліції, прокурор, податковий, митний інспектор), віком від 25 до 35 років, як правило, має вищу освіту магістерського рівня, перебуває у шлюбі, проживає в межах територіальної юрисдикції того правоохоронного органу, в якому він працює, має досвід роботи від трьох до десяти років, із домінуючим корисливим мотивом.

Описано предмет протиправного посягання, який охоплює як традиційні матеріальні цінності у вигляді грошових коштів і майна, так і сучасні форми активів, зокрема криптовалюту, що свідчить про адаптацію досліджуваної злочинності до нових економічних і технологічних умов.

Досліджено особливості способу вчинення таких кримінальних правопорушень, який охоплює: способи підготовки (вивчення нормативно-правових актів; обрання предмету посягання; підбір співучасників та осіб, які забезпечать корупційні зв'язки; встановлення активної комунікації між особами; моделювання поведінки та схем дій; визначення та підготовка місця, знарядь, усунення перешкод; передбачення можливостей викриття протиправної діяльності та проведення, у зв'язку із цим, негласних слідчих (розшукових) дій тощо); способи вчинення (носять прихований характер, зазвичай спрямовані на імітацію правомірної діяльності; характеризується вчиненням кількох кримінально караних діянь), способи приховування (діяння, спрямовані на приховування події кримінального правопорушення,

причетності до неї особи, предмета правопорушення; знищення слідів, знарядь, засобів кримінального правопорушення; характеризуються високим рівнем латентності; мають ознаки кримінально караних діянь, адміністративних правопорушень, дисциплінарних проступків чи спричиняють наслідки застосування заходів забезпечення кримінального провадження).

Висвітлено особливості формування слідової картини та визначено характерні матеріальні сліди (документи, грошові кошти, матеріальні цінності, послуги чи нематеріальні блага, нашарування спеціальної хімічної речовини, електронні носії інформації, комп'ютерна техніка, цифрові (віртуальні) сліди; знаряддя вчинення кримінального правопорушення; тілесні ушкодження; традиційні трасологічні сліди тощо) та ідеальні сліди (підозрювані, потерпілі, заявники, колеги підозрюваних, члени сім'ї, близькі родичі, друзі, очевидці подій, співробітники оперативних підрозділів, які здійснювали негласні заходи).

Встановлено, що обстановка вчинення досліджуваної категорії кримінальних правопорушень формується сукупністю матеріальних, управлінсько-організаційних і морально-психологічних умов, які безпосередньо впливають на механізм злочинної діяльності та процес доказування.

Виділено обставини, які підлягають встановленню під час розслідування таких кримінальних провадженнях, а саме: обставини, передбачені ч. 1 ст. 91 КПК України; обставини, передбачені диспозицією відповідної статті КК України, що передбачає відповідальність за конкретне кримінальне правопорушення у сфері службової діяльності; обставини, що мають значення для успішного розслідування конкретного кримінального правопорушення.

Виокремлено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, залежно від джерел первинної інформації, часу та

обставин її надходження: 1) досудове розслідування розпочате за результатами оперативно-розшукової діяльності; 2) інформація надійшла від заявника до початку реалізації протиправного умислу; 3) інформація надійшла від заявника чи потерпілого відразу після (або в момент) його вчинення; 4) досудове розслідування розпочате за заявою потерпілого або повідомленням від громадян, які надійшли через деякий час після його вчинення; 5) досудове розслідування розпочате за результатами службових перевірок. Установлено, що характер слідчої ситуації впливає на послідовність слідчих (розшукових) дій та інших заходів, а також на вибір тактичних прийомів їх проведення. На цій підставі сформульовано алгоритми дій суб'єктів розслідування відповідно до виокремлених типових слідчих ситуацій.

Розглянуто практичні підходи до процесу планування розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень шляхом визначення конкретних етапів такої діяльності та оптимізації організаційно-практичних дій суб'єктів розслідування на кожному із таких етапів.

Класифіковано окремі слідчі версії, що стосуються обставин вчинення кримінального правопорушення, зокрема: щодо суб'єкта кримінального правопорушення, способу, місця, часу його вчинення, предмету, мотивів, мети та наслідків кримінального правопорушення.

Сформовано наступні версії кримінального правопорушення: 1) мала місце подія службового кримінального правопорушення, учиненого працівником правоохоронного органу; 2) мала місце інша подія, яка нагадує службове кримінальне правопорушення, проте насправді є іншим кримінальним правопорушенням; 3) мав місце дисциплінарний проступок; 4) відомості про вчинення службового кримінального правопорушення є сфальсифікованими з метою дискредитації працівника правоохоронного органу, усунення з посади чи іншого впливу; 5) службове кримінальне правопорушення мало місце, але вчинене за обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння чи провокації.

Розкрито зміст організаційних та практичних дій щодо проведення огляду місця події під час розслідування зазначених кримінальних правопорушень. Визначено, що місцем події під час огляду є: відкрита місцевість, публічно доступні місця, службові приміщення правоохоронних органів, автомобілі підозрюваних або інших осіб (в тому числі, службові). Визначено об'єкти фіксації та вилучення під час огляду місця події.

З'ясовано підстави і тактичні особливості проведення обшуку під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень. Виділено найпоширеніші об'єкти обшуку (службові кабінети підозрюваних; житло та інші приміщення, що належать підозрюваним; особисті транспортні засоби підозрюваних; особа).

Надано процесуальні рекомендації щодо здійснення допиту підозрюваних і свідків у досліджуваних кримінальних провадженнях (заявників, колег підозрюваного, членів сім'ї, близьких родичів, друзів, очевидців подій, співробітників оперативних підрозділів, які здійснювали негласні заходи).

Досліджено форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень: консультації спеціалістів в тій чи іншій галузі; участь спеціалістів у проведенні окремих процесуальних дій; проведення судових експертиз.

Розкрито особливості найбільш поширених судових експертиз (почеркознавча експертиза, технічна експертиза документів, експертиза спеціальних хімічних речовин, судово-медична експертиза живих осіб, експертиза відеозвукозапису, комп'ютерно-технічна експертиза, дактилоскопічна експертиза).

Ключові слова: працівник правоохоронного органу, службове кримінальне правопорушення, розслідування, предмет посягання, особа правопорушника, спосіб вчинення, слідова картина, слідчі ситуації, планування, слідчі (розшукові) дії, спеціальні знання.

ANNOTATION

Chepurna T. V. Investigation of Official Criminal Offenses Committed by Law Enforcement Officers. – The qualification research paper presented as a manuscript.

The thesis for a PhD degree in the speciality 081 – «Law». – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2026.

This dissertation represents one of the first domestic studies in Ukraine dedicated to the theoretical and practical foundations of investigating official criminal offenses committed by law enforcement officers. It is based on up-to-date generalizations of investigative and judicial practice within the framework of the current criminal procedure legislation.

The work establishes the scientific foundations for investigating official criminal offenses perpetrated by law enforcement officers. This encompasses the forensic (criminological) characteristics of this category of crimes, recommendations for organizing the initial stage of the investigation, specific features of conducting investigative (search) actions and other procedural measures, taking into account the particular status of the offender as a law enforcement employee, as well as the conditions of countermeasures against the investigation. It is substantiated that traditional approaches to the methodology of investigating criminal offenses in the sphere of official activity do not fully account for the specific status of law enforcement officers, their professional training, official powers, and capacity to influence the course of criminal proceedings. This necessitates the development of an appropriate forensic model for such investigations.

The elements of the forensic characteristics of official criminal offenses committed by law enforcement officers are defined and thoroughly elaborated, including: the offender’s personality, the object of the unlawful encroachment, methods of committing the offense, the trace pattern (evidentiary picture), and the setting (circumstances) of the offense. It has been established that these elements

of the forensic characteristics are interconnected by stable correlational relationships. Their consideration enhances the effectiveness of formulating investigative versions (hypotheses), planning the investigation, and selecting optimal tactical decisions.

A typical forensic profile of the offender in this category of criminal offenses has been constructed, encompassing the following characteristics: male, serving in a law enforcement agency, predominantly in mid-level or junior positions (investigator, operative officer, patrol police inspector, district police officer, prosecutor, tax inspector, customs inspector), aged 25 to 35 years, typically holding a master's level higher education degree, married, residing within the territorial jurisdiction of the law enforcement agency where he serves, with professional experience ranging from three to ten years, and predominantly motivated by mercenary (material gain) interests.

The object of the unlawful encroachment is described, encompassing both traditional material assets (monetary funds and property) and modern forms of assets, including cryptocurrency, indicating the adaptation of this type of criminality to new economic and technological conditions.

The specific features of the methods of committing such criminal offenses are examined, including: methods of preparation (studying normative legal acts; selecting the object of encroachment; recruiting accomplices and individuals to provide corrupt connections; establishing active communication among participants; modeling behavior and action schemes; identifying and preparing the location, tools, and means; removing obstacles; anticipating possible detection and, in connection therewith, preparing for covert investigative (search) actions, etc.); methods of commission (typically concealed in nature, usually involving simulation of lawful activity; characterized by the perpetration of multiple criminally punishable acts); methods of concealment (actions aimed at concealing the fact of the criminal offense, the perpetrator's involvement, and the object of the offense; destruction of traces, tools, and means of the offense; characterized by a high degree of latency; exhibiting features of criminally punishable acts,

administrative offenses, disciplinary misconduct, or resulting in the application of criminal procedural security measures).

The peculiarities of the trace pattern formation are highlighted, with identification of characteristic material traces (documents, monetary funds, material assets, services or intangible benefits, deposits of special chemical substances, electronic storage media, computer equipment, digital (virtual) traces; tools used in committing the offense; bodily injuries; conventional trace evidence, etc.) and ideal (mental) traces (suspects, victims, complainants, colleagues of the suspect, family members, close relatives, friends, eyewitnesses to the events, operatives who conducted covert measures).

It has been determined that the setting of this category of criminal offenses is formed by a combination of material, managerial-organizational, and moral-psychological conditions that directly influence the mechanism of criminal activity and the process of evidence gathering.

Circumstances subject to establishment during the investigation of such criminal proceedings are delineated, namely: circumstances provided for in Part 1 of Article 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine; circumstances specified in the disposition of the relevant article of the Criminal Code of Ukraine that establishes liability for a specific criminal offense in the sphere of official activity; circumstances relevant to the successful investigation of the particular criminal offense.

Typical investigative situations at the initial stage of investigating official criminal offenses committed by law enforcement officers are distinguished, depending on the sources of primary information, the timing, and circumstances of its receipt: 1) pre-trial investigation initiated based on the results of operational-search activities; 2) information received from a complainant prior to the realization of the unlawful intent; 3) information received from a complainant or victim immediately after (or at the moment of) the commission; 4) pre-trial investigation initiated based on a victim’s statement or reports from citizens

received some time after the commission; 5) pre-trial investigation initiated based on the results of internal official inspections.

It has been established that the nature of the investigative situation influences the sequence of investigative (search) actions and other measures, as well as the choice of tactical techniques for their conduct. On this basis, algorithms of actions for investigation subjects have been formulated corresponding to the identified typical investigative situations.

Practical approaches to planning the investigation of the offenses under study are considered by defining specific stages of such activity and optimizing organizational and practical actions of investigation subjects at each stage.

Individual investigative versions concerning the circumstances of the offense commission are classified, in particular regarding the subject, method, place, time, object, motives, purpose, and consequences of the criminal offense.

The following versions of the criminal event are formulated: 1) an official criminal offense committed by a law enforcement officer did occur; 2) another event occurred that resembles an official criminal offense but is in fact a different criminal offense; 3) a disciplinary misconduct took place; 4) information about the commission of an official criminal offense was fabricated for the purpose of discrediting the law enforcement officer, removing him from office, or exerting other influence; 5) an official criminal offense did occur, but under circumstances excluding criminal unlawfulness of the act or involving provocation.

The content of organizational and practical actions related to conducting an inspection of the scene of the incident during the investigation of the specified criminal offenses is disclosed. It is determined that the scene for inspection purposes includes: open terrain, publicly accessible locations, official premises of law enforcement agencies, vehicles of suspects or other persons (including service vehicles). Objects to be recorded and seized during the scene inspection are identified.

The grounds and tactical features of conducting searches during the investigation of the offenses under study are clarified. The most common search

objects are identified (official offices of suspects; residential and other premises belonging to suspects; personal vehicles of suspects; the person of the suspect).

Procedural recommendations are provided for conducting interrogations of suspects and witnesses in the investigated criminal proceedings (complainants, colleagues of the suspect, family members, close relatives, friends, eyewitnesses to the events, operatives who conducted covert measures).

Forms of utilizing special knowledge during the investigation of criminal offenses are examined: consultations with specialists in relevant fields; involvement of specialists in conducting certain procedural actions; performance of forensic examinations.

The features of the most common forensic examinations are elaborated (handwriting examination, technical examination of documents, examination of special chemical substances, forensic medical examination of living persons, video-audio recording examination, computer-technical examination, fingerprint examination).

Keywords: law enforcement officer, official criminal offense, investigation, object of encroachment, offender’s personality, method of commission, trace pattern, investigative situations, planning, investigative (search) actions, special knowledge.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Чепурна Т.В., Пясковський В.В. Предмет протиправного посягання службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія ПРАВО. 2025. Випуск 88: частина 3. С. 348–353. DOI : https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.52.

2. Чепурна Т.В. Огляд місця події під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія ПРАВО. 2025. Випуск 89: частина 3. С. 456–461. DOI : https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.65.

3. Чепурна Т.В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Наукові перспективи*. Серія ПРАВО. № 6 (60). 2025. С. 1020–1031. DOI : https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-6(60)-1020-1031.

4. Чепурна Т.В. Способи вчинення службових кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних органів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Випуск № 05. 2025. Частина 3. С. 289–295. DOI : https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.42.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Чепурна Т. В., Пясковський В. В. Актуальність наукового дослідження методики розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 105–107. URL : https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d2f15d01-b8c9-4726-b0cb-0b998b535920/content.

6. Чепурна Т. В. Предмет протиправного посягання як елемент криміналістичної характеристики службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 408–410. URL : https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/88fd48ce-3dc8-431e-89ba-8d4b2e32b663/content.

7. Чепурна Т. В. Допит підозрюваних під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального аналізу в правоохоронній системі України* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 23 лип. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 128–132. URL : https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d781772f-b321-487f-b0d5-e3a67b921756/content.

8. Чепурна Т. В. Особа правопорушника службових кримінальних правопорушень, суб’єктами яких є працівники правоохоронних органів. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану* : матеріали XIV міжвідом. наук.-практ. конф. присвяченій Захисникам України (Київ, 28 листоп. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 552–556.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ……..…….. 17

ВСТУП ……..……...…. 18

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ СЛУЖБОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ …….. 29

1.1. Стан наукового розроблення проблем розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів …….…….. 29

1.2. Криміналістична характеристика службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів ……..… 44

1.2.1. Характеристика особи правопорушника ……. 46

1.2.2. Предмет протиправного посягання ……. 56

1.2.3. Способи вчинення кримінальних правопорушень ……. 64

1.2.4. Слідова картина та обстановка вчинення кримінальних правопорушень ……... 78

Висновки до розділу 1 ……. 89

РОЗДІЛ 2. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ СЛУЖБОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ……..…… 93

2.1. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування ……... 93

2.2. Типові слідчі ситуації та основні напрями їх вирішення ……... 111

2.3. Планування розслідування ……... 131

Висновки до розділу 2 ……...… 149

РОЗДІЛ 3. ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ СЛУЖБОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ …….….. 153
3.1. Огляд місця події ……..... 153
3.2. Обшук …….. 167
3.3. Допит свідків і підозрюваних ……...…. 182
3.4. Використання спеціальних знань ……..…… 197
Висновки до розділу 3 ……...… 213

ВИСНОВКИ ……...… 218

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ……...……...… 228

ДОДАТКИ …….. 253

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
КК України	Кримінальний кодекс України
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
ОРД	оперативно-розшукова діяльність
ОРЗ	оперативно-розшукові заходи
СРД	слідчі (розшукові) дії/дія
НСРД	негласні слідчі (розшукові) дії/дія
СОГ	слідчо-оперативна група
СХР	спеціальна хімічна речовина
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
СБУ	Служба безпеки України
ДБР	Державне бюро розслідувань
ГУНП	Головне управління Національної поліції
ОДПІ ГУ ДФС	Об’єднана державна податкова інспекція Головного управління Державної фіскальної служби
п.	пункт
ч.	частина
ст.	стаття

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасних умовах розвитку та становлення української державності значна увага приділяється діяльності правоохоронних органів. Ефективність функціонування системи правоохоронних органів оцінюється суспільством, зокрема, через призму сформованого авторитету таких органів, готовності та можливості їх посадових осіб своєчасно застосовувати правоохоронні функції та правомірно реагувати на порушення закону.

При цьому, на прояви протиправних діянь суб'єктів правоохоронної діяльності суспільство реагує досить гостро та зумовлює легітимні очікування відновлення справедливості. Вказане, в свою чергу, вимагає від компетентних органів держави вжиття розумних та ефективних заходів з метою викриття правопорушників, встановлення предмету протиправного посягання, мети таких діянь тощо, а отже зумовлює етичний обов'язок держави встановлення істини.

Службові кримінальні правопорушення, суб'єктами яких є працівники правоохоронних органів, за своєю сутністю становлять складну інформаційну модель девіантної поведінки. Такі протиправні дії характеризуються стійкою мотивацією, різноманітністю механізмів їх вчинення і приховування, неоднаковими наслідками та супроводжуються активною протидією розслідуванню, у тому числі, шляхом застосування корумпованих зв'язків. За цих обставин, вказані діяння набувають ознак підвищеної суспільної небезпеки, зумовлюють необхідність встановлення великого обсягу доказової інформації та перевірки інших відомостей, що мають значення для розслідування.

Зафіксовані за останні роки статистичні дані щодо службових кримінальних правопорушень, суб'єктами яких є працівники правоохоронних органів, свідчить про невтішні тенденції до зростання кількості осіб, які вчинили зазначені кримінальні правопорушень. Зокрема,

упродовж 2022 року серед осіб, які вчинили службові кримінальні правопорушення, зафіксовано 144 працівників правоохоронних органів, у 2023 році – 208, у 2024 – 214 [1], а за 10 місяців 2025 року до суду уже скеровано 366 обвинувальних актів відносно 484 працівників правоохоронних органів за вчинення таких зазначених кримінальних правопорушень [2].

Під час досудового розслідування такої категорії кримінальних правопорушень виникає ряд проблем, типовими серед яких варто визначити наступні: відсутність чіткого переліку органів, які відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції та віднесені до правоохоронних органів, а тому в разі неправильного визначення статусу суб'єкта як працівника правоохоронного органу з огляду на ст. 216 КПК України вказане може призвести до порушення правил підслідності і визнання зібраних стороною обвинувачення доказів недопустимими; неможливість застосування НСРД у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії щодо нетяжких кримінальних правопорушень (наприклад, ч. 1 ст. 364, ч. 1 ст. 365, ч.ч. 1, 2 ст. 366, ч.ч. 1, 2 ст. 367, ч. 1 ст. 368, ч.ч. 1, 2 ст. 369^2 КК України), в наслідок чого не завжди можливо повноцінно забезпечити оперативне фіксування протиправної діяльності; активне застосування різних форм протидії слідству, що потребує вжиття додаткових процесуальних заходів з метою усунення відповідних обставин, їх встановлення, а в окремих випадках, також розслідування.

Безперечно, ефективність розслідування такої категорії кримінальних правопорушень залежить не тільки від розуміння загальних положень проведення процесуальних дій, належної взаємодії суб'єктів розслідування, наявності у них професійних знань, а й рівня володіння теоретичними та практичними аспектами особливостей розслідування вказаної категорії кримінальних правопорушень. Зокрема, поглиблення знань, набуття спеціальних умінь та навичок розслідування таких правопорушень, надає

можливості стороні обвинувачення компетентно реалізувати свої повноваження, ефективно використовувати механізми та інструменти процесуальної діяльності з метою успішного розслідування обставин.

Теоретичне підґрунтя дисертації становлять наукові праці вітчизняних вчених–криміналістів: Ю. П. Аленіна, В. Д. Басая, І. В. Басистої, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Г. П. Власової, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, А. В. Іщенка, Н. І. Клименко, І. І. Когутича, В. О. Коновалової, М. В. Корнієнка, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, В. Г. Лукашевича, В. В. Пясковського, М. В. Салтевського, О. Ю. Татарова, О. В. Таран, В. В. Тіщенка, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського, В. В. Юсупова М. С. Цуцкірідзе, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, М. Є. Шумила, Л. Д. Удалової, В. Ю. Шепітька та ін.

Проблеми розслідування службових кримінальних правопорушень, окремих їх категорій досліджували також І. В. Бабій, А. Б. Балонь, Д. А. Бондаренко, М. В. Борусовський, О. В. Вахрушев, Г. О. Гончарук, Н. В. Копча, Р. В. Лев, Я. Є. Мишков, С. В. Олійник, О. В. Пчеліна, О. І. Ромців, О. М. Таркан, Е. О. Ушканенко, М. С. Федоренко, Ю. П. Хить, С. П. Чичиркіна, О. М. Шрамко, І. В. Яковчук та інші.

Внесок вказаних вчених у криміналістику є безсумнівно значним, водночас дотепер у науці відсутні комплексні наукові розробки особливостей розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, які б ураховували положення чинного законодавства та актуальну правозастосовну практику. З огляду на зростання кількості вказаної категорії кримінальних правопорушень та виклики суспільства щодо ефективного їх розслідування наразі досить актуальним залишається питання формування ключових теоретичних аспектів та розроблення практичних рекомендацій щодо розслідування таких кримінальних правопорушень. Вказані факти обумовили вибір теми дисертації, підкреслили її актуальність та практичну цінність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30.09.2019 за № 722/2019), Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14.09.2020 за № 392/2020), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 за № 1126), Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції на період до 2026 року, (розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.12.2022 за № 1155–р), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11.05.2023 за № 273/2023), Тематики наукових досліджень і науково–технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11.06.2020 за № 454), а також основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21.12.2020, протокол № 23).

Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ (протокол від 06.10.2022 № 1), зареєстрована Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 1138, 2022 рік).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації полягає у формуванні теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких *завдань*:

− висвітлити сучасний стан наукової розробки проблем розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів;

– сформувати криміналістичну характеристику службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів;

– визначити обставини, які підлягають встановленню під час розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень;

– систематизувати типові слідчі ситуації, які виникають на початковому етапі розслідування вказаних кримінальних правопорушень, та з'ясувати основні напрями їх вирішення;

– розкрити особливості планування розслідування таких кримінальних правопорушень та окреслити типові версії;

– розкрити зміст організаційних та практичних дій щодо проведення огляду місця події під час розслідування зазначених кримінальних правопорушень;

– з'ясувати підстави та тактичні особливості проведення обшуку під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів;

– надати процесуальні рекомендації щодо здійснення допиту підозрюваних і свідків у досліджуваних кримінальних провадженнях;

– розкрити специфіку використання спеціальних знань у розглядуваних кримінальних провадженнях.

Об'єкт дослідження – правовідносини, що виникають і розвиваються під час досудового розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів.

Предмет дослідження – розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань під час проведення дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: *порівняльно–правовий* – під час з'ясування та узагальнення змісту наукових розробок щодо проблем розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних

органів, аналізу висновків науковців щодо досліджуваних наукових категорій та підходів (підрозділи 1.1 1.2); *формально–логічний (догматичний)* – для з'ясування змісту юридичних категорій та уточнення понятійного апарату (підрозділи 1.2, 1.2.1, 1.2.2, 1.2.3, 1.2.4); *діалектичний* – забезпечив розкриття змісту досліджуваних питань з огляду на їх взаємозв'язок та динаміку (розділи 2–3); *системно–структурний* – сприяв виокремленню типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування та встановленню особливостей етапів планування розслідування таких правопорушень і проведення окремих процесуальних дій (підрозділи 2.2, 2.3, розділ 3); *логіко–юридичний* – застосований при аналізі та використанні матеріалів проведення СРД, інших процесуальних дій та експертиз (розділи 2, 3); *моделювання* – використано для з'ясування характерних ознак проведення СРД та інших процесуальних дій (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 3.4); *статистичний* – під час проведення аналізу, узагальнення та формування висновків на підставі матеріалів кримінальних проваджень, даних анкетування (розділи 1, 2, 3, додатки); *соціологічні* (*анкетування, опитування, спостереження*) – використаний для висвітлення позицій практичних працівників щодо окремих процесів та явищ, які стосуються досліджуваних питань (розділи 1, 2, 3, додатки).

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення 170 кримінальних проваджень за статтями 364, 365, 365^3, 366, 367, 368, 369^2, 370 КК України тощо; зведені дані анкетування 15 детективів Національного антикорупційного бюро України, 64 слідчих Державного бюро розслідувань, 103 прокурорів, 48 оперативних співробітників (підрозділів Національної поліції України, Служби безпеки України) у Черкаській, Київській, Житомирській, Одеській, Кіровоградській, Закарпатській областях та у місті Києві; статистичні й аналітичні дані Офісу Генерального прокурора, Державного бюро розслідувань, Державної судової адміністрації (звіти та узагальнення Верховного Суду, роз'яснення Конституційного Суду України); міжнародних інституцій (Європейського Суду з прав людини, Європейського

центру захисту прав людини (THRAC)); медійна публіцистика й результати багаторічного вивчення слідчої та судової практики, на підставі значного досвіду роботи автора, пов'язаного із розслідуванням службових кримінальних правопорушень, які учиняються працівниками правоохоронних органів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що робота є одним із перших вітчизняним дослідженням теоретичних та практичних засад розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, яке базується на актуальних узагальненнях слідчо-судової практики в контексті чинного кримінального процесуального законодавства. У дисертації сформульовано висновки, обґрунтовано нові концептуальні теоретичні положення та розроблено практичні рекомендації щодо розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень, зокрема:

вперше:

– сформовано наукові основи розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, що охоплює криміналістичну характеристику цього виду злочинів, рекомендації з організації початкового етапу розслідування, особливості проведення слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів з урахуванням специфіки суб'єкта кримінальних правопорушень та умов протидії розслідуванню;

– розкрито зміст та зв'язки найбільш значимих елементів криміналістичної характеристики службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, що дало змогу визначити їхнє прикладне значення для вирішення основних завдань досудового розслідування: особа правопорушника, предмет протиправного посягання, способи вчинення, слідова картина, обстановка вчинення кримінального правопорушення;

– здійснено розподіл типових слідчих ситуацій початкового етапу

розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, залежно від джерел первинної інформації про кримінальне правопорушення, часу і обставин її отримання: досудове розслідування розпочате за результатами оперативно-розшукової діяльності; інформація надійшла від заявника до початку реалізації протиправного умислу; інформація надійшла від заявника чи потерпілого відразу після (або в момент) його вчинення; досудове розслідування розпочате за заявою потерпілого або повідомленням від громадян, які надійшли через деякий час після його вчинення; досудове розслідування розпочате за результатами службових перевірок. Запропоновано напрями їх вирішення шляхом розроблення оптимальних алгоритмів проведення першочергових СРД щодо кожної із таких слідчих ситуацій;

удосконалено:

– теоретичні положення щодо особливостей формування слідової картини та обстановки вчинення службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, з урахуванням їх впливу на виникнення, характер і збереження слідів кримінального правопорушення;

– практичні підходи до процесу планування розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень шляхом визначення конкретних етапів такої діяльності та оптимізації організаційно-практичних дій суб’єктів розслідування на кожному із таких етапів;

– класифікацію окремих слідчих версій, які стосуються обставин вчинення кримінального правопорушення, зокрема: щодо суб’єкта кримінального правопорушення, способу, місця, часу його вчинення, предмету, мотивів, мети та наслідків кримінального правопорушення;

– алгоритми дій суб’єктів розслідування на всіх етапах проведення огляду місця події та обшуку з урахуванням специфіки досліджуваних службових кримінальних правопорушень і умов протидії розслідуванню;

набуло подальшого розвитку:

– історіографія наукових досліджень проблем розслідування

службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, на підставі здійсненого аналізу дисертацій, монографій та посібників з криміналістики;

– теоретичні знання щодо формування узагальненого криміналістичного портрету особи правопорушника, змісту предмету протиправного посягання, моделей поведінки осіб, які мають ознаки злочинних технологій у сфері службової діяльності;

– перелік обставин, які підлягають встановленню під розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів;

– рекомендації щодо ефективного проведення допиту свідків і підозрюваних з урахуванням прихованих інтересів таких осіб та умов протидії розслідуванню;

– дієві форми використання спеціальних знань під час розслідування зазначених кримінальних правопорушень (консультації спеціалістів, участь спеціалістів у проведенні окремих процесуальних діях, проведення судових експертиз) з огляду на особливості досліджуваних службових кримінальних правопорушень.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані висновки і пропозиції впроваджено та можуть бути використані у:

– *практичній діяльності* – для підвищення ефективності виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері службової діяльності, а також під час проведення занять в системі службової підготовки та вдосконалення методичних розробок, пов’язаних із даним напрямом (акт Бюро економічної безпеки України від 04 серпня 2025 року);

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень», «Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій», «Кримінальний процес», а також у процесі самостійної роботи здобувачів

вищої освіти (акт Львівського державного університету внутрішніх справ від 15 грудня 2025 року № 85, акт Національної академії внутрішніх справ від 02 січня 2026 року № 7-ОП).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно, усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. У тезах доповіді «Актуальність наукового дослідження методики розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів» та у науковій статті «Предмет протиправного посягання службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів», опублікованих у співавторстві, частка дисертанта становить 50 %. Ідеї та розробки, котрі належать співавтору, у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки наукового дослідження оприлюднено в доповідях на науково-практичних конференціях, зокрема: Актуальні питання криміналістики та судової експертизи (м. Київ, 25 листопада 2022 р.); Актуальні питання криміналістики та судової експертизи (м. Київ, 30 листопада 2023 р.); Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального аналізу в правоохоронній системі України (м. Київ, 23 липня 2025 р.); «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану» (м. Київ, 28 листопада 2025 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, сформульовані в дисертації, відображено у восьми наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, та чотири – у збірниках тез науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев’ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (236 найменувань на

25 сторінках) та чотирьох додатків на 16 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 268 сторінок, із них основний текст на 210 сторінках.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ СЛУЖБОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

1.1. Стан наукового розроблення проблем розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів

На сучасному етапі розвитку криміналістичної науки та правоохоронної практики проблема ефективного розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, набуває особливої актуальності. Такі кримінальні правопорушення становлять підвищену суспільну небезпеку, оскільки посягають не лише на інтереси служби, а й підривають авторитет державних інституцій, викликають недовіру громадян до органів правопорядку, дестабілізують правову систему загалом. Характерною рисою досліджуваного виду кримінальних правопорушень є їх висока латентність, обумовлена використанням винними службового становища, професійної обізнаності, навичок конспірації та налагоджених корупційних зв’язків. У таких умовах розслідування потребує особливої професійної майстерності слідчого, а також глибокого розуміння специфіки правоохоронного середовища.

Це, у свою чергу, вимагає від органів досудового розслідування не лише застосування стандартних процесуальних алгоритмів, а й гнучких тактичних рішень, заснованих на системному аналізі особистісних характеристик підозрюваних, особливостей їх професійного досвіду, а також прогнозуванні можливих форм протидії слідству. Додатковим чинником, що суттєво ускладнює розслідування, є характерна для правоохоронного середовища корпоративна солідарність, яка нерідко проявляється у

свідомому приховуванні важливої інформації, узгодженні показань або навіть у фальсифікації доказів.

З огляду на викладене, особливої значущості набуває системне дослідження наукових праць, представлених у вигляді дисертацій, монографій та посібників, автори яких зробили суттєвий внесок у формування теоретичних засад і розробку практично орієнтованих підходів у досліджуваній сфері. У межах нашого огляду основну увагу буде зосереджено на тих авторських доробках, які мають безпосереднє прикладне значення для вдосконалення як теоретико-методологічного підґрунтя, так і практики розслідування службових кримінальних правопорушень, зокрема вчинених працівниками правоохоронних органів.

У цьому контексті особливої уваги заслуговують праці науковців, які досліджували як загальні питання розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, так і окремі аспекти, що стосуються службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. Результати їхніх досліджень слугують теоретичним підґрунтям для формування сучасної криміналістичної методики розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, визначають перспективні напрями вдосконалення слідчої практики, а також дають змогу окреслити межі вже опрацьованих аспектів, виявити основні наукові тенденції, напрями дискусій та наукові прогалини, що потребують подальшого дослідження.

Значна кількість наукових праць присвячена особливостям розслідування окремих видів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, зокрема: Я. Є. Мишков «Методика розслідування хабарництва» (2005 р.); Д. А. Бондаренко «Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування)» (2008 р.); П. Д. Біленчук, К. І. Гупалюк, А. В. Кофанов,

О. Л. Кобилянський «Особливості розслідування хабарництва: теорія і практика» (2009 р.); С. П. Чичиркіна «Організація і тактика розслідування службових підроблень» (2012 р.); А. І. Шило «Методика розслідування хабарництва в контексті нового антикорупційного законодавства України» (2013 р.); Д. О. Шумейко «Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (2015 р.); С. В. Олійник «Початковий етап та основні напрями розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (2016 р.); Ю. О. Андрейко «Проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування одержання неправомірної вигоди службовою особою» (2020 р.); О. В. Вахрушев «Методика розслідування службової недбалості» (2021 р.); Г. О. Гончарук «Методика розслідування пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі» (2021 р.); С. С. Чернявський, В. Г. Дрозд, А. П. Запотоцький, Ю. М. Чорноус, Л. В. Гаврилюк та ін. «Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (2023 р.); О. Ю. Абакумов «Тактичні операції під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (2024 р.); І. В. Яковчук «Розслідування зловживання впливом» (2025 р.).

Так, у дисертації Я. Є. Мишкова «Методика розслідування хабарництва» (2005 р.) досліджено його криміналістичну характеристику, особливості планування та організації розслідування. Особливу увагу приділено способам учинення хабарництва у господарській та банківській сферах, а також типізації слідчих ситуацій і тактиці початкових слідчих дій [3].

У дисертації Д. А. Бондаренка «Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування)» (2008 р.) визначено й проаналізовано структурні елементи

криміналістичної характеристики розглянутих злочинів, акцентовано увагу на особливостях початкового етапу розслідування, типових слідчих ситуаціях, специфіці висунення слідчих версій та проведення першочергових процесуальних дій [4].

У колективній монографії П. Д. Біленчука, К. І. Гупалюка, А. В. Кофанова, О. Л. Кобилянського «Особливості розслідування хабарництва: теорія і практика» (2009 р.) розкрито складові спеціальної методики розслідування хабарництва, а також з'ясовані криміналістичні проблеми розслідування хабарництва та проаналізовані основні її криміналістичні елементи [5].

С. П. Чичиркіна в дисертації «Організація і тактика розслідування службових підроблень» (2012 р.) приділяє увагу криміналістичному аналізу службового підроблення як типового елементу способів вчинення та приховування злочинів у сфері службової діяльності. Автором досліджено приводи і підстави для проведення досудового розслідування, обставини, які підлягають встановленню. Запропоновано типові версії та охарактеризовано особливості планування розслідування. Виявлено способи протидії розслідуванню з боку посадовців та запропоновано засоби подолання такої протидії. Розкрито тактичні прийоми виїмки, обшуку, огляду документів, допиту, очної ставки, особливості призначення судових експертиз [6].

У дисертації А. І. Шила «Методика розслідування хабарництва в контексті нового антикорупційного законодавства України» (2013 р.) розроблено структуру криміналістичної характеристики хабарництва, розкрито всі її елементи. Встановлено основи організації розслідування хабарництва з використанням ситуаційного підходу, виходячи із типових версій. Визначено основи взаємодії слідчого із оперативними підрозділами та роль прокурора в організації негласних заходів в процесі розкриття та розслідування цього виду злочинів. Розкрито особливості проведення типових слідчих (розшукових) дій під час розслідування хабарництва [7].

У дисертації «Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (2015 р.) Д. О. Шумейко визначив особливості виявлення ознак розглядуваних кримінальних правопорушень; охарактеризував зміст окремих елементів їх криміналістичної характеристики; розкрив сутність обставини, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування; виокремив та деталізував тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій; розкрив можливості судових експертиз; визначив тактику проведення негласних слідчих (розшукових) дій та особливості використання їх результатів під час розслідування [8].

С. В. Олійник у дисертації «Початковий етап та основні напрями розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (2016 р.) розкриває криміналістичну характеристику розглядуваних злочинів. Автором виділено типові слідчі ситуації, що виникають на початковому етапі розслідування цієї категорії злочинів. Розглянуто організацію та планування тактичних операцій на початковому етапі розслідування. Наведено та охарактеризовано пріоритетні напрямки запобігання корупції в Україні, запропоновано переобладнати робоче місце службових осіб за принципом «прозорого офісу» [9].

У дисертації Ю. О. Андрейка «Проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування одержання неправомірної вигоди службовою особою» (2020 р.) автором встановлено види слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про одержання неправомірної вигоди службовою особою, сформульовано загальні вимоги до їх проведення. Висвітлено тактичні особливості й процесуальні вимоги з підготовки та проведення огляду, освідування, обшуку, допиту, експертизи і отримання зразків для експертизи під час розслідування розглядуваних кримінальних правопорушень [10].

О. В. Вахрушев у дисертації «Методика розслідування службової недбалості» (2021 р.) розробив криміналістичну класифікацію службової

недбалості за різними підставами. Визначив внутрішню будову криміналістичної характеристики даного виду кримінального правопорушення, до якої включив типові відомості про ознаки способів і слідів, особи правопорушника, місця, часу й обстановки службової недбалості. Упорядкував обставини, що підлягають встановленню під час розслідування. Розробив криміналістичну класифікацію документів. Визначив спеціалістів, який найчастіше залучають до проведення окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій [11].

У дисертації Г. О. Гончарука «Методика розслідування пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі» (2021 р.) акцентовано увагу на ключових ознаках відповідних правопорушень: предметі злочину, способі вчинення злочину та особі злочинця. Досліджено початковий етап розслідування та з'ясовані типові криміналістичні ситуації, а також типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування. Приділено увагу організації взаємодії з працівниками оперативних підрозділів, прокуратури. З'ясовано зміст та ознаки діяльності з протидії розслідуванню, розглянуто заходи з подолання чи запобігання такій діяльності. Визначено особливості тактики проведення окремих гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, а також використання спеціальних знань [12].

У навчальному посібнику С. С. Чернявського, В. Г. Дрозд, А. П. Запотоцького, Ю. М. Чорноус, Л. В. Гаврилюк та ін. «Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (2023 р.) комплексно представлено кримінально-правову кваліфікацію, криміналістичну характеристику, алгоритм дій слідчого та практичні аспекти розслідування розглядуваної категорії кримінальних правопорушень [13].

Дисертація О. Ю. Абакумова «Тактичні операції під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (2024) присвячена теоретичним та практичним рекомендаціям проведення тактичних операцій під час розслідування

розглядуваних кримінальних правопорушень. У роботі виокремлено їх типи, визначено завдання початкового етапу розслідування та правові засади. На основі криміналістичної характеристики розроблено алгоритми реалізації тактичних операцій, включаючи подолання протидії та захист від зовнішнього впливу, з акцентом на використання негласних слідчих (розшукових) дій та аналізу документів [14].

Нарешті, дисертація І. В. Яковчука «Розслідування зловживання впливом» (2025 р.), є комплексним дослідженням теоретичних і практичних засад розслідування зловживання впливом, в контексті чинного кримінального процесуального законодавства й актуальної судово-слідчої практики, зокрема, в умовах воєнного стану [15].

Узагальнення розглянутих праць свідчить про сталу наукову увагу до розробки методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.

Проблеми розслідування корупційних кримінальних правопорушень також не залишилися поза увагою науковців-криміналістів, які вивчали їх на монографічному рівні, пропонуючи комплексні теоретичні та прикладні підходи до їх розслідування. Серед них заслуговують уваги наступні: С. В. Чичирко «Основи виявлення та розслідування окремих проявів корупційної діяльності у правоохоронних та судових органах» (2011 р.); Н. В. Кимлик «Особливості розслідування злочинів, пов’язаних із корупцією» (2012 р.); В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель «Розслідування злочинів корупційної спрямованості» (2013 р.); О. О. Дудоров, О. О. Житний, К. П. Задоя, Д. О. Калмиков, В. В. Луцик, В. О. Навроцький, М. І. Хавронюк, Р. М. Шехавцов «Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування» (2019 р.).

Зокрема, С. В. Чичирко у дисертації «Основи виявлення та розслідування окремих проявів корупційної діяльності у правоохоронних та судових органах» (2011 р.) дослідив особливості виявлення та розслідування окремих виявів корупційної діяльності у правоохоронних та судових органах.

Автором конкретизовано поняття та сутність криміналістичної характеристики виявів корупційної діяльності у правоохоронних та судових органах. Розглянуто деякі проблеми взаємодії слідчого та оперативно-розшукових апаратів. Досліджено типові слідчі ситуації розслідування у справах зазначеної категорії, визначено типові версії по кожній ситуації. Сформульовано наукові рекомендації щодо особливостей тактики проведення окремих слідчих дій та застосування можливостей ОРД [16].

У дисертації Н. В. Кимлик «Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із корупцією» (2012 р.) охарактеризовано особливості елементів складу корупційних злочинів, встановлено типові ознаки способів підготовки, вчинення та приховування корупційних злочинів, а також етапи їх розслідування. Охарактеризовано тактичні прийоми, що використовуються під час досудового слідства, та надано рекомендації щодо практичного застосування цих прийомів. Автором вивчено досвід зарубіжних країн та специфіку системи державних органів, щодо запобігання, виявлення та розслідування корупційних діянь, на підставі чого розроблені відповідні пропозиції для ефективної боротьби з корупційним злочинами в Україні [17].

У практичному посібнику В. Ю. Шепітька та В. А. Журавля «Розслідування злочинів корупційної спрямованості» (2013 р.) розглянуто питання хабарництва як складової злочинів корупційної спрямованості; наведено криміналістичну характеристику цього різновиду злочинних діянь; виокремлено криміналістичні ознаки хабарництва; визначено обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування цих злочинів; наведено рекомендації з організації розслідування та проведення окремих слідчих (розшукових) дій; запропоновано шляхи і засоби нейтралізації протидії розслідуванню з боку заінтересованих осіб [18].

Практичний посібник «Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування» (2019 р.) за загальною редакцією М. І. Хавронюка, створений за підтримки Європейського Союзу, в якому авторами розглядаються складні питання правової кваліфікації усіх

кримінальних корупційних та пов’язаних з корупцією правопорушень, насамперед тих, що підслідні детективам НАБУ та пропонуються детальні рекомендації щодо методики їх розслідування [19].

Цікавими, в контексті нашого дослідження, є наукові праці, в яких методика розслідування службових кримінальних правопорушень розглядається з урахуванням специфіки суб’єкта вчинення кримінального правопорушення. Такий підхід дозволяє глибше дослідити особливості розслідування стосовно окремих категорій службових осіб, зокрема посадовців органів публічної влади, суддів, працівників правоохоронних органів тощо. Серед них варто відзначити наступні роботи: І. В. Бабій «Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище» (2009 р.); В. М. Трепак «Розкриття та розслідування хабарництва, вчинюваного суддями, та подолання протидії засобами оперативно-розшукової діяльності» (2011 р); А. Б. Балонь «Методика розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень» (2015 р.); М. С. Федоренко «Методика розслідування перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів» (2020 р.); М. В. Борусовський «Основи методики розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею під час здійснення правосуддя» (2021 р.); О. М. Таркан «Методика розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою органу поліції» (2021 р.); Р. В. Лев «Особливості розслідування злочинів, вчинених службовими особами юридичних осіб публічного права» (2022 р.); Е. О. Ушканенко «Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання суддями неправомірної вигоди» (2024 р.).

Так, у дисертації І. В. Бабій «Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище» (2009 р.) досліджено правовий статус зазначених осіб, їх процесуальні гарантії та імунітет. Автор проаналізував особливості

порушення кримінальної справи, проведення процесуальних дій та застосування заходів процесуального примусу щодо службовців, що обіймають особливо відповідальне становище [20].

В. М. Трепак у дисертації «Розкриття та розслідування хабарництва, вчинюваного суддями, та подолання протидії засобами оперативно-розшукової діяльності» (2011 р.) уточнив поняття та розкрив зміст протидії розслідуванню; встановив організаційні й тактичні засади проведення попередньої перевірки у справах про хабарництво суддів; визначив основні способи отримання хабарів суддями; встановив типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування та узагальнив оптимальний перелік слідчо-оперативних заходів для їх вирішення; розглянув специфіку проведення окремих слідчих дій у цих справах [21].

У дисертаційному дослідженні А. Б. Балоня «Методика розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень» (2015 р.) зосереджено увагу на комплексному аналізі обстановки вчинення таких злочинів, яка обумовлюється: характером діяльності органу чи установи, службовим статусом злочинця, мотиваційною сферою, його особистими якостями, а також наявністю корумпованих зв’язків, що забезпечують безпечне функціонування протиправної діяльності [22].

У дисертації М. С. Федоренка «Методика розслідування перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів» (2020 р.) запропоновано структуру методики розслідування злочинів даної категорії, яка включає: криміналістичну характеристику, обставини, що підлягають з’ясуванню, етапи розслідування, типові слідчі ситуації та версії, тактичні програми дій, специфіку проведення окремих слідчих (розшукових) дій і заходів забезпечення кримінального провадження, засоби протидії та їх подолання, а також елементи профілактичної роботи слідчого [23].

М. В. Борусовський у своїй дисертації «Основи методики розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею під

час здійснення правосуддя» (2021 р.) проаналізував елементи криміналістичної характеристики таких злочинів: особу злочинця, потерпілого, спосіб учинення, обстановку, предмет, мотиви, мету, час, місце вчинення, механізм слідів. Особливу увагу приділено типології слідчих ситуацій на початковому та наступному етапах розслідування, серед найбільш характерних процесуальних дій – допиту та обшуку [24].

У дисертації О. М. Таркана «Методика розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою органу поліції» (2021 р.) проаналізовано нормативно-правові засади, завдання та тактичні прийоми на початковому етапі розслідування, а також специфіку оцінки результатів НСРД. Автор визначив типові версії залежно від ступеня реалізації злочинного умислу та запропонував відповідні рекомендації щодо підготовки і проведення слідчих (розшукових) дій із залученням спеціалістів у сфері технічного захисту інформації [25].

Р. В. Лев у дисертації «Особливості розслідування злочинів, вчинених службовими особами юридичних осіб публічного права» (2022 р.) дослідив поняття та криміналістичні ознаки таких злочинів, особливості організації їх розслідування, проблеми розмежування з суміжними правопорушеннями та запропонував авторське визначення цього виду кримінального делікту [26].

У дослідженні Е. О. Ушканенка «Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання суддями неправомірної вигоди» (2024 р.) автором розроблено комплексну модель організації розслідування з урахуванням міжнародних стандартів та кращого європейського досвіду. Виокремлено структуру криміналістичної характеристики таких кримінальних правопорушень, окреслено коло обставин, що підлягають доказуванню, а також подано практичні рекомендації щодо організації процесуальних дій у справах цієї категорії [27].

Значний внесок у теоретичне та прикладне осмислення проблем розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності зроблено у навчальному посібнику колективу авторів О. Ф. Бантишева,

П. Т. Дорошенка, О. О. Климчука та В. В. Шмигельського «Поняття злочинів у сфері службової діяльності та їх розслідування» (2006 р.). У цій праці розкрито сутність і наведено загальну криміналістичну характеристику службових злочинів, таких як зловживання владою, службова недбалість, перевищення влади або службових повноважень, одержання, провокація та давання хабаря, а також службове підроблення. Визначено основні положення щодо організації досудового розслідування цих категорій кримінальних правопорушень [28].

Окрему наукову цінність становить докторська дисертація О. В. Пчеліної «Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності» (2017 р.). У межах дослідження здійснено глибокий криміналістичний аналіз процесу формування методики розслідування злочинів цієї категорії. Авторкою запропоновано оригінальне визначення поняття службової діяльності та її ознак, здійснено криміналістичну класифікацію відповідних злочинів, а також сформульовано концепцію побудови криміналістичної характеристики злочинів у сфері службової діяльності.

Особливої уваги заслуговують розроблені у дисертації підходи до етапізації процесу розслідування та побудови відповідних тактичних завдань. Виокремлено типові криміналістичні ситуації для кожного з етапів розслідування, визначено зміст тактичних операцій, розглянуто особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Також важливим є акцент авторки на проблемах адаптації загальної методики до умов конкретного кримінального провадження, необхідності використання спеціальних знань, організації взаємодії між слідчим, прокурором та оперативними підрозділами, а також засобах подолання протидії розслідуванню [29].

Значний науковий інтерес становить і кандидатська дисертація О. І. Ромців «Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності» (2016 р.), в якій авторкою надано

криміналістичну характеристику явища протидії розслідуванню, охарактеризовано її основні форми, види та способи, а також визначено суб'єктів, які її чинять. Визначено правові, організаційні та тактичні засоби подолання протидії, що можуть бути використані слідчим або прокурором для збереження доказової інформації, нейтралізації тиску на учасників кримінального провадження або відновлення об'єктивного перебігу процесу. Сформульовано також рекомендації щодо вдосконалення захисту потерпілих, свідків, заявників та інших учасників провадження, які можуть зазнавати впливу з боку зацікавлених осіб [30].

Праця О. І. Ромців заслуговує на особливу увагу в контексті дослідження службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, оскільки саме ця категорія суб'єктів часто володіє як процесуальними, так і неформальними механізмами впливу на хід слідства, що зумовлює потребу у спеціальних тактичних прийомах подолання їх протидії.

Окремо необхідно відзначити й дисертації, присвячені проблемам взаємодії суб'єктів досудового розслідування корупційних злочинів. Зокрема, дисертація О. М. Суворова «Взаємодія підрозділів «К» Служби безпеки України із слідчими під час виявлення й досудового розслідування корупційних злочинів» (2015 р.) присвячена організаційно-тактичним основам такої взаємодії. Автор охарактеризував форми та види взаємодії оперативних підрозділів зі слідчими, визначив завдання підрозділів «К» та цілі їхньої співпраці. У роботі виділено тактичні комбінації для виявлення корупційних злочинів, окреслено особливості тактичних операцій на початковому етапі розслідування, встановлено методи подолання протидії розслідуванню та розроблено рекомендації щодо ефективних тактичних прийомів і правил використання оперативних засобів у взаємодії зі слідчими під час негласних слідчих (розшукових) дій [31].

Дисертація Ю. П. Хитя «Юридико-психологічні засади взаємодії слідчого (детектива) та прокурора під час досудового розслідування

корупційних злочинів» (2023 р.) є одним із перших в Україні комплексних досліджень юридико-психологічних засад взаємодії слідчого (детектива) та прокурора під час досудового розслідування корупційних злочинів. Автор аналізує функціональні відмінності між слідчим і прокурором, зокрема в контексті прокурорського нагляду. Обґрунтовує, що особисті зустрічі є найефективнішою формою комунікації між детективами НАБУ та прокурорами спеціалізованої антикорупційної прокуратури, а психологічні профілі суб'єктів впливають на ділові стосунки, вимагаючи професійної корекції для зниження конфліктності [32].

На сьогодні серед науковців актуалізувалося питання щодо використання спеціальних знань під час досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, що знайшло належне відображення у сучасних дослідженнях, а саме: О. М. Шрамко «Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень» (2021 р.); Н. В. Копча «Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення» (2022 р.).

Зокрема, у дисертації О. М. Шрамка «Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень» (2021 р.) розроблено теоретичні засади та науково обґрунтовані рекомендації щодо ефективного залучення фахових знань у процесі досудового розслідування. Автор окреслив широкий перелік видів спеціальних знань, що можуть застосовуватися під час розслідування злочинів відповідної категорії. Особливу увагу приділено проблемам нормативного регулювання залучення спеціалістів та експертів, оцінці меж допустимого використання таких знань [33].

Комплементарним до цієї тематики є дисертація Н. В. Копчі «Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення» (2022 р.), в якій на монографічному рівні комплексно проаналізовано концептуальні основи та практичні аспекти застосування спеціальних знань під час документування та фіксації фактів службових

підроблень. Авторка акцентує увагу на ефективному використанні таких знань на різних етапах досудового розслідування з метою забезпечення достовірності зібраних доказів, підвищення ефективності експертних досліджень, а також вдосконалення методики розслідування розглядуваної категорії кримінальних правопорушень [34].

Зазначені дослідження підтверджують, що використання спеціальних знань є необхідною умовою належного документування службових кримінальних правопорушень, особливо в умовах високої латентності, складності окремих злочинних схем та активної протидії розслідуванню з боку зацікавлених суб'єктів.

Попри наявність вагомих наукових праць, дослідження проблем розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, мають переважно фрагментарний характер і не завжди враховують специфіку кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, вчинених саме цією категорією суб'єктів, а тому не охоплюють у повному обсязі специфіку службового статусу суб'єктів, ризики корпоративної солідарності, обізнаності з методами слідства та можливостей протидії розслідуванню. Недостатньо розробленими залишаються питання криміналістичної характеристики зазначених правопорушень, обставин, що підлягають встановленню, типізації слідчих ситуацій, що виникають у відповідних кримінальних провадженнях, алгоритмізації дій слідчого в межах таких ситуацій, планування розслідування, а також тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій з урахуванням високого рівня обізнаності правопорушників із методами оперативної та слідчої роботи.

Отже, наявні прогалини у наукових розробках проблематики розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, свідчать про актуальність подальших комплексних досліджень, спрямованих на створення адаптованої криміналістичної методики, яка б враховувала особливості зазначеної

категорії кримінальних проваджень і забезпечувала вироблення ефективних практичних рекомендацій для слідчої діяльності.

1.2. Криміналістична характеристика службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів

Ефективність розслідування будь-яких кримінальних правопорушень значною мірою ґрунтується на криміналістичних рекомендаціях, які покликані забезпечити суб'єктів розслідування необхідними й достатніми знаннями у відповідній сфері. У цьому контексті особливу роль відіграють відомості, що становлять криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, адже саме вони формують основу для розуміння специфіки їх розслідування.

Так, криміналістична характеристика кримінальних правопорушень є системою узагальнених даних про найбільш типові ознаки певного виду (групи) кримінальних правопорушень, що проявляються в способі та механізмі діяння, обстановці його вчинення, особі суб'єкта кримінального правопорушення, інших обставинах, закономірний взаємозв'язок яких слугує основою наукового і практичного вирішення завдань розслідування [35, с. 430].

Практичне значення даної категорії полягає в тому, що слідчий може використовувати її як модель (матрицю), шляхом перенесення даних, які її складають, на конкретну подію, що дозволяє прогнозувати зміст окремих, ще не встановлених складових механізму вчинення цього кримінального правопорушення, а в підсумку дозволяє визначити методи, прийоми і засоби досягнення мети розслідування [36, с. 406].

Попри існування різних наукових підходів до визначення структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень та відсутність єдиної позиції з цього питання [37, с. 11], обґрунтованим

видається включення до її складу лише тих елементів, які мають чітке пошуково-розшукове спрямування та безпосередньо сприяють встановленню істини у кримінальному провадженні [35, с. 431].

Серед елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності науковці зазвичай виокремлюють особу правопорушника, предмет протиправного посягання, спосіб учинення кримінального правопорушення та типову слідову картину [38, с. 92]. Окремі дослідники також доповнюють цю структуру характеристикою особи потерпілого [39, с. 50], обстановкою вчинення кримінального правопорушення чи специфічними злочинними технологіями [40, с. 177].

Виходячи з наведених наукових підходів, логічним видається визначення кола тих елементів криміналістичної характеристики, що мають найбільше практичне значення у контексті розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. З урахуванням цього, на наш погляд, до криміналістично значущих елементів зазначеної категорії правопорушень доцільно віднести: 1) особу правопорушника; 2) предмет протиправного посягання; 3) способи вчинення; 4) слідову картину; 5) обстановку вчинення кримінального правопорушення.

Саме сукупність цих елементів забезпечує формування типових відомостей про криміналістичні ознаки досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, дозволяє об’єктивно відтворити механізм їх учинення та створює підґрунтя для ефективного планування і проведення слідчих (розшукових) дій, що, у свою чергу, сприяє вибору оптимальної тактики розслідування та повному встановленню обставин кримінального правопорушення.

1.2.1. Характеристика особи правопорушника

Особа правопорушника є об'єктом дослідження низки юридичних наук, зокрема кримінального права, кримінології та криміналістики. У кожній із цих наук вона розглядається крізь призму власних завдань і методів пізнання. Так, кримінальне право зосереджує увагу переважно на ознаках суб'єкта кримінального правопорушення, його віці, осудності, службовому становищі тощо, що має значення для правильної кваліфікації діяння та призначення покарання. Метою кримінологічних досліджень є виявлення психологічних, соціальних і правових передумов злочинної поведінки та вироблення заходів її попередження. Натомість криміналістику, передусім, цікавить прикладне значення вивчення особи правопорушника, насамперед, з метою побудови криміналістичних версій, визначення типових слідчих ситуацій, прогнозування форм протидії слідству, а також обрання ефективних тактичних прийомів під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Загалом особа правопорушника – це «ємне поняття, яке охоплює сутність особи, всю сукупність ознак, які її характеризують, її моральний і духовний світ у поєднанні із соціальними й індивідуальними умовами життя, що тією чи іншою мірою вплинули на вчинення злочину» [41, с. 61].

У цьому контексті особливої значущості набуває криміналістичне дослідження особи правопорушника службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. Адже йдеться про особу, яка має специфічний статус, владні повноваження та обізнана з методами слідчої й оперативної роботи, а тому здатна до ефективної протидії розслідуванню. Працівники правоохоронних органів, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, нерідко використовують свій статус та повноваження не лише як інструмент досягнення протиправної мети, а й для приховування кримінального правопорушення, фальсифікації або знищення доказів, впливу на свідків

тощо. Тому аналіз особистісних характеристик таких правопорушників є не лише інструментом профілювання, а й практичним засобом прогнозування їх поведінки під час розслідування. Ці обставини й зумовлюють потребу у виокремленні особливостей особи правопорушника – працівника правоохоронного органу, як важливого елемента криміналістичної характеристики досліджуваної категорії кримінальних правопорушень.

З цього приводу вважаємо влучним твердження, що центральним елементом криміналістичної характеристики будь-якого кримінального правопорушення є дані про особу, яка його вчинила, оскільки жодне кримінальне правопорушення не може бути реалізоване за відсутності людини, яка здійснює злочинну діяльність [42, с. 124].

З огляду на це, особливої уваги потребує встановлення змісту криміналістичної характеристики особи правопорушника, що визначається комплексом ознак, аналіз і врахування яких забезпечують ефективність досудового розслідування. Саме таку модель пропонує М. В. Салтевський, наголошуючи, що «характеристика особи злочинця повинна давати опис людини як соціально-біологічної системи, властивості й ознаки якої відображаються в матеріальному середовищі і використовуються для розслідування злочинів. До таких властивостей належать: фізичні, біологічні і соціальні» [43, с. 422].

В. В. Тіщенко, вважає, що дані про суб’єкта (суб’єктів) злочину містять у собі різні відомості, що характеризують типову особистість злочинця, який вчиняє злочин певної спрямованості, і сприяють побудові версій щодо нього, його пошуку та встановленню. Криміналістично значущі властивості особистості злочинця він пропонує поділяти на три групи: 1) біологічні, що включають статеві, вікові, фізичні ознаки; 2) психічні, що свідчать про інтелект, емоційну й вольову сферу індивіда; 3) соціальні, що характеризують його суспільний статус, професійну належність, родинний стан, місце проживання, рід занять, взаємини з іншими людьми тощо [44, с. 62].

Проаналізувавши думки науковців щодо ознак та властивостей особи правопорушника, І. В. Пиріг і В. В. Самсонова зазначають, що для повної характеристики особи правопорушника необхідно мати наступні дані: фізико-біологічні властивості особи: вік, стать, статуру, фізичні дані; соціально-демографічні: національність, сімейний стан, освіта; морально-психологічні: переконання, світогляд, звички, риси характеру, темперамент, емоції тощо; соціально-побутові: місце проживання, навчання, роботи, суспільні відносини; соціально-правові: злочинний досвід, наявність судимості, ставлення до вчиненого тощо [45, с. 35].

О. В. Пчеліна, досліджуючи теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності, виділила наступні групи ознак, за якими варто схарактеризувати осіб, які вчиняють такі злочини:

– загальні (вік, стать, освіта, громадянство, сімейний стан, зайнятість, наявність судимостей);

– спеціальні (наявність статусу та категорія службової особи, обсяг повноважень, сфера її діяльності, наявність корумпованих зв'язків, учинення злочинів у складі злочинних угрупувань, мотивація та цілі злочинного діяння) [29, с. 191–202].

Головними сторонами особистості службової особи органу поліції – набувача неправомірної вигоди, які потребують криміналістичного дослідження, на думку О. М. Таркана, є: а) службові повноваження; б) рівень професійного досвіду; в) відомості соціально-демографічного характеру; г) морально-психологічні якості [25, с. 71].

Досліджуючи методику розслідування службової недбалості, О. В. Вахрушев пропонує формування двох груп особистісних ознак особи правопорушника: 1) відомостей загального характеру (демографічних і психологічних); 2) відомостей спеціального характеру (функціональних щодо службового статусу та обов'язків особи) [11, с. 79, 80].

Підсумовуючи наведені наукові підходи, доцільно виокремити наступні ознаки, що складають зміст криміналістичної характеристики особи правопорушника службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів:

1. Службова ознака – статус як працівника правоохоронного органу.
2. Біологічні ознаки: стать, вік.
3. Соціально-демографічні ознаки: освіта, сімейний стан, місце проживання.
4. Професійні характеристики: посада, професійна підготовка, стаж служби в правоохоронних органах.
5. Мотиваційна сфера: мотиви та мета вчинення службового кримінального правопорушення.

Врахування цих ознак дозволяє не лише зрозуміти соціальний портрет правопорушника, а й ефективно прогнозувати його поведінку, визначати потенційні ризики протидії слідству та обирати оптимальні тактичні прийоми розслідування.

Розглядаючи статус працівника правоохоронного органу, в першу чергу важливо визначити, які органи є правоохоронними та кого саме слід розуміти працівниками цих органів, адже коло таких осіб є достатньо широким.

О. М. Бандурка з цього приводу зазначає, що «правоохоронними органами слід вважати ті органи, які існують в державі та покликані захищати суспільні та державні інтереси, забезпечувати відчуття правопорядку, слідкувати за додержанням законності, боротися зі злочинністю та іншими порушеннями встановлених норм» [46, с. 7].

На думку М. І. Мельника та М. І. Хавронюка, правоохоронним органом слід вважати не лише державний, але зазвичай і озброєний орган, який виконує не лише превентивну, але й одну чи декілька основних правоохоронних функцій, які є визначальними для його функціонування [47, с. 31].

На законодавчому рівні «базовим» у вирішенні питання розуміння розглядуваного поняття є Закон України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів». Згідно абз. 1 ч. 1 ст. 2 цього Закону до правоохоронних органів належать: органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [48].

Варто відмітити, що наведений перелік органів не є вичерпним, тому він може доповнюватися й іншими правоохоронними органами керуючись функціональним критерієм розподілу [49, с. 154]. Так, згідно з Постановою Великої Палати Верховного Суду від 30.08.2023 у справі № 633/195/17 (провадження № 13-39кс23), при віднесенні того чи іншого органу влади до правоохоронних органів потрібно звернути увагу на визначення відповідного органу в спеціальному нормативно-правовому акті, що регламентує його правовий статус, та на повноваження, які цей орган здійснює. До правоохоронних органів слід відносити органи державної влади, визначені в законах України як правоохоронні чи такі, що здійснюють закріплену за ними на законодавчому рівні правоохоронну функцію. До правоохоронних органів не можуть належати громадські організації, які виконують правоохоронну функцію (наприклад, громадське формування з охорони громадського порядку або державного кордону) [50].

Зокрема, Закон України «Про Національну гвардію України» у ч. 1 ст. 1 визначає, що «Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і

держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку та забезпечення громадської безпеки...» [51].

Закон України «Про Державне бюро розслідувань» в ст. 1 прямо закріплює, що ДБР є державним правоохоронним органом, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції [52].

Отже, узагальнюючи наведені доктринальні підходи та нормативні положення, правоохоронними слід вважати державні органи, які на законодавчому рівні визначені як такі або наділені правоохоронними функціями – запобігання, виявлення, розслідування правопорушень, охорона правопорядку та безпеки. Визначальним критерієм є закріплення відповідних повноважень у спеціальному нормативно-правовому акті.

У цьому контексті важливо конкретизувати, кого саме слід вважати працівником правоохоронного органу, адже це безпосередньо визначає статус особи правопорушника у досліджуваній категорії кримінальних правопорушень.

На думку О. М. Шармар, працівник правоохоронного органу – це особа, що перебуває на службі в правоохоронному органі, у зв’язку з чим, залежно від обсягу наданих їй прав та покладених на неї обов’язків, постійно або тимчасово виконує правоохоронні або правозастосовні функції [53, с. 126].

У Постанові Великої Палати Верховного Суду від 30.08.2023 у справі № 633/195/17 (провадження № 13-39кс23) зазначено, до ознак, що характеризують працівників правоохоронних органів слід віднести такі: вони перебувають у трудових чи службових відносинах з правоохоронними органами; за характером посади, яку обіймають, виконують правоохоронну функцію. Не можуть бути суб’єктами кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України (перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу), технічні працівники

органів, зазначених у абз. 1 п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», наприклад працівники митних органів, які не здійснюють митну справу, експерти і спеціалісти, яких залучають для проведення експертиз товарів, інших предметів, та інші особи, які не мають відношення до безпосереднього здійснення митної справи. При вирішенні питання про те, чи є особа працівником правоохоронного органу, необхідно виходити із системного аналізу положень Конституції України, КК України, КПК України, КУпАП, нормативно-правових актів, які регулюють правовий статус того чи іншого органу державної влади, з яким особа перебуває у трудових чи службових відносинах; повноважень працівника згідно з його посадовою інструкцією, які передбачають реалізацію правоохоронної функції, зокрема вжиття визначених законом превентивних заходів і заходів примусу, а також передбачених кримінальним процесуальним законодавством і законодавством про адміністративні правопорушення заходів; законодавства про пенсійне забезпечення відповідної категорії працівника [50].

Отже, на наш погляд, працівником правоохоронного органу слід вважати особу, яка перебуває у службових або трудових відносинах із відповідним правоохоронним органом та наділена повноваженнями щодо здійснення правоохоронних або правозастосовних функцій. Визначальним є фактичне виконання правоохоронних завдань, а не лише перебування в штаті органу.

Результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень про досліджувані кримінальні правопорушення засвідчують, що такі діяння найчастіше вчиняються працівниками: Національної поліції України (57,6 % кримінальних проваджень); органів охорони державного кордону (8,8 %); державної лісової охорони (7,6 %); рибоохорони (6,5 %); органів прокуратури (5,9 %); органів державного фінансового контролю (5,3 %); установ виконання покарань (5,3 %); служби безпеки (2,9 %) (додаток В).

Під час узагальнення зазначених матеріалів вдалося виокремити низку типових біологічних ознак правопорушників, які вчиняють службові кримінальні правопорушення. Ці ознаки становлять важливу складову криміналістичної характеристики, оскільки дозволяють формувати типові портрети суб'єктів злочинної поведінки у межах досліджуваної категорії кримінальних проваджень.

У переважній більшості випадків службові кримінальні правопорушення учиняються особами чоловічої статі (88 % проаналізованих кримінальних проваджень) (додаток В). Це пояснюється як гендерним складом правоохоронних органів, так і специфікою виконуваних повноважень, які традиційно пов'язуються з чоловічою професійною зайнятістю у сфері безпеки, слідства, оперативної діяльності тощо.

Що стосується вікових характеристик, найчастіше досліджувані кримінальні правопорушення вчиняються особами віком від 25 до 35 років (69,4 %), рідше – від 20 до 25 років (30,6 %) (додаток В). Цей віковий діапазон зазвичай пов'язаний із набуттям певного рівня професійного досвіду та формуванням стійких службових зв'язків. Саме в цьому віці працівник правоохоронного органу, як правило, досягає піку кар'єрної активності, що, за наявності криміногенної мотивації, може сприяти вчиненню досліджуваних кримінальних правопорушень.

Щодо соціально-демографічних ознак, то результати аналізу матеріалів кримінальних проваджень свідчать, що переважна більшість правопорушників мають магістерський рівень вищої освіти (91 %), рідше – бакалаврський (9 %) (додаток В). Це обумовлено вимогами до професійної підготовки працівників правоохоронних органів, зокрема слідчих, оперуповноважених, прокурорів тощо.

У переважній більшості випадків особи, що вчинили службові кримінальні правопорушення, перебувають у шлюбі (81,1 %), мають дітей (87,6 %) (додаток В). Останній фактор часто фігурує як пом'якшуюча обставина під час обрання запобіжного заходу або призначення покарання,

але водночас може впливати на формування корисливої мотивації до незаконного збагачення, що пояснюється бажанням забезпечити високий рівень життя родини.

Місце проживання правопорушників, як правило, збігається з територією обслуговування того правоохоронного органу, в якому вони проходять службу (74,7 %) (додаток В). Така територіальна прив'язаність, у поєднанні з усталеними соціальними контактами, нерідко формує сприятливе підґрунтя для виникнення неформальних зв'язків, які можуть трансформуватися в стійкі корупційні схеми.

Щодо професійних характеристик, нами встановлено, що значна частина правопорушників обіймала посади середньої та молодшої ланки, зокрема, інспектори патрульної поліції (21,8 %), слідчі (16,5 %), оперуповноважені (15,3 %), дільничні офіцери поліції (7 %), прокурори (5,9 %), інспектори митних, податкових та інших органів (3,5 %) (додаток В). Така статистика є цілком закономірною, адже саме ці посадові особи безпосередньо здійснюють повсякденну правоохоронну діяльність, мають постійний контакт із громадянами та отримують доступ до службової інформації й ресурсів, що потенційно можуть бути використані з протиправною метою.

Професійна підготовка працівників правоохоронних органів, які вчиняють службові кримінальні правопорушення, вирізняється низкою характерних рис, що значною мірою ускладнюють процес їх викриття та документування:

– високий рівень правової обізнаності;

– досвід у розслідуванні кримінальних правопорушень, що дає змогу прогнозувати можливі дії слідчого;

– знання процедур збирання доказів, що дає змогу фальсифікувати або знищувати їх;

– розвинені комунікативні навички та вміння впливати на людей;

– приналежність до професійної корпоративної спільноти, що нерідко підтримує «кругову поруку».

Аналіз стажу служби правопорушників показує, що значна кількість працівників правоохоронних органів на момент учинення службового кримінального правопорушення мали стаж від 3 до 10 років (57,6 %), що свідчить про певний рівень професійної адаптації, але ще не про повне утвердження в ієрархії правоохоронного органу; стаж до 1 року мали 10 % правопорушників, від 1 до 3 років – 20 %, що може вказувати на низький рівень професійної зрілості; 12,4 % правопорушників мали стаж більше 10 років (додаток В).

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволив виокремити типові мотиви та цілі вчинення службових кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних органів. Найбільш поширеним мотивом виступає користь – прагнення отримати неправомірну вигоду у грошовій чи іншій формі (73 %), що свідчить про домінування матеріальних інтересів над професійними. Дещо рідше фіксується мотив задоволення кар’єрних амбіцій, зокрема, забезпечення лояльності керівництва, створення видимості високої результативності роботи з метою просування по службі (16 %). Окрему групу становлять особисті мотиви, такі як помста, сприяння інтересам третіх осіб, уникнення дисциплінарної або кримінальної відповідальності (11%) (додаток В). Така мотиваційна структура свідчить про наявність у правопорушників цілеспрямованої установки на використання наданих владних повноважень всупереч інтересам служби.

Таким чином, узагальнений криміналістичний портрет працівника правоохоронного органу, який вчиняє службові кримінальні правопорушення, виглядає наступним чином: це чоловік, який служить у правоохоронних органах, переважно, на посадах середньої або молодшої ланки (слідчий, оперуповноважений, інспектор патрульної поліції, дільничний офіцер поліції, прокурор, податковий, митний інспектор), віком від 25 до 35 років, як правило, має вищу освіту магістерського рівня,

перебуває у шлюбі, проживає в межах територіальної юрисдикції того правоохоронного органу, в якому працює. Має досвід роботи від трьох до десяти років – достатній для оволодіння специфікою внутрішніх процесів у правоохоронній системі, але недостатній для перебування на керівних посадах. Щодо мотиваційної сфери, то переважаючим мотивом вчинення службових кримінальних правопорушень є користь – прагнення до особистого незаконного збагачення.

1.2.2. Предмет протиправного посягання

У науковій літературі предмет протиправного посягання розглядається як необхідний елемент криміналістичної характеристики службових кримінальних правопорушень, без урахування якого неможливо сформувати цілісну методику їх розслідування [29; 11; 15].

Водночас, з огляду на специфіку службових кримінальних правопорушень, суб'єктами яких є працівники правоохоронних органів, окреслення предмета протиправного посягання вимагає не лише теоретичного, а й прагматичного підходів.

Предмет протиправного посягання в криміналістичному аспекті традиційно розкривається через призму бачення сутності «предмета кримінального правопорушення», що відображене у відповідних домінуючих позиціях науки кримінального права.

У кримінальному праві традиційно під предметом кримінального правопорушення розуміються речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність в діях особи конкретного складу кримінального правопорушення [54, с. 100], чи з приводу яких або у зв'язку з якими вчиняється кримінальне правопорушення [55, с. 84], конкретний матеріальний об'єкт, в якому проявляються певні сторони, властивості

суспільних відносин (об'єкта кримінального правопорушення), фізичним чи психічним впливом на який заподіюється суспільно небезпечна шкода у сфері цих суспільних відносин [56, с. 173].

Науковці до предмету кримінального правопорушення відносять не тільки матеріальні, а й нематеріальні об'єкти, зокрема, інтелектуальні цінності, певні відомості, дані [57, с. 44]; інформацію, підвладну людині електричну та теплову енергію, органи та тканини людини [58, с. 155]; інші явища об'єктивного світу – нематеріалізовані об'єкти (інформацію, енергію тощо), які мають зовнішній вияв чи можуть набути його і сприйматись органами чуття людини. Підкреслюється, що такі об'єкти повинні мати певну цінність, яка може бути виражена у грошовій оцінці їх вартості, а їх призначення має бути задоволення певних потреб людей [59, с. 14]. При цьому, заперечується визнання предметом кримінального правопорушення прав, соціальних норм, гідності, ідей, понять та інших нематеріальних утворень [60, с. 10], цінностей, позбавлених матеріальності – життя, здоров'я, авторитет, статева недоторканість, честь, гідність, права, ідеї тощо, а так само певних процесів, дій, функцій, станів, тобто тих цінностей або явищ, які людина може лише усвідомлювати та які не піддаються фізичному впливу [58, с. 156].

За загальним правилом предмет кримінального правопорушення визначається як факультативна ознака його складу. Однак якщо предмет безпосередньо вказаний у диспозиції норми Особливої частини КК України або однозначно випливає з неї, то він стає обов'язковою ознакою складу конкретного кримінального правопорушення. Якщо цього немає, кримінальне правопорушення вважається «безпредметним» [58, с. 154]. Водночас науковцями також підтримується думка про те, що предмет кримінального правопорушення має завжди визначатися кримінальним законом, а можливість субсидіарного застосування правових норм з метою конкретизації іншої не є підставою для позбавлення речей матеріального світу можливості набути статусу предметних злочинів [61, с. 58].

Варто звернути увагу, що Пленум Верховного Суду України з метою забезпечення однакового і правильного застосування законодавства у різних категоріях кримінальних правопорушень значну увагу звертає на їх предметну складову. Зокрема, у постанові від 06.11.2009 № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» під предметом кримінальних правопорушень проти власності визнає майно, яке має певну вартість і є чужим для винної особи: речі (рухомі й нерухомі), грошові кошти, цінні метали, цінні папери тощо, а також право на майно та дії майнового характеру, електрична та теплова енергія [62]. У постанові від 26.04.2002 № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» предметом цих кримінальних правопорушень Пленум Верховного Суду визначає наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, обладнання, призначене для виготовлення цих засобів, речовин, їх аналогів, або прекурсори [63].

У цьому ж контексті примітка до ст. 364^1 КК України предметом неправомірної вигоди визначає грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру [64].

У криміналістичній науці сформувалося розуміння «предмету протиправного посягання», сутність якого розкривається з огляду на взаємозв’язок із іншими елементами криміналістичної характеристики та його практичного значення для розслідування кримінальних правопорушень.

Для криміналістичної характеристики предмет протиправного посягання важливий як слідоутворюючий об’єкт, оскільки опис його ознак дозволяє спрогнозувати, виявити наявність слідів в елементах обстановки вчиненого кримінального правопорушення. При цьому, коли йде мова про предмет протиправного посягання то йдеться про дані, що характеризують найбільш типові безпосередні предмети протиправного посягання, що

дозволяють робити висновок про інтереси і деякі властивості особи правопорушника [36, с. 411, 412].

Як зазначає В. Ю. Шепітько, предмет протиправного посягання – це речі матеріального світу, справляючи вплив на які особа посягає на ті або інші суспільні відносини. Точне встановлення предмета посягання дозволяє відмежувати одне кримінальне правопорушення від іншого, суміжного з ним. Ознаки предмета посягання можуть мати різні зв'язки, наприклад: предмет посягання – способи вчинення кримінального правопорушення – особа правопорушника [65, с. 18].

М. В. Салтевський під предметом протиправного посягання розуміє різноманітні фізичні об'єкти, що характеризуються ознаками їх агрегатного стану, споживчим призначенням, фізико-хімічними властивостями [66, с. 268], які орієнтують на інформацію, що може мати значення для встановлення обставин кримінального провадження. При цьому, автор вказує, що предмет посягання – найрізноманітніші фізичні тіла (речі та предмети) органічного та неорганічного походження [67, с. 206].

З позиції П. Д. Біленчука та В. К. Лисиченка предмет посягання ототожнюється з кінцевим продуктом кримінального правопорушення [68, с. 485], який зорієнтований на результат, наслідок.

А. Ф. Волобуєв стверджує, що відомості про особливості предмета посягання детермінують дії правопорушників з підготовки, вчинення і приховування кримінального правопорушення, які, у свою чергу, пов'язані з утворенням певних слідів – джерел доказів [69, с. 43].

Описуючи предмет протиправного посягання службових кримінальних правопорушень, О. В. Пчеліна до них віднесла речі матеріального і нематеріального характеру та прийшла до висновку, що предмет кримінальних правопорушень у цій сфері різниться залежно від того, на яку, окрім службової, сферу діяльності посягає конкретне кримінальне правопорушення. З урахуванням вказаної особливості серед об'єктів, що можуть бути предметом протиправного посягання кримінальних

правопорушень у сфері службової діяльності, науковець виділила наступні: кошти (57,9%); інше майно (30,5%); переваги, пільги та послуги (0,3%); нематеріальні блага (0,1%); будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру (0,9%); документи, штампи, печатки (78,1%); отруйні, сильнодіючі, вибухові або інші бойові речовини, радіоактивні матеріали, зброя та боєприпаси, засоби пересування, військова та спеціальна техніка, інше військове майно, спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації (2,5%); наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги, прекурсори (3,1%); інше (1%) [70, с. 19].

На нематеріальний вираз предмету протиправного посягання (вигод, переваг, пільг, послуг) звертає увагу В. Ю. Дрозд, розглядаючи особливості предмета посягання при вчиненні працівниками правоохоронних органів корупційних правопорушень з практичної позиції [71, с. 60].

Вказана позиція викликає нашу прихильність, оскільки такий розширений зміст розуміння предмета протиправного посягання цілком об'єктивно узгоджується із судовою практикою, результати аналізу якої вказують на досить поширене використання правопорушниками з протиправними цілями такого віртуального активу як криптовалюта.

Так, *Вищий антикорупційний суд, досліджуючи обставини одержання працівником Управління СБУ в Запорізькій області ОСОБОЮ_1 неправомірної вигоди шляхом конвертації готівкових грошових коштів у криптовалюту через пункт обміну валют, прийшов до висновку, що неправомірна вигода охоплює не лише матеріальні цінності у готівковій або іншій традиційній формі (гроші, речі, послуги), але й сучасні форми активів, зокрема криптовалюту. ОСОБА_1, недобросовісно використовуючи свої повноваження, можливості і навички оперативного співробітника СБУ, мав зацікавленість у тому, щоб діяльність з майнінгу криптовалюти стала предметом кримінального провадження, та в нього виник умисел на отримання неправомірної вигоди з осіб, щодо яких він проводив відповідні заходи* [72].

На сьогодні в науці досить широко досліджуються питання використання та правового регулювання віртуальних активів, які відповідно до ст. 1 Закону України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 № 2074-IX (який на даний час ще не набрав чинності), визначаються як нематеріальні блага, що є об'єктом цивільних прав, мають вартість та виражені сукупністю даних в електронній формі [73]. До вказаних активів відноситься, зокрема, криптовалюта.

Деякі дослідники пропонують розглядати віртуальні активи як програмний код, що є об'єктом інтелектуальної власності. Водночас, серед науковців і практиків відсутня єдність щодо підходів до визначення правової природи віртуальних активів, а законодавцями розглядається питання внесення змін до Закону № 2074-IX, зокрема, в частині оновлення дефініції поняття «віртуальний актив» як різновиду цифрової речі [74, с. 199, 214].

Окремі риси криптовалюти пов'язані зі складністю контролювання правоохоронними органами випадків її використання для незаконних операцій/дій (купівлі-продажу об'єктів, вилучених з цивільного обігу, у тому числі, зброї, наркотичних засобів, небезпечних речовин тощо, одержання неправомірної вигоди посадовою особою в одиницях криптовалюти, одержання правопорушниками викупу в одиницях криптовалюти, рівно як здійснення шахрайства, предметом кримінального правопорушення в яких є одиниці криптовалюти) [75, с. 194].

Результати наших досліджень показують, що під час учинення службових кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних органів криптовалюта, зазвичай, постає як актив, на одержання якого спрямовується умисел правопорушника під час учинення суспільно небезпечного протиправного діяння. Наприклад, *відповідно до вироку Солом'янського районного суду м. Києва ОСОБА_1 вчиняв ряд систематичних послідовних протиправних дій, спрямованих на незаконне збирання, зберігання та поширення конфіденційної інформації про осіб. Розуміючи, що зазначені відомості є інформацією з обмеженим доступом,*

яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп`ютерах) та автоматизованих системах, створена та захищена відповідно до чинного законодавства та може використовуватися лише у службової діяльності та у порядку, передбаченому законом, ОСОБА_1 вирішив підшукати та залучити до вчинення кримінального правопорушення осіб, які в силу виконання ними службових обов`язків мали б доступ до такої інформації та могли б зібрати та передати її за грошову винагороду. До вчинення зазначеного кримінального правопорушення ОСОБА_1 залучив раніше знайомого оперативного уповноваженого ОСОБА_2 одного із відділів поліції, зацікавивши його вигідністю та прибутковістю таких протиправних дій. Зокрема, ці особи розподілили ролі, домовившись про те, що працівник поліції надаватиме конфіденційну інформацію щодо конкретних осіб, яка міститься у Інтегрованій інформаційно-пошуковій системі органів внутрішніх справ України, яка в подальшому буде передана підшуканим зацікавленим особам за винагороду. За отримання конфіденційної інформації особи отримували грошову винагороду, у тому числі, у криптовалюті «Біткоїн» (ч.ч. 1, 2 ст. 182, ч. 3 ст. 27, ч. 2 ст. 361 КК України) [76].

Так чи інакше, поява та активне впровадження в обіг віртуальних активів, а також здійснення з ними різноманітних фінансових операцій формують реальні передумови для їх використання у протиправній діяльності. У зв’язку з цим виникають обґрунтовані підстави розглядати зазначені активи як предмет протиправного посягання.

З огляду на наведені вище позиції, проаналізувавши зміст диспозицій відповідних статей КК України, вважаємо за доцільне визначити особливості предмету протиправного посягання службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів.

Результати аналізу матеріалів кримінальних проваджень про службові кримінальні правопорушення, вчинені працівниками правоохоронних органів, засвідчують, що переважно предметом протиправного посягання виступають такі об’єкти:

– грошові кошти, в тому числі, у вигляді криптовалюти (57 %);

– документи (протоколи СРД, протоколи про адміністративні правопорушення, постанови, облікові журнали, акти, рапорти тощо) (21 %);

– транспортні засоби (4 %);

– зброя та боєприпаси, спеціальні засоби, вибухові пристрої і речовини (3 %);

– наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, прекурсори (2 %);

– матеріальні носії інформації з обмеженим доступом (флеш-карти пам'яті, мобільні телефони, ноутбуки, комп'ютери, оптичні носії інформації, довідки тощо) (2 %);

– інші матеріальні об'єкти (лісоматеріали, корисні копалини тощо) (11 %) (додаток В).

Слід звернути увагу, що предмет протиправного посягання може бути спрямований як на задоволення цілей, що не пов'язані зі службовою, професійною діяльністю суб'єкта кримінального правопорушення (28 %), так і цілей, що безпосередньо пов'язані із виконанням його службових, професійних обов'язків (72 %) (додаток В). Наприклад, *із вироку Уманського міськрайонного суду Черкаської області вбачається, що інспектор відділення поліції, використовуючи владу всупереч інтересах служби, з метою притягнення особи до адміністративної відповідальності, діючи в інтересах іншої особи, власноручно склав протокол про вчинення адміністративного правопорушення, та пояснення від його імені, до яких вніс завідомо неправдиві відомості (ч. 1 ст. 366 КК України)* [77]. У іншому випадку, *оперуповноважений сектору кримінальної поліції одного із підрозділів органу поліції використовуючи своє службове становище, з метою створення штучних показників в роботі щодо кількості допитаних свідків під час виконання доручення слідчого у кримінальному провадженні без фактичного проведення слідчої (розшукової) дії склав завідомо*

неправдивий офіційний документ – протокол допиту свідка, до якого вніс інформацію, яка не відповідала дійсності (ч. 1 ст. 366 КК України) [78].

Предмет протиправного посягання у досліджуваній категорії кримінальних правопорушень визначається передусім мотивами суб'єкта та наявними у нього можливостями, що випливають із службових та посадових повноважень, і дає змогу реалізувати протиправний намір, тобто під впливом як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників.

Таке поєднання чинників зумовлює специфіку об'єктів, на які здійснюють вплив працівники правоохоронних органів під час учинення службових кримінальних правопорушень, а також визначає особливості їх слідової картини. У практичному вимірі це означає, що аналіз предмета протиправного посягання дозволяє слідчому не лише встановити спрямованість протиправних дій суб'єкта кримінального правопорушення, а й спрогнозувати можливі способи їх реалізації та приховування. У цьому контексті предмет протиправного посягання виступає важливим елементом, оскільки його встановлення дозволяє визначити спосіб, місце, знаряддя та інші обставини вчинення і приховування службового кримінального правопорушення.

Отже, предмет протиправного посягання не лише конкретизує зміст протиправної діяльності конкретного суб'єкта службового кримінального правопорушення, а й виступає орієнтиром для вибору тактики розслідування. Його врахування забезпечує побудову більш обґрунтованих слідчих версій, оптимізацію процесу доказування та підвищує ефективність розслідування досліджуваних службових кримінальних правопорушень.

1.2.3. Способи вчинення кримінальних правопорушень

Визначивши спосіб учинення як обов'язковий елемент, що підлягає доказуванню у кримінальному провадженні в структурі події кримінального

правопорушення [79], законодавець підкреслив його особливу пізнавальну цінність для ефективного розслідування та встановлення всіх обставин кримінального правопорушення.

Термін «спосіб» у академічному тлумачному словнику української мови інтерпретується наступним чином: «1. Певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось. 2. Те, що служить знаряддям, засобом і т. ін. у якій-небудь справі, дії» [80].

Спосіб учинення кримінального правопорушення – це складна категорія, у якій відбиваються кримінально-правовий, кримінально-процесуальний, судово-психологічний і абсолютно криміналістичний аспекти [81, с. 38], при цьому, криміналістичне трактування способу припускає більш широке тлумачення всіх структурних його елементів, включаючи, зокрема, правовий і процесуальний [82, с. 196].

З позиції кримінальної науки, спосіб – це форма прояву кримінально караного діяння, інакше кажучи, послідовність прийомів і методів, які використовує винний для вчинення умисного кримінального правопорушення (насильство, обман, використання службового становища тощо) [58, с. 180].

У кримінальному процесуальному аспекті спосіб учинення кримінального правопорушення становить комплекс учинених у певній послідовності дій, які призвели до злочинного результату. Не встановивши спосіб учинення кримінального правопорушення, іноді неможливо встановити і його подію [83, с. 100].

У криміналістичній літературі змістова конструкція способу вчинення кримінального правопорушення характеризується з позиції слідоутворюючого елементу, який спроможний охарактеризувати протиправну діяльність.

Так, кожному способу кримінального правопорушення відповідає певна сукупність слідів. Аналізуючи той або інший спосіб вчинення кримінального правопорушення, можна заздалегідь уявити собі, де й які

сліди можуть бути залишені, і навпаки, відштовхуючись від знайдених слідів, можна уявити собі спосіб та інші обставини злочину [84, с. 24].

Спосіб учинення кримінального правопорушення є одним з найважливіших елементів структури криміналістичної характеристики і є джерелом даних про якісну сторону кримінально караної поведінки правопорушників [36, с. 410], виступає закономірним явищем виникнення доказової інформації [43, с. 424] та є центральним елементом у механізмі кримінальної протиправної поведінки [85, с. 11].

С. М. Зав'ялов, досліджуючи проблеми вивчення способу вчинення кримінального правопорушення, констатує, що спосіб учинення кримінального правопорушення це цілісна структура поведінки, що є певною системою. Як і будь-яка система, що має певну структуру, спосіб учинення кримінального правопорушення утворюється із взаємопов'язаних елементів, актів поведінки, спрямованих на підготовку, вчинення та приховування кримінального правопорушення. Спосіб учинення кримінального правопорушення визначається як система взаємопов'язаних, спрямованих на досягнення мети кримінального правопорушення, дій суб'єкта (або утримання від них), які вчиняються в певній послідовності, із застосуванням різних знарядь і засобів [86, с. 7].

На думку В. В. Пясковського, спосіб учинення злочину – це не елементарна сукупність вольових дій, а закономірно визначена, структурована система поведінки суб'єкта, спрямована на підготовку, учинення та приховування кримінального правопорушення [87, с. 37].

А. Ф. Волобуєв є солідарним з тими науковцями, які до компонентів способу вчинення кримінального правопорушення відносить знаряддя (засоби), що використовуються суб'єктом під час вчинення ним певних дій [88, с. 22–32], а М. В. Салтевський, у свою чергу, зауважує, що знаряддя взаємопов'язані з діями і залишають сліди відображення, які характеризують дії особи та описують структуру способу вчинення кримінального

правопорушення як комплекс речових, діючих і просторово-часових компонентів, пов’язаних функціонально [43, с. 425, 426].

У криміналістичній літературі наразі бракує систематизованих і науково обґрунтованих узагальнень способів учинення службових кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних органів, які б відображали їх характерні особливості та специфіку. У зв’язку з цим доцільним видається дослідження зазначених способів з урахуванням традиційної моделі, що включає такі структурні елементи: спосіб підготовки, спосіб учинення та спосіб приховування.

Спосіб підготовки для досліджуваної категорії кримінальних правопорушень вирізняється специфічними рисами з огляду на суб’єкт правопорушення та його обізнаність з формами, методами розслідування і можливостями застосування корумпованих зв’язків.

Результати власних досліджень показують, що до зазначених способів слід віднести:

− вивчення положень нормативно-правових актів на предмет наявності повноважень щодо вчинення конкретних дій/утримання від них;

− обрання предмету протиправного посягання;

− підбір можливих співучасників, а також інших осіб, які сприятимуть вчиненню правопорушенню або забезпечать корупційні зв’язки;

− встановлення активної комунікації між співучасниками, іншими особами (колегами, спеціалістами, друзями) щодо предмету посягання, можливостей доступу до засобів, знарядь та їх використання, місць зустрічей тощо;

− моделювання поведінки співучасників, у тому числі, обговорення форм комунікації між ними та іншими незацікавленими особами; визначення неформальних способів обміну інформацією (використання умовних сигналів, жестів, слів);

− окреслення максимально можливих схем дій відступу, створення алібі, знищення/приховування предмету посягання, обрання маршруту руху;

− визначення та підготовка місця, знарядь, засобів правопорушення та усунення перешкод (виготовлення бланків документів, відключення камер відеоспостереження/боді-камер, викрадення ключів, вибір транспортного засобу, видання наказів про ротацію, укладення цивільно-правових договорів про виконання робіт/надання послуг);

− передбачення можливостей викриття протиправної діяльності та проведення, у зв'язку із цим, НСРД, у разі вчинення дій під контролем правоохоронних органів.

Вказані дії можуть займати тривалий проміжок часу, оскільки передбачають проведення низки заходів для досягнення бажаних результатів.

На цій стадії для досягнення конкретних цілей з підготовки можливе вчинення інших кримінальних правопорушень.

Важливо, що у таких кримінальних правопорушеннях суб'єкти завжди передбачають можливу посткримінальну поведінку у разі викриття їх протиправної діяльності. З огляду на це, можуть вчинятися дії, спрямовані на створення умов для спотворення доказів чи їх фальсифікації.

Отже, спосіб підготовки у досліджуваній категорії кримінальних правопорушень, характеризується активними діями, що за своєю сутністю визначає «тактику» подальших протиправних дій.

Етап *безпосереднього вчинення кримінальних правопорушень*, учинених працівниками правоохоронних органів у сфері службової діяльності, становить сукупність методів та прийомів незаконного використання, зловживання, перевищення або іншого порушення службових повноважень у сфері правоохоронної діяльності або у сфері організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських повноважень працівниками правоохоронних органів, спрямованих на досягнення протиправного результату, який, зазвичай, передбачає отримання безпосереднього чи опосередкованого майнового або особистого інтересу для працівника правоохоронного органу або інших осіб [89, с. 370].

Для досліджуваної категорії кримінальних правопорушень способи вчинення проявляються активними послідовними діями, носять прихований характер, здебільшого спрямовані на імітацію правомірної діяльності.

Для них властиве поєднання вчинення кількох протиправних діянь (53 %) як виключно службових так і в сукупності із загально кримінальними (наприклад, ст.ст. 365, 162, 396 КК України; ст.ст. 368, 366 КК України) (додаток В). У таких випадках для досягнення злочинних цілей суб'єкт вчиняє ряд кримінально караних діянь, які в сукупності відображають ускладнену модель протиправної поведінки, та набувають ознак злочинних технологій.

Помічено, що вчинення кримінальних правопорушень з ознаками злочинних технологій майже завжди відбувається в складі групи осіб (68 %), до яких, в більшості випадків, входять щонайменше кілька працівників правоохоронних органів, у тому числі, й колишні (83 %) (додаток В). Такий суб'єктний склад розширює можливості для вибору способів учинення кримінального правопорушення, створює у осіб ілюзивні відчуття впевненості у реалізації злочинного задуму.

Наприклад, *ОСОБА_1, будучи головним державним ревізором-інспектором ГУ ДФС у Тернопільській області, вступив у злочинну змову із іншою службовою особою ГУ ДФС у Тернопільській області ОСОБА_2 з метою одержання неправомірної вигоди від службових осіб ПАП «Добрий самарянин» за зменшення в акті перевірки обсягу виявлених порушень податкового законодавства та сум донарахувань податкових платежів до бюджету. У свою чергу, ОСОБА_2, продовжуючи протиправні дії, запропонувала начальнику одного із відділень ОДПІ ГУ ДФС у Тернопільській області ОСОБІ_3 взяти участь у вчиненні кримінального правопорушення, а саме вести переговори з представниками підприємства щодо визначення остаточної суми неправомірної вигоди, способу її передачі та безпосередньо отримати неправомірну вигоду, на що ОСОБА_3, керуючись корисливим мотивом, погодився.*

У наступному, ОСОБА_1, перебуваючи у службовому кабінету, висунув вимогу представнику підприємства передати неправомірну вигоду ОСОБІ_3 у сумі 400 тис грн. Через кілька днів ОСОБА_3 під час зустрічі із представником підприємства підтвердив, що в разі надання неправомірної вигоди сума штрафних санкцій у акті збуде зменшена. При наступній зустрічі із представником підприємства ОСОБА_3, перебуваючи у службовому кабінеті, повідомив, що неправомірна вигода повинна бути надана безпосередньо йому після вручення ОСОБОЮ_1 акту перевірки, в якому будуть зазначені зменшені штрафні санкції.

У подальшому ОСОБА_1 вніс до акту перевірки зміни в частині виявлених у ході перевірки підприємства порушень податкового законодавства, після чого засвідчив акт, додатки до нього своїм підписом та вручив один із примірників представнику підприємства, а інший надав його для підпису цьому представнику.

Після цього, на виконання попередньої домовленості ОСОБА_3 довів злочинний умисел до кінця, одержав від керівника підприємства обумовлену неправомірну вигоду [90].

У протиправній діяльності зловмисниками широко використовуються сучасні цифрові засоби й технології зв'язку, електронні платіжні системи, можливості Інтернет-сервісів, що забезпечують анонімізацію особи у цифровому просторі, залишаючи, при цьому, складні для виявлення й дослідження слідчим та спеціалістами й експертами цифрові сліди [91, с. 88].

У цьому контексті способи вчинення досліджуваної категорії кримінальних правопорушень слід розглядати як динамічну структуру, оскільки постійне вдосконалення та розвиток людської діяльності створює додаткові можливості їх вдосконалення. Як наслідок, новації призводять до появи нових знарядь вчинення кримінальних правопорушень, розширюють форми та характер протиправних діянь, формуючи нові шляхи доступу до предмету протиправного посягання (наприклад, здійснення обміну інформацією між правопорушниками через захищені системи мобільного

зв’язку, одержання неправомірної вигоди безготівковим способом за допомогою електронних міжнародних платіжних систем, криптовалютою тощо).

Якщо розглядати способи вчинення окремих видів службових кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних органів, доцільно зосередитися на їх найбільш характерних формах та систематизувати їх відповідно до видів досліджуваної категорії кримінальних правопорушень.

1. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України):

– дії, що не пов’язані з насильством:

а) фальсифікація матеріалів дослідчої перевірки з метою покращення показників у роботі (наприклад, безпідставне затримання особи та підкидання особі наркотичних засобів);

б) приховування кримінальних правопорушень;

в) навмисне зменшення кількості доказів з метою закриття кримінального провадження та не притягнення винних до відповідальності;

г) незаконне проведення СРД (наприклад, проникнення без рішення суду та без дозволу власника до будинку та приміщень господарського призначення, де безпідставно, без участі понятих проведено обшук);

д) приховування речових доказів (наприклад, здійснення виїмки документів та приховування їх, що унеможливило проведення ревізій);

е) перешкоджання здійсненню громадянами та організаціями своїх законних прав та інтересів шляхом надання усних та письмових розпоряджень;

є) збирання матеріальних цінностей у підлеглих з використанням повноважень керівників тощо [92, с. 112];

– дії, що пов’язані з насильством (фізичним або психологічним):

а) залякування, шантаж, нанесення ударів, заламування рук, знущання;

б) тривале позбавлення людини їжі, води або тепла;

в) насильне утримання потерпілого в певному місці;

г) неправомірне застосування зброї або спеціальних засобів;

д) погроза застосування насильства

Наприклад, *вироком Черкаського апеляційного суду засуджено поліцейських сектору реагування патрульної поліції одного із районних відділів поліції ГУНП в Черкаській області ОСОБУ_1 та ОСОБУ_2 за ч. 1 ст. 28 ч. 2 ст. 365 КК України. Так, під час несення служби у одному із сіл області з метою перевірки саморобного транспортного засобу типу «мотоблок», яким керував ОСОБА_3, на наявність реєстраційних документів ОСОБА_1 та ОСОБА_2 почали його переслідування. Під'їхавши до домоволодіння ОСОБИ_3, куди останній заїхав, поліцейські без належного дозволу і згоди власника зайшли на подвір`я та, не представившись, не повідомляючи причини і підстави проникнення на територію, почали вимагати від ОСОБИ_3 пройти з ними до службового автомобіля з метою встановлення особи та проведення освідування на стан сп'яніння, на що особа відмовилася покидати домоволодіння та запропонував поліцейським скласти адміністративні матеріали на нього на подвір'ї. Працівники поліції на вказані дії відреагували агресивно, один із них без попередження намагався застосувати до ОСОБИ_3 кайданки, на що останній чинив опір. Дружина ОСОБИ_3 – ОСОБА_4 заважала діям поліцейських та один із працівників поліції наніс їй удар ногою, застосував до неї кайданки. Після штовханини один із працівників поліції наніс декілька ударів коліном по тулубу ОСОБІ_3, а потім ОСОБА_1 та ОСОБА_2 звалили ОСОБУ_3 у металеву конструкцію у вигляді ящика без днища, один із них затиснув ОСОБУ_3 у цьому ящику своїм тілом, при цьому, намагаючись застосувати кайданки, застосував прийоми рукопашного бою у вигляді удушення шляхом притиснення ногою шиї, заламування рук та нанесення ними ударів об металевий борт ящика. Застосувавши до ОСОБИ_3 кайданки, працівники поліції витягнули його з металевого ящика, силою вивели з подвір`я та примусово посадили на заднє сидіння службового*

автомобіля. У наступному, звільнили ОСОБУ_4 від кайданок, а близько через одну годину, після приїзду швидкої медичної допомоги було звільнено від кайданок і ОСОБУ_3.

Таким чином, працівники поліції грубо порушили встановлений порядок адміністративного затримання особи, проігнорували вимоги КУпАП України щодо належної реалізації заходів забезпечення провадження у справах про адміністративне правопорушення (не склали протокол про адміністративне затримання осіб, негайно не повідомили родичів про затримання, не проінформували центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадок адміністративного затримання), чим вчинили дії, виконання яких дозволяється тільки з додержанням особливого порядку, за відсутності цих умов; заподіяли тілесні ушкодження потерпілим у вигляді переломів кісток, множинні гематоми тощо [93].

2. Службове підроблення (ст. 366 КК України):

– підробка письмових документів:

а) матеріалів про вчинення адміністративних правопорушень (протоколів про вчинення адміністративних правопорушень, пояснень осіб, протоколів адміністративного затримання), зокрема внесення недостовірних даних про подію та осіб, підробка підписів інших осіб, написання недостовірного тексту чи окремих слів;

б) матеріалів кримінальних проваджень (протоколів допиту, виконання вимог ст. 290 КПК України, затримання особи), зокрема складання протоколів із фіксуванням відомостей, що не відповідають дійсності, підробка підписів учасників процесуальної дії;

в) дозволів, облікових даних, інших документів (внесення недостовірних даних до дозволів на зберігання зброї);

– підробка електронних документів: внесення неправдивих даних до електронних журналів автоматизованої системи митного оформлення тощо.

3. Службова недбалість (ст. 367 КК України):

– дії, що пов'язані з реалізацією повноважень під час здійснення кримінального провадження, оперативно-розшукової діяльності, виконання покарань і попереднього ув'язнення, а також у зв'язку із реалізацією функцій у справах про адміністративні правопорушення та охорони правопорядку:

а) бездіяльність під час здійснення охорони затриманих, взятих під варту, засуджених;

б) втрата речових доказів, вилученого майна;

в) неналежне реагування працівника поліції на виявлений факт правопорушення тощо;

– дії, що пов'язані з реалізацією інших функцій:

а) недбале виконання керівником свої обов'язків, внаслідок чого особа, яка була працевлаштована, не з'являлася на роботу;

б) виконання ув'язненими робіт без укладення договорів;

в) невиконання/неналежне виконання працівником податкового органу обов'язків, що спричинило несплату/сплату не в повній мірі податкових зобов'язань;

г) неналежне забезпечення працівником податкового органу контрольних повноважень, що стало наслідком ліквідації підприємства із борговими зобов'язаннями;

д) видача ліцензій за відсутності на те належних документів;

е) неналежне здійснення митного оформлення, що потягло ухилення/зниження митних платежів, незаконний імпорт продукції;

ж) допущення незаконної порубки дерев тощо.

Наприклад, *вироком Новозаводського районного суду м. Чернігова засуджено ОСОБУ_1 та ОСОБУ_2 за ч. 2 ст. 367 КК України, а саме неналежне виконання своїх службових обов`язків через несумлінне ставлення до них, не забезпечення належного реагування на подію правопорушення щодо вжиття вичерпних заходів, спрямованих на припинення конфлікту між учасниками події, унаслідок чого було заподіяно смерть особі.*

Так, ОСОБА_1 та ОСОБА_2, будучи поліцейським та інспектором Управління патрульної поліції в Чернігівській області Департаменту патрульної поліції, перебували на добовому чергуванні. Під час здійснення патрулювання виявили ОСОБУ_3, який лежав на землі, та групу молодих осіб, серед яких були неповнолітні. ОСОБА_3 повідомив поліцейських про те, що до нього було застосовано насильство з боку окремих осіб.

Однак, ОСОБА_1 та ОСОБА_2, всупереч правовому обов'язку щодо запобігання, припинення виявлених правопорушень і реагування на них, усвідомлюючи факт перебування ОСОБА_3 у стані явного алкогольного сп`яніння та в обстановці, де була переважна кількості осіб, з якими у нього був конфлікт, безпричинно залишили місце події. Після цього, інші особи відвели ОСОБУ_3 в нелюдне місце, де особи, заподіяли йому смерть [94];

4. Кримінальні правопорушення, пов'язані з неправомірною вигодою (ст.ст. 364, 368, 369^2, 370 КК України):

– у завуальованій формі, тобто під виглядом:

а) укладення законної угоди;

б) оплати послуг, різного характеру консультацій, експертизи тощо [95];

в) подарунка на день народження;

г) надання путівки без сплати її вартості;

д) погашення боргу;

е) отримання кредиту;

є) отримання спадщини;

ж) виконання робіт (без оплати) тощо;

– у відкритій формі – передача-одержання предмета неправомірної вигоди безпосередньо «з рук у руки», поштовим відправленням, перерахування грошових коштів на поточні рахунки в банках, через третіх осіб [96, с. 266].

Що ж стосується *способів приховування* кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, то останні можуть вчинятися як на стадії

підготовки, так і під час безпосереднього їх вчинення або ж відразу після вчинення [29, с. 215] та спрямовані на спотворення чи знищення криміналістично значущої інформації.

Важливо, що способи приховування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень за своїм характером можуть бути спрямовані на:

− приховування події кримінального правопорушення, причетності до неї особи (наприклад, одержання неправомірної вигоди імітується як повернення боргу; перевищення повноважень – як застосування пропорційних превентивних заходів);

− приховування предмета кримінального правопорушення (наприклад, знищення неправомірної вигоди до її виявлення);

− знищення слідів, знарядь, засобів кримінального правопорушення (стирання відбитків пальців рук, видалення телефонної переписки).

При цьому такі способи можуть мати ознаки:

− кримінально караних діянь (наприклад, завідомо неправдиві показання свідка (ст. 384 КК України), примушування свідка до відмови від давання показань (ст. 386 КК України);

− адміністративних правопорушень (наприклад, злісне ухилення від явки в суд (ст. 185^3 КУпАП), до органів досудового розслідування (ст. 185^4 КУпАП);

− дисциплінарних проступків (наприклад, відключення боді-камер, що унеможливлює фіксування події правопорушення);

− порушення обов’язків, що тягне застосування заходів забезпечення кримінального провадження (наприклад, неявка свідка за викликом до органу досудового розслідування без поважних причин може мати наслідком застосування грошового стягнення (ст. 139 КПК України) чи приводу (ст. 140–141 КПК України).

Способи приховування, що мають ознаки кримінальних правопорушень, характеризуються високим рівнем латентності, а

встановлення таких фактів у юридичній площині вимагає окремого їх розслідування.

Наприклад, *із змісту вироку Придніпровського районного суду м. Черкаси вбачається, що ОСОБА_1, будучи потерпілим у кримінальних провадженнях за обвинуваченням працівників правоохоронних органів, погодився надати завідомо неправдиві показання щодо обставин окремих подій, які б створили умови і можливість для виправдання осіб. Так, невідома особа зателефонувала на його мобільний телефон та запропонувала змінити показання в суді, в замін на що пропонувала надати фінансову допомогу у лікуванні його матері.*

Як наслідок, ОСОБА_1, будучи попередженим про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань, надав завідомо неправдиві усні показання суду щодо окремих обставин кримінального провадження. Такі неправдиві показання ОСОБА_1 надав під час розгляду судами двох кримінальних проваджень [97].

Досліджуючи способи приховування злочинів у сфері службової діяльності, С. П. Чичиркіна звертає увагу на такий її вид як дискредитація [98]. У нашому випадку дискредитація може спрямовуватися як щодо сторони обвинувачення (наприклад, нав’язування довіри, прихильності з метою формування позитивного образу правопорушника, відвернення уваги від належних доказів чи висунення хибних версій подій; створення штучних обставин для відводу слідчого, прокурора) так і зібраних нею доказів (наприклад, створення ілюзії наявності істотних порушень вимог закону під час збирання доказів; звернення уваги на особисті негативні риси свідка, факти притягнення його до кримінальної відповідальності тощо).

Отже, спосіб учинення службових кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних органів, являє собою цілісну й водночас складну систему дій, яка охоплює етапи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування протиправної діяльності. Вона реалізується із використанням службового становища, корумпованих зв’язків, а також

сучасних цифрових технологій. Систематизація зазначених способів за видами правопорушень створює можливість прогнозувати їх слідову картину, обирати найбільш ефективні тактичні прийоми та забезпечувати належну повноту доказової бази, що у кінцевому підсумку сприяє ефективності розслідування таких кримінальних правопорушень.

1.2.4. Слідова картина та обстановка вчинення кримінальних правопорушень

Будь-яке кримінальне правопорушення неминуче супроводжується появою слідів у навколишньому середовищі, що виникають на різних етапах протиправної діяльності. Саме вони утворюють слідову картину, що має важливе значення для встановлення обставин кримінального правопорушення та викриття винної особи.

Термін «слідова картина» у криміналістиці вперше був запропонований М. В. Салтевським, який розглядав його як певною мірою умовне поняття, що охоплює як матеріальні, так і ідеальні відображення події. На його думку, слідова картина як елемент криміналістичної характеристики є абстрактною моделлю слідів злочину, що відображаються в матеріальному середовищі внаслідок його вчинення [99, с. 150, 151].

В. О. Коновалова вказує, що слідова картина злочину становить комплекс слідів, які відображають картину події злочину та поведінку суб’єкта на місці злочину, дозволяє висунути найбільш обґрунтовані версії щодо його вчинення [100, с. 25].

В. С. Кузьмічов та Г. І. Прокопенко визначають типову слідову картину злочину як сукупність джерел матеріальних та ідеальних відображень у навколишній матеріальній обстановці вчиненого злочину [101, с.253].

Слідова картина вчиненого кримінального правопорушення, на думку І. В. Макогін, – це збірне поняття, яке включає в себе опис і характеристику

слідів та ознак кримінального правопорушення на момент його виявлення, пов’язаних між собою та з іншими його обставинами і причетними до нього особами. Тим самим вона відображає всю сукупність обставин досліджуваної події, що входить до предмета доказування, і представляє собою сукупність носіїв і потенційних джерел інформації цього кримінального правопорушення [102, с. 94].

У цьому контексті цілком обґрунтованим вбачається твердження О. Г. Кривопуска, який зазначає, що оскільки будь-яке протиправне діяння характеризується змінами навколишнього середовища, яке є результатом вчинення дій з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування слідів протиправної діяльності винної особи, слідова картина несе в собі масив інформації про події минулого, і одним з головних завдань посадових осіб правоохоронних органів є виявлення таких слідів, їх вивчення, дослідження та проведення аналізу на основі отриманої інформації, що в подальшому дозволить висунути версії, встановити спосіб та механізм вчинення кримінального правопорушення, знаряддя його вчинення, ініціювати проведення необхідних експертиз та слідчих (розшукових) дій [103, с. 450].

В криміналістиці усталеним є поділ слідів кримінального правопорушення на матеріальні та ідеальні, що відображає їхню природу та спосіб існування у середовищі.

Матеріальні сліди, як справедливо відмічає О. В. Пчеліна, тим чи іншим чином знаходять своє відображення на об’єктах матеріального світу. Для злочинів у сфері службової діяльності, вказує авторка, характерними матеріальними слідами є: документи (роздруковані й електронні); засоби, за допомогою яких виготовлялися чи змінювалися документи, у тому числі комп’ютерні; обстановка в службовому кабінеті, інших приміщеннях, на відкритих місцевостях; транспортні засоби; кошти й інше майно; віртуальні (комп’ютерні) сліди; наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори; вогнепальна зброя та боєприпаси до неї; сліди людини; тощо [29, с. 243–252].

Результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень дали змогу визначити типові матеріальні сліди, характерні для службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів:

– документи (як паперові, так і в електронному вигляді), зокрема ті, що містять ознаки підроблення (наприклад, підписані заднім числом, містять неавтентичні реквізити, ознаки несанкціонованого редагування тощо) (86 %);

– грошові кошти, матеріальні цінності, послуги чи нематеріальні блага, отримані як неправомірна вигода (64,2 %);

– нашарування СХР на предметах неправомірної вигоди, одязі, руках або інших частинах тіла особи (24 %);

– електронні носії інформації, комп'ютерна техніка, мобільні пристрої, бодікамери, службові планшети, що використовувалися для створення, зберігання або передачі інформації, пов'язаної з учиненням кримінального правопорушення (38 %);

– цифрові (віртуальні) сліди, зокрема службове електронне листування, повідомлення в месенджерах, IP-логи доступу до службових систем, історії змін у реєстрах або базах даних, що підтверджують несанкціоновані дії або їх приховування тощо (9 %);

– предмети, що використовувалися як знаряддя вчинення службового кримінального правопорушення – у тому числі спеціальні засоби (наручники, кийки і т.д.), службові радіостанції, документи прикриття тощо (17,3 %);

– тілесні ушкодження на тілі потерпілих, отримані внаслідок перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронного органу (34,8 %);

– традиційні трасологічні сліди (відбитки пальців, сліди взуття тощо) (33,2 %) (додаток В).

Особливої уваги заслуговують документи, що можуть містити як сліди службового кримінального правопорушення, так і бути його безпосереднім предметом. Йдеться, зокрема, про:

– службові інструкції, посадові обов’язки, журнали інструктажів, накази тощо;

– службові посвідчення, перепустки, печатки, штампи, що могли бути використані для незаконного оформлення чи підтвердження певних дій;

– службову документацію, зокрема, журнали реєстрації, звіти, рапорти про застосування фізичної сили, спеціальних засобів чи вогнепальної зброї, що можуть містити ознаки внесення недостовірної інформації або виправлень;

– протоколи СРД та НСРД, що могли бути сфальсифіковані, приховані або складені з порушенням вимог закону (наприклад, без участі адвоката, без ухвали слідчого судді, у нічний час без належної підстави);

– аудіо- та відеозаписи, отримані в ході негласних заходів або вилучені з камер спостереження, встановлених в службових приміщеннях правоохоронного органу або бодікамер працівників;

– медичні документи, що засвідчують наявність тілесних ушкоджень, отриманих потерпілими в результаті побиття працівниками правоохоронного органу;

– особисті записники, блокноти, щоденники тощо.

До трасологічних слідів, які можуть утворюватися під час учинення службових кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних органів, належать різноманітні відображення зовнішньої будови об’єктів, що фіксують механічну взаємодію правопорушника з оточуючим середовищем. Ці сліди мають суттєве доказове значення, оскільки дозволяють встановити як сам факт перебування особи в певному місці, так і конкретні дії, що нею вчинялися.

Зокрема, сліди рук (відбитки пальців, долонь) можуть бути виявлені:

– на службових документах, в тому числі, сфальсифікованих;

– на предметах, які були незаконно вилучені або спеціально підкинуті з метою інсценування вчинення злочину певною особою;

– у службових приміщеннях, зокрема на сейфах, дверях, шафах, офісних столах тощо, що може свідчити про доступ особи до вказаних об’єктів.

Сліди взуття можуть бути залишені особами на місці події, де відбувалися протиправні дії, зокрема, в місці проведення процесуальних дій, що здійснювалися з порушенням вимог КПК України (наприклад, незаконний обшук, затримання тощо).

Сліди знарядь учинення кримінального правопорушення також мають важливе криміналістичне значення, оскільки можуть проявлятися у вигляді:

– ушкоджень на тілі або одязі потерпілих, внаслідок застосування спеціальних засобів (гумових кийків, наручників, електрошокерів тощо);

– слідів злому або механічного впливу на двері, замки, сейфи, внаслідок незаконного проникнення до службових або приватних приміщень тощо.

Окрему групу становлять сліди транспортних засобів – сліди шин, плями мастила, сліди гальмування тощо, які можуть вказувати на переміщення правопорушника або незаконне використання службового транспорту.

Трасологічні сліди є надзвичайно важливим джерелом криміналістично значущої інформації. Вони сприяють реконструкції події кримінального правопорушення, локалізації місця вчинення протиправних дій, ідентифікації конкретних осіб, причетних до їх учинення, верифікації або спростуванню показань учасників кримінального провадження.

Ідеальні сліди кримінальних правопорушень являють собою відображення події в психіці людей, які її спостерігали або брали в ній участь. На думку Д. В. Затенацького, ідеальні сліди – це не тільки результат відображення дійсності у свідомості певної людини, а й форма збереження (відображення) відповідної інформації [104, с. 21].

Як справедливо вказує О. В. Пчеліна, ідеальні сліди формуються в пам’яті як осіб, що були очевидцями безпосереднього вчинення кримінального правопорушення, так і осіб, котрі можуть схарактеризувати особу правопорушника, його діяльність як службової особи, процедуру прийняття на службу, її проходження та припинення, процедуру документообігу, порядок укладання договорів тощо. Ідеальні сліди знаходять своє відображення в письмових поясненнях, відібраних у осіб-носіїв уявного образу в їх свідомості, а також у протоколах допиту цих осіб [29, с. 243–252].

У контексті розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, ідеальні сліди мають особливе значення, оскільки часто є єдиним джерелом інформації про внутрішні процеси прийняття рішень, службових зловживань чи неформальної взаємодії.

Результати аналізу матеріалів кримінальних проваджень дозволили виокремити типові категорії осіб, які найчастіше виступають носіями ідеальних слідів службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. До таких, зокрема, належать: підозрювані (64,3 %); потерпілі (89 %); заявники (100 %); колеги підозрюваних (зокрема, підлеглі та керівники) (89,6 %); члени сім’ї, близькі родичі, друзі (35,8 %); особи, які стали очевидцями окремих епізодів кримінального правопорушення (91 %); співробітники оперативних підрозділів, які здійснювали негласні заходи (88 %) (додаток В).

Таким чином, слідова картина, охоплюючи як матеріальні, так і ідеальні сліди, дає змогу достовірно відтворити обставини вчинення досліджуваних службових кримінальних правопорушень. Водночас для всебічного аналізу таких слідів необхідно враховувати не лише їх наявність і локалізацію, а й умови, в яких вони утворилися. Саме тому логічним продовженням дослідження слідової картини є розгляд обстановки вчинення кримінального правопорушення як одного з елементів криміналістичної характеристики.

Згідно з тлумачним словником української мови, обстановка – це «сукупність умов, у яких що-небудь відбувається» [105]. Натомість у криміналістиці вказана категорія має специфічний зміст, пов'язаний із ретроспективним характером процесу розслідування [106, с. 118].

Під обстановкою вчинення кримінального правопорушення О. А. Самойленко пропонує розуміти комплекс взаємопов'язаних між собою об'єктів, процесів і явищ, які охоплюють як матеріальні умови (місце, час, речовинні, кліматичні, побутові та виробничі характеристики), так і соціально-психологічні фактори (поведінка сторонніх осіб, їх взаємозв'язки), що існують на всіх етапах злочинної діяльності та формують контекст для її здійснення [107, с. 966–967].

В. Д. Берназ виокремлює у структурі обстановки три ключові блоки: матеріальне середовище, яке охоплює просторово-часові параметри, об'єкт посягання, а також метеорологічні умови (макро- і мікропогодні чинники); організаційно-управлінське середовище, представлене виробничо-функціональними об'єктами, а також елементами охоронної й правоохоронної систем; соціально-психологічне середовище, що охоплює морально-психологічний клімат у трудовому колективі, систему ціннісних установок правопорушника, а також загальну психологічну атмосферу в його побутовому оточенні [108, с. 45].

В. А. Динту в структуру обстановки кримінального правопорушення включає три взаємопов'язані компоненти: матеріальне, мікросоціальне та морально-психологічне середовище, в межах яких відбуваються підготовка, реалізація та приховування злочинної діяльності. Триелементна модель обстановки є типовою для більшості кримінальних правопорушень, передбачених Особливою частиною КК України, хоча в окремих випадках – таких як втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність чи погроза вбивством – структура обмежується лише двома елементами, без наявності матеріального середовища [109, с. 138].

З огляду на це, цілком логічним виглядає підхід В. М. Шевчука, який наголошує, що складові обстановки можуть істотно відрізнятись залежно від виду кримінального правопорушення, оскільки в одних випадках визначальними є кліматичні умови, в інших – виробничі чинники чи географічне розташування місця його вчинення. Основним критерієм віднесення обставин до обстановки, на думку науковця, є їх вплив на перебіг протиправної події та врахування цих чинників особою, яка вчиняє кримінальне правопорушення [110, с. 966–967].

Ця позиція узгоджується з точкою зору Т. В. Коршикової, яка наголошує, що визначаючи структурні елементи обстановки вчинення кримінальних правопорушень, їх кількісний та якісний склад буде залежати від видів кримінальних правопорушень [111, с. 74].

Такий підхід відкриває можливість для конкретизації змісту обстановки в контексті службових кримінальних правопорушень. У цьому ключі заслуговує на увагу визначення, запропоноване О. В. Пчеліною, яка розглядає обстановку вчинення службових злочинів як динамічну систему взаємопов’язаних обставин, що відображають особливості службової діяльності, а також місця, часу та умов реалізації протиправного умислу [29, с. 222–243].

О. М. Таркан до обстановки прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою органу поліції, вважає доцільним включити дані про такі компоненти: час кримінального правопорушення; місце його вчинення; особливості службової діяльності в органах поліції, яка в даному випадку може розглядатись як своєрідна виробнича сфера, в якій протікають процеси, пов’язані з прийняттям обіцянки, пропозиції або одержання неправомірної вигоди; особливості поведінки осіб, які прямо не причетні до кримінального правопорушення, але є його очевидцями, безпосередньо під час події кримінального правопорушення; умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення [112, с. 199].

На підставі аналізу наведених наукових підходів, а також з урахуванням специфіки досліджуваних службових кримінальних правопорушень, обстановку їх учинення доцільно визначити як сукупність матеріальних, управлінсько-організаційних та морально-психологічних умов, що існують на етапах підготовки, вчинення та приховування цих кримінальних правопорушень.

Матеріальні умови охоплюють сукупність зовнішніх чинників фізичного середовища, у межах якого реалізується протиправна діяльність. Сюди належать характеристики місця, часу, а також обставини, що впливають на виникнення, характер та збереження слідів кримінального правопорушення.

Результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень дали змогу визначити типові місця, характерні для вчинення службових кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних органів. Найчастіше такі діяння мали місце у службових кабінетах самих правопорушників (47,8 %), що пояснюється доступом до документів, технічних засобів, інформаційних систем і відносною ізольованістю таких приміщень. Досить поширеними є також інші приміщення правоохоронних органів, у тому числі кімнати для затриманих, чергові частини, приміщення для зберігання речових доказів тощо (11,2 %). Транспортні засоби – як службові, так і особисті – нерідко використовуються як місце реалізації протиправного умислу (6,6 %), зокрема під час отримання неправомірної вигоди або під час незаконного затримання громадян. Окрему категорію становлять публічно доступні місця (34,4 %) – відкриті території, заклади громадського харчування, автостоянки, паркінги, де здійснюється передача предметів неправомірної вигоди, проведення зустрічей, затримання громадян тощо (додаток В).

Час учинення досліджуваних службових кримінальних правопорушень також має свою специфіку. Результати аналізу матеріалів кримінальних проваджень засвідчують, що переважна частина таких протиправних діянь припадає на робочий час, зокрема, під час несення чергувань, патрулювання,

проведення процесуальних дій тощо (58 %). Водночас значна кількість досліджуваних кримінальних правопорушень вчиняється і в позаробочий час (42 %), що свідчить про використання посадового статусу у власних інтересах навіть після формального завершення виконання службових обов'язків (додаток В). Така розмитість часових меж додатково ускладнює виявлення та фіксацію протиправних дій правопорушників.

Важливим елементом матеріальних умов обстановки службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, є обставини, які безпосередньо впливають на виникнення, характер та збереження слідів протиправної діяльності. До таких, насамперед, належать:

– наявність систем відеоспостереження, бодікамер, електронних систем доступу, журналів реєстрації відвідувачів, затриманих тощо. Такі засоби можуть слугувати додатковим джерелом доказової інформації про подію кримінального правопорушення;

– режим доступу до приміщення або території, де вчинене кримінальне правопорушення. Закриті чи обмежено доступні об'єкти (службові кабінети, кімнати зберігання речових доказів, чергові частини) зумовлюють обмежене коло осіб, які могли бути присутніми під час учинення кримінального правопорушення;

– наявність або відсутність сторонніх осіб (підлеглих, колег, заявників або відвідувачів), які могли стати очевидцями окремих епізодів кримінального правопорушення, суттєво впливає на формування ідеальних слідів кримінального правопорушення.

Управлінсько-організаційні умови стосуються особливостей функціонування правоохоронного органу в якому працює правопорушник:

– службові обов'язки й повноваження працівника(ів) правоохоронного органу, які надають можливість доступу до інформації, ресурсів або впливу на інших осіб;

– система контролю (наявність або відсутність ефективного внутрішнього контролю або зовнішнього моніторингу);

– формальна і неформальна ієрархія (позиція керівництва, наявність неформальних авторитетів, рівень толерантності в колективі правоохоронного органу до різного роду порушень);

– прогалини в нормативному регулюванні (зокрема, відсутність чітко визначених процедур) або надмірна формалізованість звітності, що створює передумови для маніпуляцій та зловживань.

Морально-психологічні умови відображають внутрішню систему цінностей і стосунків в колективі правоохоронного органу, які побічно або безпосередньо впливають на протиправну поведінку:

– морально-психологічний клімат у колективі (рівень довіри, підтримки, внутрішня культура поведінки, наявність «кругової поруки»);

– ставлення керівництва до різного роду порушень (мовчазне схвалення, уникнення розголосу, намагання «вирішити всередині»);

– особиста мотивація правопорушника (прагнення до збагачення, тиск боргів, страх перед втратою посади, почуття безкарності);

– рівень професійної деформації, коли правопорушник починає виправдовувати свої вчинки посиланням на «службову доцільність» або «системну практику».

Таким чином, обстановка вчинення досліджуваних службових кримінальних правопорушень – це не лише фон події, а й активне середовище, що формує можливості, стимули та способи протиправної діяльності. Її всебічне дослідження дозволяє точно реконструювати обставини події, виявити причини, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, та запропонувати превентивні заходи.

Висновки до розділу 1

1. Особливості розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, у криміналістичній літературі досліджено вибірково. Здебільшого науковці розглядали окремі службові кримінальні правопорушення чи групи таких правопорушень через призму конкретних суб'єктів правопорушення або без прив'язки до таких осіб. Вагомі актуальні наукові дослідження, що присвячені проблемам розслідування службових кримінальних правопорушень певної категорії, зробили І. В. Бабій, А. Б. Балонь, Д. А. Бондаренко, М. В. Борусовський, О. В. Вахрушев, Г. О. Гончарук, Н. В. Копча, Р. В. Лев, Я. Є. Мишков, С. В. Олійник, О. В. Пчеліна, О. І. Ромців, О. М. Таркан, Е. О. Ушканенко, М. С. Федоренко, Ю. П. Хить, С. П. Чичиркіна, О. М. Шрамко, І. В. Яковчук та інші.

Особливої наукової цінності набули практичні рекомендації з розслідування окремих груп таких кримінальних правопорушень, які запропоновані у навчальних посібниках В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля; О. Ф. Бантишева, П. Т. Дорошенка, О. О. Климчука В. В. Шмигельського; С. С. Чернявського, В. Г. Дрозд, А. П. Запотоцького, Ю. М. Чорноус, Л. В. Гаврилюк; П. Д. Біленчука, К. І. Гупалюка, А. В. Кофанова, О. Л. Кобилянського, М. І. Хавронюка.

2. До типових елементів криміналістичної характеристики службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, слід віднести: 1) особу правопорушника; 2) предмет протиправного посягання; 3) способи вчинення; 4) слідову картину; 5) обстановку вчинення кримінального правопорушення.

3. З урахуванням законодавчих приписів та наукових підходів до розуміння правоохоронного органу, сформовано визначення працівника правоохоронного органу, як особи, що перебуває у службових або трудових відносинах із відповідним правоохоронним органом та наділена

повноваженнями щодо здійснення правоохоронних або правозастосовних функцій.

Результати дослідження матеріалів кримінальних проваджень засвідчують, що найчастіше службові кримінальні правопорушення вчиняються працівниками наступних правоохоронних органів: Національної поліції України (57,6 %); охорони державного кордону (8,8 %); державної лісової охорони (7,6 %); рибоохорони (6,5 %); прокуратури (5,9 %); державного фінансового контролю (5,3 %); установ виконання покарань (5,3 %); служби безпеки (2,9 %).

Узагальнений криміналістичний портрет працівника правоохоронного органу, який вчиняє службові кримінальні правопорушення, описує особу правопорушника як: чоловік, який служить в правоохоронних органах, переважно, на посадах середньої або молодшої ланки (слідчий, оперуповноважений, інспектор патрульної поліції, дільничний офіцер поліції, прокурор, податковий, митний інспектор), віком від 25 до 35 років, як правило, має вищу освіту магістерського рівня, перебуває у шлюбі, проживає в межах територіальної юрисдикції того правоохоронного органу, в якому він працює, має досвід роботи від трьох до десяти років, із домінуючим корисливим мотивом.

4. Предмет протиправного посягання досліджуваної категорії включає не тільки традиційними матеріальні форми цінностей (гроші, майно тощо), а й новітні форми активів, зокрема криптовалюту. На вибір предмета посягання впливають мотиви суб’єкта правопорушення та наявні в нього можливості, які обумовлені службовими та посадовими повноваженнями.

Здебільшого предметом протиправного посягання, виступають: 1) грошові кошти, в тому числі, у вигляді криптовалюта (57 %); 2) документи (протоколи СРД, протоколи про адміністративні правопорушення, постанови, облікові журнали, акти, рапорти тощо) (21 %); 3) транспортні засоби (4 %); 4) зброя та боєприпаси, спеціальні засоби, вибухові пристрої і речовини (3 %); 5) наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги,

прекурсори (2 %); 6) матеріальні носії інформації з обмеженим доступом (флеш-карти пам'яті, мобільні телефони, ноутбуки, комп'ютери, оптичні носії інформації, довідки тощо) (2 %); 7) інші матеріальні об'єкти (лісоматеріали, корисні копалини тощо) (11 %).

5. Спосіб учинення кримінальних правопорушень є цілісною, складною системою дій, яка охоплює: *способи підготовки* (вивчення нормативно-правових актів; обрання предмету посягання; підбір співучасників та осіб, забезпечать корупційні зв'язки; встановлення активної комунікації між особами; моделювання поведінки та схем дій; визначення та підготовка місця, знарядь, усунення перешкод; передбачення можливостей викриття протиправної діяльності та проведення, у зв'язку із цим, НСРД тощо); *способи вчинення* (активні послідовні діяння, носять прихований характер, зазвичай спрямовані на імітацію правомірної діяльності; характеризується вчиненням кількох кримінально караних діянь), *способи приховування* (діяння, спрямовані на приховування події кримінального правопорушення, причетності до неї особи; предмета кримінального правопорушення; знищення слідів, знарядь, засобів кримінального правопорушення; характеризуються високим рівнем латентності; мають ознаки кримінально караних діянь, адміністративних правопорушень, дисциплінарних проступків чи спричиняють наслідки застосування заходів забезпечення кримінального провадження).

Для таких кримінальних правопорушень на різних етапах протиправної діяльності властиве вчинення кількох кримінально караних діянь, які набувають ознак злочинних технологій.

6. Виокремлено характерні сліди, які притаманні для службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, які згруповано на: 1) *матеріальні* (документи (паперові, електронні), грошові кошти, матеріальні цінності, послуги чи нематеріальні блага, отримані як неправомірна вигода; нашарування СХР; електронні носії інформації, комп'ютерна техніка, мобільні пристрої, бодікамери, службові

планшети; цифрові (віртуальні) сліди; предмети, що використовувалися як знаряддя вчинення службового кримінального правопорушення; тілесні ушкодження на тілі потерпілих; традиційні трасологічні сліди (відбитки пальців, сліди взуття тощо); 2) *ідеальні* (зберігаються у пам'яті підозрюваних, потерпілих, заявників, колег підозрюваних (зокрема, підлеглих та керівників), членів сім'ї, близьких родичів, друзів; осіб, які стали очевидцями окремих епізодів кримінального правопорушення, співробітників оперативних підрозділів, які здійснювали негласні заходи.

Обстановка вчинення досліджуваної категорії кримінальних правопорушень характеризується сукупністю наступних умов, що існують на етапах підготовки, вчинення та приховування цих кримінальних правопорушень: 1) *матеріальні* (характеристики місця, часу, обставин, що впливають на виникнення, характер та збереження слідів кримінального правопорушення), 2) *управлінсько-організаційні* (особливості функціонування правоохоронного органу в якому працює право: службові обов'язки й повноваження працівника(ів); система контролю; формальна і неформальна ієрархія в колективі; прогалини в нормативному регулюванні діяльності або надмірна формалізованість, 3) *морально-психологічні* (відображають внутрішню систему цінностей і стосунків в колективі: морально-психологічний клімат; ставлення керівництва до різного роду порушень; особиста мотивація правопорушника; рівень професійної деформації).

РОЗДІЛ 2.
ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ СЛУЖБОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

2.1. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування

Ефективність розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, значною мірою залежить від того, наскільки дії слідчого відповідають специфіці цих кримінальних правопорушень та характеру слідчої ситуації. Визначальним чинником забезпечення такої відповідності є чітке розуміння обставин, що підлягають встановленню під час досудового розслідування, адже саме їхнє з'ясування є основною метою кримінального провадження. На наш погляд, розуміння структури й змісту обставин, які підлягають встановленню, стає не лише орієнтиром, а й практичним інструментом для побудови ефективної стратегії розслідування.

Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування кримінального правопорушення, є міжпредметною категорією, оскільки вивчаються одночасно такими науками як кримінальний процес і криміналістика [113, с. 535]. При цьому в кожній із названих наук для позначення згаданих обставин використовується різна термінологія. Зокрема, в кримінальному процесуальному праві вказану категорію позначають як «предмет доказування» або «обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні» [114, с. 70; 115, с. 38]. У криміналістиці для визначення цієї категорії здебільшого використовуються терміни «обставини, що підлягають встановленню» або «обставини, що потребують з'ясування» під час розслідування кримінальних правопорушень, що акцентує увагу не

лише на юридичному, а й на практичному аспекті дослідження події кримінального правопорушення.

Предмет доказування, на думку С. М. Стахівського, це – передбачена законом сукупність обставин, що підлягають обов'язковому встановленню у кожному кримінальному провадженні з метою його правильного вирішення [116, с. 32]. В. В. Вапнярчук трактує його як коло закріплених у законі обставин, що повинні бути встановлені чи спростовані під час доказування в конкретному кримінальному провадженні [117, с. 238].

Законодавець використовує термін «обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні». Зокрема, згідно ч. 1 ст. 91 КПК України у кримінальному провадженні підлягають доказуванню: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального

правопорушення; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру та спеціальної конфіскації.

Відповідно до частини другої вказаної норми доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження [79].

Очевидно, що у кримінальних провадженнях про службові кримінальні правопорушення, учинені працівниками правоохоронних органів, підлягають доказуванню обставини, що передбачені ч. 1 ст. 91 КПК України. Однак даний перелік обставин стосується загалом усіх кримінальних правопорушень і має загальний орієнтуючий характер для розслідування, а тому не враховує індивідуальних обставин, що підлягають встановленню під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень [15, с. 90].

Як зазначає з цього приводу А. В. Коваленко, КПК України визначений загальний перелік обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. У структурі окремих методик розслідування злочинів перелік таких обставин з огляду на особливості відповідних посягань розширюється та конкретизується з метою використання на практиці [118, с. 103].

О. В. Пчеліна справедливо зазначає, що розслідування злочинів у сфері службової діяльності здійснюється за типовою програмою, яка передбачає доказування переліку обставин, зазначених у ст. 91 КПК України. Криміналістика, як прикладна наука, пристосовує перелік обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, до типових умов, що виникають під час розслідування конкретних злочинів [70, с. 23].

Тому ми підтримуємо думку В. В. Куцого, що для повного, всебічного та об’єктивного дослідження кримінального провадження слідчий повинен встановити не лише коло обставин, що підлягають доказуванню (ст. 91 КПК України), а й усі факти, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні, правильної кваліфікації вчиненого та призначення справедливого покарання. Перелік таких обставин визначають у

кожному випадку окремо, виходячи з предмета й меж доказування, кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення та обставин, зумовлених особливостями кожного провадження. Не випадково дехто з науковців прямо зазначає, що розроблення окремих методик розслідування повинно починатися з визначення кола завдань і обставин, що підлягають встановленню [119, с. 816].

Слушним вбачається і висновок Р. О. Пиняги про те, що «обставини, що підлягають встановленню» є категорією криміналістичної методики, а перелік цих обставин наповнюється конкретним змістом і залежить від видової (групової) характеристики кримінальних правопорушень, а також конкретної ситуації розслідування. Цей перелік, поряд із прямими доказами, охоплює різноманітну криміналістично значущу інформацію (проміжні факти й обставини), що виходить за межі предмета доказування, проте має чітке пошуково-пізнавальне спрямування, визначає напрям розслідування [120, с. 113–115].

Обставини, що підлягають встановленню, на думку В. А. Журавля, наповнюючись змістом конкретної кримінально-правової норми, трансформують їх у структуру, яка й утворює предмет доказування, тобто систему правових цілей і стратегічних завдань розслідування [121, с. 204]. При цьому, вони є результатом синтезу кримінальних процесуальних приписів щодо визначення предмета доказування в кримінальному провадженні, передбачених чинним законодавством, а також кримінально-правових ознак злочину певного різновиду [122, с. 13]. Тому цілком слушним є висновок про те, що перелік обставин, які підлягають встановленню під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, є ширшим від обставин, які підлягають доказуванню, передбачених ч. 1 ст. 91 КПК України.

Таким чином, до обставин, які підлягають встановленню у кримінальних провадженнях про службові кримінальні правопорушення, учинені працівниками правоохоронних органів, входять:

– обставини, передбачені ч. 1 ст. 91 КПК України;

– обставини, передбачені диспозицією відповідної статті КК України, що передбачає відповідальність за конкретне кримінальне правопорушення у сфері службової діяльності (ст.ст. 364, 365, 365^3, 366, 367, 368, 369^2, 370 КК України тощо);

– обставини, що мають значення для успішного розслідування конкретного кримінального правопорушення.

Тобто, обставини, що підлягають встановленню, за своїм змістом є завданнями розслідування конкретного кримінального правопорушення.

В. В. Тіщенко вбачає криміналістичне значення обставин, що підлягають встановленню, в тому, що вони визначають загальний напрямок розслідування, допомагають передбачити, з'ясувати й перевірити всі необхідні обставини, не виходячи за межі предмета розслідування. Перш ніж говорити про методи і засоби розслідування кримінальних правопорушень, необхідно визначити коло завдань, які необхідно розв'язати, а серед них центральним і стратегічним завданням є визначення обставин, що підлягають встановленню. Отже, визначення в окремій методиці зазначених обставин дає можливість надати розслідуванню від самого початку потрібну цілеспрямованість, забезпечити його повноту та всебічність [123, с. 358].

У продовження цієї думки, А. Р. Антощак аргументує, що «правильне визначення обсягу таких обставин у кожному конкретному кримінальному провадженні забезпечить повноту, цілеспрямованість та об'єктивність дослідження події злочину» [124, с. 96].

Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень, відіграють важливу роль у діяльності з виявлення та розслідування останніх. Це пояснюється тим, що кримінальне провадження є програмою дій уповноважених суб'єктів, націлених на збирання достовірних, достатніх, допустимих і належних доказів. Йдеться про те, що доказування в рамках кримінального провадження здійснюється шляхом доказування низки обставин, які у своїй сукупності дозволяють

встановити як наявність кримінального караного суспільно небезпечного діяння, так і наявність в ознаках вчиненого діяння складу кримінального правопорушення; обрати вид і міру покарання; забезпечити відшкодування збитків, завданих кримінальним правопорушенням, та інших витрат, пов'язаних із провадженням досудового розслідування; поновити порушені кримінальним протиправним діянням права постраждалих осіб; попередити вчинення інших кримінальних правопорушень [125, с. 187]. Іншими словами, як стверджує В. С. Перлін, визначення кола обставин, що підлягають встановленню, дозволяє правильно визначити стратегічні й тактичні завдання розслідування, а також криміналістичні засоби їх вирішення [126, с. 269].

Тож важливе значення обставин, що підлягають встановленню, для процесу розслідування кримінальних правопорушень є очевидним і беззаперечним. Оскільки визначення таких обставин надає розслідуванню цілеспрямованості, вказує на кінцеві цілі, правильну кримінально-правову кваліфікацію, визначення ознак, що пом'якшують і обтяжують кримінальну відповідальність або виключають її, що дозволяє забезпечити реалізацію завдання повного, всебічного й об'єктивного дослідження обставин вчинення кримінальних правопорушень [127, с. 11]. Більше того, з'ясування кола обставин, що підлягають встановленню, має суттєве значення для побудови методики розслідування кримінальних правопорушень, оскільки сприяє вирішенню проблем криміналістичного характеру, зокрема, дослідженню механізму й обстановки кримінального правопорушення, ролі кожного з його учасників, спрямованості слідчих версій, визначенню відповідних завдань розслідування [128, с. 30].

У цьому контексті важливо перейти до розгляду груп обставин, що підлягають встановленню під час розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень.

Першою групою обставин, які підлягають встановленню, під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, є обставини, що стосуються *події*

кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення).

Згідно з ч. 1 ст. 2 КК України, підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно-небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого КК України [64]. Відповідно до вимог ч. 1 та п. 4 ч. 5 ст. 214 КПК України, підставою для внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР є виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [79]. Тому в процесі доказування у кримінальних провадженнях щодо досліджуваних службових кримінальних правопорушень, першочерговим завданням слідчого є збирання й фіксація відомостей, що підтверджують наявність ознак та обставин вчиненого діяння, які у своїй сукупності дозволяють надати йому належну кримінально-правову оцінку та кваліфікувати дії або бездіяльність працівників правоохоронного органу за відповідною статтею Розділу XVII Особливої частини КК України.

Під часом вчинення кримінального правопорушення слід розуміти певний відрізок часу, протягом якого відбувається суспільно небезпечне діяння. Встановлення часу вчинення кримінального правопорушення у кожному кримінальному провадженні має важливе значення для вирішення питання про чинність закону про кримінальну відповідальність у часі [13, с. 35].

Місцем вчинення кримінального правопорушення зазвичай розуміють певну територію або інше місце, де здійснюється суспільно небезпечне діяння та настають суспільно небезпечні наслідки [129, с. 522]. Встановлення місця вчинення кримінального правопорушення дає можливість слідчому відшукати свідків події, провести огляд місця події, при необхідності, обшук або інші СРД, НСРД з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення тощо.

Під способом учинення кримінального правопорушення слід розуміти комплекс дій, що вчиняється правопорушником у певній послідовності і призводить до злочинного наслідку [13, с. 36–37].

До обставин, що стосуються події кримінального правопорушення, і підлягають встановленню, з урахуванням специфіки досліджуваної категорії кримінальних проваджень, на наш погляд, належать:

– дата і конкретний час або проміжок часу вчинення службового кримінального правопорушення – період часу, коли відбулося кримінальне правопорушення, для встановлення хронології подій;

– місце вчинення службового кримінального правопорушення – конкретна локація, де відбулося кримінальне правопорушення (службовий кабінет, інше приміщення чи територія правоохоронного органу, транспортний засіб, публічне місце тощо), а також підрозділ, в якому працюють співробітники правоохоронного органу;

– спосіб учинення кримінального правопорушення – дії або бездіяльність співробітників правоохоронного органу (їх характер і зміст), послідовність реалізації злочинного наміру, використання засобів, конкретних владних повноважень тощо;

– наявність попередньої підготовки до вчинення кримінального правопорушення – дії з конспірації, використання посередників, завчасне узгодження умов тощо;

– вчинення дій, спрямованих на приховування кримінального правопорушення – дії, що свідчать про намагання співробітників правоохоронного органу уникнути відповідальності (знищення документів, тиск на свідків, фальсифікація даних тощо);

– тривалість або повторюваність протиправних дій – одиничний або системний характер протиправної поведінки співробітників правоохоронного органу, наявність раніше розпочатих кримінальних проваджень за подібними фактами тощо;

– наявність і кількість співучасників – наявність попередньої змови, розподілу ролей, рівень обізнаності співучасників та характер взаємозв'язків між ними;

– форма службової діяльності, в межах якої відбулося кримінальне правопорушення – наприклад, прийняття процесуальних рішень, контрольна або дозвільна функція, оперативна робота тощо;

– обстановка, що склалась на момент учинення кримінального правопорушення – наявність свідків, відеонагляду, оперативного контролю тощо;

– вид і характер предмету кримінального правопорушення, в тому числі його походження – зокрема, предмет неправомірної вигоди, службові документи, технічні або спеціальні засоби чи інше майно тощо;

– умови, що сприяли вчиненню службового кримінального правопорушення – прогалини в організаційно-штатній структурі правоохоронного органу, відсутність належного контролю з боку керівництва, зловживання довірою колег тощо.

Другою групою обставин, які підлягають встановленню, під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, є обставини, що стосуються *винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення*, *форми вини, мотиву і мети вчинення кримінального правопорушення*.

Однією із засад кримінального провадження є презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини. Згідно зі ст. 17 КПК України особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому КПК України, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили [79].

Презумпція невинуватості закріплена і в Основному Законі. Так, згідно зі ст. 62 Конституції України та наданого Конституційним Судом України офіційного тлумачення положення ч. 3 ст. 62 Конституції України,

обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, тобто з порушенням конституційних прав і свобод людини або встановлених законом порядку, засобів, джерел отримання таких доказів.

Отже, винуватість як категорія кримінального процесуального права відображає встановлену у визначеному законом порядку доведеність того, що конкретна особа вчинила кримінальне правопорушення. Доведення винуватості особи у вчиненні діяння, яке містить склад кримінального правопорушення передбаченого КК України є підставою для притягнення її до кримінальної відповідальності.

Також, під час доведення винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого Розділом XVII КК України, необхідно врахувати ставлення особи до вчинюваної нею дії чи бездіяльності, тобто визначити суб'єктивну сторону кримінального правопорушення, якій притаманні такі ознаки як вина, мотив, мета [13, с. 37, 38].

Вина, відповідно до ст. 23 КК України – це психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [64].

Ю. В. Баулін визначив мотив кримінального правопорушення внутрішнім спонуканням до вчинення кримінального правопорушення, рушійною силою вчинку людини, котрий визначає його зміст та допомагає розкрити психічне ставлення до вчиненого діяння більш глибоко [130, с. 81].

Метою вчинення кримінального правопорушення є той уявний і бажаний особою кінцевий результат, якого вона прагне досягнути, вчиняючи суспільно небезпечне діяння [131, с. 294].

До обставин, що характеризують винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, а також форму вини, мотив і мету його вчинення та підлягають обов'язковому встановленню, з урахуванням специфіки досліджуваної категорії кримінальних проваджень, зокрема, належать такі обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення:

– вина у вчиненні конкретного службового кримінального правопорушення – мала місце умисна дія чи бездіяльність, що призвела до суспільно небезпечних наслідків; чи саме ця особа вчинила дії, які складають об’єктивну сторону складу кримінального правопорушення;

– форма вини – мав місце прямий умисел на вчинення кримінального правопорушення (усвідомлення протиправності дій та бажання настання наслідків) або ж опосередкована форма вини (необережність, легковажність, недбалість). У службових кримінальних правопорушеннях, що вчиняються працівниками правоохоронних органів, зазвичай, переважає форма прямого умислу;

– зміст умислу – розуміння особою характеру та наслідків вчинюваних дій, їх забороненість законом, а також її ставлення до цих наслідків;

– мотив учинення службового кримінального правопорушення – внутрішні спонукання, що стали причиною вчинення протиправних дій (користь (особисте збагачення), службова або кар’єрна зацікавленість, лояльність до керівництва або третіх осіб, бажання приховати інше правопорушення, помста, особисте вороже ставлення тощо). Мотив у деяких службових кримінальних правопорушеннях є обов’язковою ознакою складу кримінального правопорушення (наприклад, користь під час прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою);

– мета службового кримінального правопорушення – кінцевий результат, якого прагнула особа шляхом реалізації протиправного задуму (одержання матеріальної вигоди, просування по службі, уникнення відповідальності, перешкоджання законній діяльності інших осіб, забезпечення інтересів третіх осіб тощо). Встановлення мети дає змогу розмежовувати склади деяких службових кримінальних правопорушень, зокрема, зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК

України) від перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України).

Третьою групою обставин, які підлягають встановленню, під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, є обставини, що *стосуються виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розміру процесуальних витрат*.

Згідно з ч. 1 ст. 127 КПК України підозрюваний, обвинувачений, а також за його згодою будь-яка інша фізична чи юридична особа має право на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок кримінального правопорушення.

Особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого (ч. 1 ст. 128 КПК України).

Відомості про розмір шкоди завданої кримінальним правопорушенням необхідно зазначати в обвинувальному акті (п. 7 ч. 2 ст. 291 КПК України), а цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, має бути доданий до обвинувального акта (п. 2 ч. 4 ст. 291 КПК України).

Види процесуальних витрат, а також порядок їх розподілу та визначення розміру визначено в главі 8 КПК України [79].

До обставин, що стосуються виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розміру процесуальних витрат, і підлягають встановленню, з урахуванням специфіки досліджуваної категорії кримінальних проваджень, зокрема, належать:

– кому саме було заподіяно шкоду – державі, конкретним фізичним або юридичним особам;

– характер шкоди, заподіяної внаслідок вчинення службового кримінального правопорушення – яка саме шкода була заподіяна в результаті дій або бездіяльності співробітників правоохоронного органу (майнова, моральна, фізична) та чи є причинний зв'язок між ними;

– розмір заподіяної шкоди – вартість майна або сума неправомірної вигоди, що стала предметом кримінального правопорушення, обсяг витрачених або втрачених бюджетних коштів, вартість відновлення пошкодженого майна;

– розмір процесуальних витрат, пов'язаних із розслідуванням кримінального правопорушення (проведення судових експертиз, переклад документів, забезпечення участі спеціалістів, витрати на транспорт, відрядження, зберігання речових доказів тощо).

Четвертою групою обставин, які підлягають встановленню, під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, є *обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження*.

Обставинами, які впливають на ступінь тяжкості досліджуваних службових кримінальних правопорушень є:

– тяжкі наслідки (які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян) (ч. 2 ст. 364, ч. 3 ст. 365, ч. 2 ст. 366, ч. 2 ст. 367 КК України);

– насильство або погроза застосування насильства, застосування зброї чи спеціальних засобів або болісні й такі, що ображають особисту гідність потерпілого, дії, за відсутності ознак катування (ч. 2 ст. 365 КК України);

– загибель людини (ч. 3 ст. 367 КК України);

– неправомірна вигода у значному розмірі (в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян) (ч. 2 ст. 368 КК України);

– неправомірна вигода у великому розмірі (у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян) (ч. 3 ст. 368 КК України);

– неправомірна вигода в особливо великому розмірі (у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян) (ч. 4 ст. 368 КК України);

– вчинення кримінального правопорушення службовою особою, яка займає відповідальне становище (зокрема, прокурори, слідчі і дізнавачі) (ч. 2 ст. 368 КК України);

– вчинення кримінального правопорушення службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище (зокрема, Директор Національного антикорупційного бюро України, Директор Бюро економічної безпеки України, Директор Державного бюро розслідувань, Генеральний прокурор, його перші заступники та заступники) (ч. 4 ст. 368 КК України);

– вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб (ч. 3 ст. 368 КК України);

– вчинення кримінального правопорушення повторно (ч. 3 ст. 368 КК України);

– вчинення кримінального правопорушення поєднане з вимаганням неправомірної вигоди (ч. 3 ст. 368, , ч. 3 ст. 369^2 КК України);

– вчинення кримінального правопорушення службовою особою правоохоронних органів (ч. 2 ст. 370 КК України) [64].

До обставин, що характеризують особу підозрюваного, зокрема, відносяться: вік, стан здоров'я, поведінка до вчинення кримінального правопорушення як у побуті, так і за місцем роботи чи навчання, його минуле (зокрема, наявність незнятих чи непогашених судимостей,

адміністративних стягнень), склад сім'ї (наявність на утриманні дітей та осіб похилого віку), матеріальний стан тощо [132, с. 147–148; 133, с. 11].

Окремі роз'яснення з цього приводу містяться у постановах Пленуму Верховного Суду України. Так, наприклад, у п. 3 постанови № 7 від 27.10.2003 «Про практику призначення судами кримінального покарання» Пленум Верховного Суду України роз'яснив, що досліджуючи дані про особу підсудного, суд повинен з'ясувати його вік, стан здоров'я, поведінку до вчинення злочину як у побуті, так і за місцем роботи чи навчання, його минуле (зокрема, наявність не знятих чи непогашених судимостей, адміністративних стягнень), склад сім'ї (наявність на утриманні дітей та осіб похилого віку), його матеріальний стан тощо [134].

Результати аналізу кримінальних проваджень про досліджувані кримінальні правопорушення свідчать про те, що слідчими у більшості випадків встановлюються наступні обставини, які характеризують особу підозрюваного: наявність судимостей (100 %), перебування на обліку в нарколога чи психіатра (100 %), характеристика за місцем роботи (100 %), характеристика за місцем проживання (100 %), склад сім'ї (100 %), (додаток В).

Вичерпний перелік обставин, які обтяжують покарання, закріплено в ч. 1 ст. 67 КК України [64]. Ці обставини відображають підвищену ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння або особи винного. Їх правове значення полягає у тому, що вони впливають на індивідуалізацію кримінальної відповідальності.

Водночас у кримінальних провадженнях про службові кримінальні правопорушення, вчинені працівниками правоохоронних органів, підлягають встановленню й обставини, які пом'якшують покарання. Їх загальний перелік наведений у ч. 1 ст. 66 КК України [64]. Даний перелік не є вичерпним. При призначенні покарання суд може визнати такими, що його пом'якшують, й інші обставини, не зазначені в ч. 1 цієї статті (ч. 2 ст. 66 КК України). Такими обставинами, зокрема, можуть бути вчинення кримінального

правопорушення вперше; молодий вік особи; позитивна характеристика за місцем праці чи проживання; стан здоров'я; наявність малолітніх дітей чи інших осіб на утриманні тощо [135, с. 165].

Обставини, що виключають кримінальну відповідальність, вказані в Розділі VIII КК України. Ними є: необхідна оборона (ст. 36 КК України); уявна оборона (ст. 37 КК України); затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення (ст. 38 КК України); крайня необхідність (ст. 39 КК України); фізичний або психічний примус (ст. 40 КК України); виконання наказу або розпорядження (ст. 41 КК України); діяння, пов'язане з ризиком (ст. 42 КК України); виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43 КК України); виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України (ст. 43^1 КК України) [64].

У ч. 1 ст. 284 КПК України встановлено вичерпний перелік підстав, за наявності яких кримінальне провадження підлягає закриттю [79]. Ці обставини є юридичним вираженням неможливості або недоцільності здійснення подальшого розслідування.

П'ятою групою обставин, які підлягають встановленню, під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, є *обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.*

У п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» роз'яснено, що звільнення від кримінальної відповідальності – це відмова держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених КК України, у порядку, встановленому КПК України [136].

Випадки, за яких особа, що вчинила кримінальне правопорушення, звільняється від кримінальної відповідальності, передбачені низкою норм КК України, зокрема: 1) у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України); 2) у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України); 3) у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК України); 4) у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48 КК України); 5) у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України).

При цьому, варто звернути увагу, що у зв'язку з віднесенням кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 364, 368–369[2] КК України, до переліку корупційних кримінальних правопорушень, звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст.ст. 45–48 КК України заборонено [64].

Шостою групою обставин, які підлягають встановленню, під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, є *обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення*.

Спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених КК України, за умови вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу

понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а так само передбаченого ч. 1 ст. 150, ст. 154, ч. 2 і 3 ст. 159^1, ч. 1 ст. 190, ст. 192, ч. 1 ст.ст. 204, 209^1, 210, ч. 1 і 2 ст.ст. 212, 212^1, ч. 1 ст.ст. 222, 229, 239^1, 239^2, ч. 2 ст. 244, ч. 1 ст.ст. 248, 249, ч. 1 і 2 ст. 300, ч. 1 ст. 301, 302, 310, 311, 313, 318, 319, 362, ст. 363, ч. 1 ст.ст. 363^1, 364^1, 365^2 КК України (ч. 1 ст. 96^1 КК України).

Спеціальна конфіскація застосовується у разі, якщо гроші, цінності та інше майно: 1) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна; 2) призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) були предметом кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави; 4) були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання (ч. 1 ст. 96^2 КК України).

Спеціальна конфіскація не застосовується до грошей, цінностей та іншого майна, зазначених у ст. 96^2 КК України, які згідно із законом підлягають поверненню власнику (законному володільцю) або призначені для відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (ч. 6 ст. 96^2 КК України) [64].

Під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, потреба у встановленні обставин, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру та спеціальної конфіскації, не виникає. Це пояснюється тим, що відповідно до ч. 1 ст. 96^4 КК України такі заходи можуть застосовуватися лише до підприємств, установ або організацій, за винятком державних органів. Оскільки правоохоронні органи є державними

органами, вони не підпадають під сферу дії положень п. 1 ч. 1 ст. 96³ КК України, що унеможливлює застосування до них вказаних заходів [64].

На завершення, вважаємо за необхідне вказати, що наведений перелік обставин, що підлягають встановленню під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, має переважно орієнтовний характер, оскільки кожне кримінальне провадження є унікальним, що може зумовлювати потребу у встановленні додаткових, індивідуальних даних, які мають істотне значення для всебічного, повного та неупередженого дослідження події кримінального правопорушення.

2.2. Типові слідчі ситуації та основні напрями їх вирішення

Метою розслідування будь-якого кримінального правопорушення є швидке, повне та неупереджене встановлення істини у кримінальному провадженні, що передбачає з'ясування обставин учиненої події та осіб, винних у її вчиненні. Ефективне досягнення цієї мети можливе лише за умови своєчасного й обґрунтованого вибору слідчим оптимального напряму розслідування, що ґрунтується на всебічному аналізі вихідної інформації, наявної у його розпорядженні на початковому етапі, оскільки саме на цьому етапі формується належна доказова база та приймаються критично важливі процесуальні рішення. Тому правильна оцінка обстановки на початку досудового розслідування закладає підґрунтя для формування чіткої логіки доказування та забезпечення належного процесуального результату.

У зв'язку з цим виникає необхідність використання таких підходів, які дозволяють адаптувати процес розслідування до конкретних умов та обставин, що складаються у кримінальному провадженні. Одним із найбільш ефективних підходів у цьому контексті є ситуаційний, який дає змогу

оптимізувати тактичні рішення та забезпечити досягнення завдань кримінального провадження.

Розгляд процесу розслідування як комбінації слідчих ситуацій досить поширений у криміналістиці. Ситуаційна концепція вважається однією з парадигм останнього часу, найбільш перспективним напрямом, із розвитком якого пов'язане вдосконалення криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень. Ситуаційний підхід дозволяє зафіксувати процес розслідування на будь-якому етапі, деталізувати його, провести аналіз сформованої інформаційної бази, запропонувати найбільш адекватні засоби та методи розслідування [137, с. 573].

Сьогодні процес розслідування кримінального правопорушення здається неможливим без урахування слідчої ситуації, що склалася в межах відповідного провадження. На думку В. М. Шевчука, ситуаційний підхід набуває особливого значення для оптимізації процесу розслідування, зокрема і шляхом використання в слідчій діяльності інформації узагальненого характеру, найадекватнішої для вибору й адаптації типових тактичних рішень, що забезпечують оптимальне провадження [138, с. 186].

Уперше визначення слідчої ситуації запропонував О. Н. Колесниченко «Слідча ситуація – на його думку – це певне становище у розслідуванні злочину, що характеризується наявністю тих чи інших доказів та інформаційного матеріалу й виникаючими у зв'язку з цим конкретними завданнями його збирання і перевірки» [139, с. 214].

В. П. Бахін визначає слідчу ситуацію як об'єктивну реальність, фактичну обстановку та результат її пізнання, а дані про неї – відображення цієї обстановки, які використовуються для її розуміння та впливають на неї з метою розкриття злочину [140, с. 452].

В. В. Тіщенко розглядає слідчу ситуацію як відправну ланку в ланцюгу алгоритму розслідування. Саме вона зумовлює напрям і завдання розслідування тактичного і стратегічного характеру, впливає на прийняття рішення щодо методів і засобів їх вирішення. Слідча ситуація створює

об’єктивні передумови для визначення слідчим напряму і змісту розслідування. Проте правильний вибір завдань, побудова версій, визначення засобів їх вирішення та перевірки залежить від адекватної оцінки слідчим ситуації, що склалась на певний момент розслідування. Оцінюючи ситуацію, необхідно зважати на джерела і зміст вихідної інформації на початку розслідування, на ступінь її конкретності, повноти й достовірності, а також на тривалість часу, що минув із моменту вчинення кримінального правопорушення, наявність або відсутність свідків-очевидців, на поведінку та позицію учасників розслідування, вирішеність або невирішеність попередньо поставлених завдань [123, с. 359].

Ще в 70-х роках минулого століття сформувалися два підходи до розуміння слідчої ситуації – широкий та вузький. У широкому розумінні слідча ситуація визначається як сукупність умов, у яких здійснюється розслідування. Ці умови науковці ще називають «факторами», «компонентами» або «чинниками» та поділяють їх на об’єктивні та суб’єктивні. Об’єктивними чинниками, на думку В. К. Весельського, виступають: 1) наявність і характер доказової та орієнтуючої інформації, що є в розпорядженні слідчого; 2) наявність і стійкість існування ще не використаних джерел доказової інформації та надійних каналів надходження орієнтуючої інформації; 3) інтенсивність процесів зникнення доказів і сила чинників, які впливають на ці процеси; 4) наявність у даний момент у розпорядженні слідчого необхідних сил, засобів, часу і можливості їх оптимально використання; 5) існуюча в даний момент кримінально-правова оцінка розслідуваної події. Суб’єктивними чинниками вчений назвав наступні: 1) психологічний стан осіб, які фігурують у розслідуваній справі; 2) психологічний стан слідчого, рівень його знань і вмінь, практичний досвід, здатність приймати і реалізовувати рішення в екстремальних умовах; 3) протидія встановленню істини з боку злочинця та його зв’язків, а іноді потерпілого та свідків; 4) сприятливий (безконфліктний) перебіг розслідування; 5) зусилля слідчого, спрямовані на зміну слідчої ситуації в

бажану сторону; 6) наслідки помилкових дій слідчого, оперативного працівника, експерта; 7) наслідки розголошення даних досудового слідства; 8) непередбачені дії потерпілого або осіб, не причетних до розслідування [141, с. 194–195].

Таке широке трактування слідчої ситуації не дає можливості систематизувати слідчі ситуації, адже врахувати всі умови розслідування фактично неможливо. Тому вчені-криміналісти намагалися звузити це поняття, виділивши тільки її найбільш суттєві, головні компоненти, які б дозволяли розробити алгоритми дій слідчого [142, с. 286].

Було з’ясовано, що основними факторами, які формують слідчу ситуацію та визначають зміст подальшої діяльності слідчого, є компоненти інформаційного характеру. Тому поняття слідчої ситуації цілком слушно було звужене до розуміння її як сукупності (обсягу) інформації, що є у розпорядженні слідчого на певний момент розслідування [143, с. 241].

Звуження змісту слідчої ситуації зумовило можливість формування окремого підходу – типових слідчих ситуацій як підстав для побудови конкретних рекомендацій у криміналістичній методиці. Він виявився досить зручним майже у всіх методиках розслідування, а типові слідчі ситуації стали не тільки рекомендаціями інформаційного характеру, а й почали визначати конкретні комплекси слідчих (розшукових) дій та інших заходів [142, с. 286].

Таким чином, слідчі ситуації поступово трансформувалися з інформаційно-орієнтовної категорії в практичний інструмент. У сучасній криміналістичній методиці вони не лише відображають наявний обсяг вихідних даних і характер процесуальної обстановки, а й безпосередньо формують логіку розслідування, визначають доцільні комплекси слідчих (розшукових) дій. Тобто, типова слідча ситуація перестає бути лише відображенням фактичного стану справ – вона перетворюється на вихідну основу для вибору тактичного інструментарію, що значною мірою зумовлює подальшу результативність розслідування.

У зв'язку з цим слушною видається позиція А. Ф. Волобуєва, який пропонує використовувати для типізації слідчих ситуацій саме вузький інформаційний підхід, а типову слідчу ситуацію визначає як сукупність інформації (доказів і оперативно-розшукових даних), яка найбільш характерна для певного етапу розслідування в кримінальних провадженнях окремих категорій [144, с. 203].

С. В. Веліканов зазначає, що в межах криміналістичної методики типова слідча ситуація може розглядатися як її науковий опис, отриманий завдяки дослідженню репрезентативно оптимальної множини однорідних конкретних ситуацій, що складаються в розслідуванні певного виду злочину і типізовані на підставі заданих параметрів [145, с. 12].

Типова слідча ситуація, пише В. Л. Синчук, – це наукова абстракція, в якій відображені найбільш загальні, ймовірні риси, що характеризують перебіг і стан розслідування на певному етапі, а для забезпечення типізації з усіх компонентів, що входять до структури слідчої ситуації, доцільно залишити тільки компоненти інформаційного характеру [146, с. 183].

С. С. Чернявський вбачає у типовій слідчій ситуації інформаційну модель з найбільш значущими властивостями та ознаками процесу розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів певної категорії [147, с. 405].

Р. Л. Степанюк вказує, що типова слідча ситуація може бути визначена як сформульована на підставі аналізу практики розслідування певної категорії злочинів абстрагована штучна модель, яка відображає стан наявної у слідчого інформації про обставини злочину й обстановку, що склалася на відповідному етапі розслідування [148, с. 111].

Є. С. Хижняк вважає, що типова слідча ситуація, як і криміналістична характеристика, є одним із найважливіших інструментів у руках слідчого, що дозволяє максимально підвищити ефективність діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, а володіння типовими слідчими ситуаціями дозволяє слідчому визначити коло пріоритетних завдань, уникнути

непотрібної витрати часу й сил. На основі зіставлення типової слідчої ситуації й ситуації, що сталася під час розслідування конкретного кримінального правопорушення, використовуючи взаємозв'язки між елементами криміналістичної характеристики цієї групи кримінальних правопорушень, слідчий зможе оптимально спланувати процес розслідування й найефективніше вирішити завдання встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [149, с. 197].

На думку В. Ю. Шепітька, для того щоб підвищити ефективність розслідування, рекомендується виділяти в методиках розслідування окремих видів злочинів типові слідчі ситуації і розробляти відповідні їм алгоритми дій слідчого. Адже, саме слідча ситуація обумовлює тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій, активно впливає на вибір тактичних прийомів, спрямованих на досягнення відповідних цілей [150, с. 27].

Типізація слідчих ситуацій тісно пов'язана з періодизацією досудового розслідування кримінальних правопорушень, оскільки характер і зміст конкретної слідчої ситуації безпосередньо залежать від етапу розслідування, в межах якого вона виникає. Кожен етап розслідування має свої завдання, обсяг доступної інформації та процесуальні можливості, що зумовлює своєрідність типових слідчих ситуацій, властивих саме цьому етапу досудового розслідування.

Кримінальний процесуальний кодекс України, на відміну від традиційного поділу на стадії кримінального процесу, не виокремлює жодних етапів досудового розслідування. У криміналістиці ж розслідування кримінального правопорушення розглядається як система взаємопов'язаних і скоординованих процесуальних дій, тому на певних відрізках розслідування, залежно від умов, у яких діє слідчий, та вирішуваних ним тактичних завдань, може бути виокремлено відповідні їх підсистеми. Саме тому в криміналістичній методиці запроваджено періодизацію процесу розслідування з виокремленням окремих етапів. Етапом розслідування вважається певний проміжний пункт у процесі розслідування кримінального

правопорушення, який характеризує стан слідства з позиції повноти вирішення його завдань і визначається прийнятими процесуальними рішеннями у справі [151, с. 106, 107].

В. А. Журавель у даному контексті цілком справедливо зазначає, що поділ досудового розслідування на ті чи інші етапи може спиратися на прийняття слідчим, прокурором ключових процесуальних рішень, або на завдання, які повинне вирішувати слідство на відповідних етапах, а також на поєднання названих критеріїв [152, с. 141].

Традиційно процес розслідування кримінальних правопорушень поділяють на два етапи: початковий та наступний. На думку І. А. Козак, початковий етап розслідування − поняття суто криміналістичне, яке використовується для позначення періоду досудового розслідування, під час якого слідчий вносить відомості до ЄРДР й проводить СРД, НСРД та організаційні заходи для встановлення всіх обставин кримінального правопорушення та особи підозрюваного [153, с. 187–192]. Найбільш поширеною в науковій літературі є позиція, що початковий етап розслідування починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується повідомленням особі про підозру у зв’язку з хоча б одним епізодом протиправної діяльності [144 с. 211; 152 с. 142, 143].

Найбільш важливим, на наш погляд, є саме початковий етап розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, оскільки саме на цьому етапі, за умови належного планування, тактично грамотної організації і проведення слідчих (розшукових) дій та інших заходів, закладаються підвалини для формування належної доказової бази, яка забезпечуватиме законність та обґрунтованість процесуальних рішень у подальшому.

Підтвердженням особливої значущості початкового етапу розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень виступають результати анкетування прокурорів, детективів, слідчих та оперативних

співробітників правоохоронних органів. Так, 75 % опитаних респондентів вказали, що саме початковий етап розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень є найбільш активним та ефективним з точки зору збору доказової інформації порівняно з наступним етапом, тоді як лише 25 % респондентів зазначили, що він є рівнозначним з точки зору збору доказової інформації порівняно з наступним етапом розслідування (додаток Б).

Особливість початкового етапу розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень проявляється завдяки специфічним ознакам, зокрема таким, як: 1) дефіцит орієнтуючої та доказової інформації (про подію кримінального правопорушення, особу правопорушника та інші обставини); 2) латентність та складність виявлення таких кримінальних правопорушень, активна протидія розслідуванню; 3) високий ступінь інформаційної невизначеності; 4) неможливість розслідування без належної взаємодії слідчих та оперативних працівників, а також інших органів; 5) активний пошук доказів шляхом проведення тактичних операцій та ОРЗ; 6) фіксація виявлених речових доказів та їх використання в процесі доказування [9, с. 129–147].

Для початкового етапу, як обґрунтовано відзначає А. Ф. Волобуєв, характерними є наступні завдання розслідування: 1) встановлення місця, часу та інших обставин вчинення кримінального правопорушення, його змісту, а також виявлення, фіксація та вилучення слідової інформації, яка під впливом несприятливих умов може зникнути або бути знищеною; 2) встановлення, розшук і затримання особи (або вибір запобіжного заходу), підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення; 3) збирання доказів, достатніх для повідомлення особі про підозру [69, с. 28–37].

Початковому етапу розслідування властиві організаційно-управлінські труднощі, зумовлені проблемними слідчими ситуаціями, необхідністю діяти в умовах гострого дефіциту часу, оперативно, наступально, одночасно дотримуючись обережності і конспіративності. Вибір оптимального напряму

розслідування на початковому етапі пов’язаний з вихідною інформацією, яка міститься в матеріалах, що були в наявності у слідчого на момент внесення відповідних відомостей до ЄРДР (початку досудового розслідування), тому, як справедливо вказує С. В. Самойленко, слідчі ситуації, що складаються на початковому етапі розслідування, можуть змінюватись залежно від джерел отримання відповідної інформації про подію, що має ознаки кримінального правопорушення [154, с. 219].

У зв’язку з вищевикладеним, на підставі результатів дослідження практики розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень та наукових джерел, вважаємо за необхідне здійснити загальну типізацію слідчих ситуацій початкового етапу розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, залежно від джерел первинної інформації про кримінальне правопорушення, часу і обставин її отримання:

1. *Досудове розслідування службового кримінального правопорушення, вчиненого працівником(ми) правоохоронного органу, розпочате за результатами оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів* (3,5 % досліджених кримінальних проваджень) (додаток В).

У зазначеній слідчій ситуації оперативні підрозділи ініціюють початок досудового розслідування, спираючись на результати проведених оперативно-розшукових заходів, які свідчать про ознаки кримінального правопорушення (зокрема, зловживання владою або службовим становищем, одержання неправомірної вигоди, зловживання впливом тощо). На момент внесення відомостей до ЄРДР слідчий вже має у своєму розпорядженні оперативну інформацію про обставини кримінального правопорушення, що дає змогу окреслити коло причетних осіб, обрати пріоритетні напрями розслідування та спланувати проведення першочергових слідчих (розшукових) дій та інших заходів з урахуванням наявних даних.

Ця ситуація характеризується підвищеним тактичним ризиком, зважаючи на можливість передчасного викриття джерел оперативної

інформації та необхідності збереження конфіденційності обставин її отримання.

Завданням слідчого у розглядуваній типовій слідчій ситуації є забезпечення належної трансформації матеріалів оперативно-розшукової діяльності у докази, що відповідатимуть вимогам допустимості, відповідно до ст. 86 КПК України. Найкращим моментом для цього може бути затримання підозрюваного(них) під час учинення чергового епізоду протиправних дій.

Для цього слідчому необхідно забезпечити процесуальне закріплення наявної в його розпорядженні інформації шляхом проведення наступних процесуальних дій:

– аудіо-, відеоконтроль особи; зняття інформації з електронних телекомунікаційних мереж; спостереження за особою, річчю або місцем – з метою фіксації змісту розмов учасників події та вчинюваних ними протиправних дій;

– контроль за вчиненням злочину (у формі спеціального слідчого експерименту) – з метою документування одержання неправомірної вигоди або інших протиправних дій;

– затримання підозрюваного(их) на місці одержання неправомірної вигоди або вчинення інших протиправний дій, його особистий обшук і освідування (за необхідності);

– огляд місця події – для виявлення речей, документів, цифрових носіїв інформації, що мають значення для кримінального провадження;

– обшук службового кабінету, транспортного засобу, житла або іншого володіння підозрюваного (зокрема, гаража, підсобного приміщення тощо);

– огляд речей, документів, електронних носіїв інформації, вилучених під час огляду місця події та/або обшуку чи інших процесуальних дій;

– допит свідків (в тому числі, колег підозрюваного);

– допит підозрюваного;

– тимчасовий доступ до службових документів, що можуть мати відношення до кримінального правопорушення (накази, звіти, службова переписка, аналітичні довідки тощо);

– призначення відповідних судових експертиз (експертиза відеозвукозапису, технічна експертиза документів, експертиза СХР, комп'ютерно-технічна експертиза тощо).

Типова слідча ситуація, пов'язана з початком досудового розслідування за матеріалами ОРД, потребує від слідчого не лише професійного тактичного мислення, а й виваженої оцінки кожного кроку, особливо в умовах, коли підозрюваний – співробітник правоохоронного органу, обізнаний з методами оперативної роботи.

2. *Інформація про можливе службове кримінальне правопорушення надійшла від заявника до початку реалізації протиправного умислу працівником(ми) правоохоронного органу* (16, 5 % досліджених кримінальних проваджень) (додаток В).

Зазначена типова ситуація виникає в тих випадках, коли особа, що перебуває у правовідносинах із працівником(ми) правоохоронного органу, ще до початку реалізації протиправного умислу останнім звертається до уповноважених органів із відповідною заявою або повідомленням про можливу його протиправну поведінку (наприклад, вимагання неправомірної вигоди під погрозою затримання чи притягнення до відповідальності тощо).

Ця ситуація характеризується тим, що з моменту отримання відповідної інформації уповноважені суб'єкти мають можливість своєчасно виявити протиправні наміри працівника(ів) правоохоронного органу, задокументувати факт готування до кримінального правопорушення та забезпечити оперативний супровід або проведення негласних слідчих (розшукових) дій з метою викриття їх протиправної діяльності.

Головне завдання слідчого у розглядуваній слідчій ситуації полягає у невідкладній перевірці викладених у заяві відомостей. Для його вирішення слідчому необхідно провести наступні заходи:

– допит заявника, з детальним з’ясуванням обставин, викладених ним у заяві або повідомленні;

– у окремих випадках проведення впізнання осіб (по фотокартках) з метою уточнення відомостей про особу правопорушника та можливих причетних осіб;

– отримання відомостей про особу правопорушника (місце роботи, проживання, посаду, склад сім’ї, контактні дані, відомості про транспортні засоби, інше нерухоме майно тощо) шляхом проведення СРД;

– спостереження за особою, річчю або місцем; аудіо- відео контроль особи; аудіо- відео контроль місця; зняття інформації з електронних телекомунікаційних мереж – з метою фіксації поведінки працівника(ів) правоохоронного органу та його контактів, змісту розмов учасників події тощо;

– за наявності підстав – контроль за вчиненням злочину (у формі спеціального слідчого експерименту), що передбачає планування та реалізацію комплексу заходів, спрямованих на встановлення та фіксацію факту висунення вимог щодо неправомірної вигоди, її одержання, використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби;

– затримання підозрюваного(их) на місці одержання неправомірної вигоди або вчинення інших протиправний дій, його особистий обшук і освідування (за необхідності);

– огляд місця події;

– обшук службового кабінету, транспортного засобу, житла або іншого володіння підозрюваного (за необхідності);

– огляд речей, документів, електронних носіїв інформації, вилучених під час огляду місця події та/або обшуку чи інших процесуальних дій;

– допит свідків (в тому числі, колег підозрюваного);

– допит підозрюваного;

– тимчасовий доступ до службових документів, що можуть мати відношення до кримінального правопорушення (накази, звіти, службова переписка, аналітичні довідки тощо);

– призначення відповідних судових експертиз (експертиза відеозвукозапису, експертиза СХР, дактилоскопічна тощо).

Перевага даної типової ситуації полягає в тому, що у слідчого є час для підготовки та документування протиправних дій правопорушника(ів). Водночас тактичний ризик у цій ситуації пов'язаний з тим, що на її початку працівник(и) правоохоронного органу ще не вчинив кримінального правопорушення, а тому дії слідчого повинні бути виваженими та юридично бездоганними, щоб виключити в подальшому будь-які підстави для звинувачень з боку сторони захисту про провокацію злочину.

Розглянемо дану типову слідчу ситуацію на конкретному прикладі:

У травні 2018 р. до Управління СБУ в Чернігівській області звернувся громадянин із заявою про те, що працівники районного відділу поліції вимагають у нього неправомірну вигоду за закриття кримінального провадження. Відомості про кримінальне правопорушення були внесені до ЄРДР і розпочате досудове розслідування. Заявника за його згодою було залучено до участі в негласній слідчій (розшуковій) дії – контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту із застосуванням заздалегідь ідентифікованих грошових коштів. Також було організовано та проведено такі негласні слідчі (розшукові) дії, як зняття інформації з електронних телекомунікаційних мереж за відповідними абонентськими мобільними номерами, візуальне спостереження за особою з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження, аудіо-, відео- контролю особи.

В ході негласних слідчих (розшукових) дій за допомогою технічних засобів було зафіксовано факт одержання працівниками органу поліції неправомірної вигоди. Після цього учасників події було затримано безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення. Також були

проведені наступні слідчі (розшукові) дії: огляд місця події; огляд вилучених грошових купюр; огляд автомобіля; огляди предметів (мобільних телефонів) і документів (блокноти, службові посвідчення, копії матеріалів кримінального провадження тощо); обшуки в службових кабінетах поліцейських, причетних до вчинення кримінального правопорушення; огляди службової документації щодо обставин реєстрації та розслідування предикатного злочину; огляд персонального комп'ютера та багатофункціонального пристрою, за допомогою яких було виготовлено постанову про закриття кримінального провадження; заявнику пред'явлено до впізнання портфель, до якого було поміщено переданий в ході спеціального слідчого експерименту предмет неправомірної вигоди; допитано свідків [155].

Таким чином, на початковому етапі розслідування були зібрані докази протиправної діяльності підозрюваних, які в подальшому судом було визнано належними та допустимими.

3. *Інформація про службове кримінальне правопорушення, вчинене працівником(ми) правоохоронного органу, надійшла від заявника чи потерпілого відразу після (або в момент) його вчинення* (31,2 % досліджених кримінальних проваджень) (додаток В).

Така ситуація виникає, зокрема, у випадках протиправного застосування фізичного насильства до потерпілого працівником(ами) правоохоронного органу чи перевищення влади або службових повноважень працівником(ами) правоохоронного органу в інший спосіб тощо. Її характерною особливістю є наявність безпосереднього сприйняття події кримінального правопорушення потерпілою особою, очевидцями, або, навіть, його фіксація за допомогою технічних засобів.

У розглядуваній типовій слідчій ситуації завданнями слідчого є: швидке реагування на подію, належна фіксація слідів кримінального правопорушення, вилучення речей і документів, що мають доказове значення (наприклад, гроші, зброя, документи).

Враховуючи, що відповідно до положень ч. 3 ст. 214 КПК України, єдиною слідчою (розшуковою) дією, яку можливо провести до внесення відомостей до ЄРДР, є огляд місця події, важливо максимально ефективно використати його можливості для збирання доказової інформації про обставини вчиненого кримінального правопорушення до початку досудового розслідування.

У такій ситуації огляд місця події має проводитись без зволікань і з особливою ретельністю та повинен бути спрямований на фіксацію обстановки місця вчинення кримінального правопорушення і його слідів; предметів і документів, які можуть мати доказове значення. Не менш важливим завданням під час огляду в даній ситуації є одержання пояснень від осіб, присутніх на місці події, що можуть володіти інформацією про обставини кримінального правопорушення.

Невідкладно після огляду місця події, у разі встановлення обставин, які свідчать про наявність ознак кримінального правопорушення, відомості повинні бути внесені до ЄРДР, що відкриває можливість для проведення інших невідкладних СРД та інших заходів, зокрема:

– допит заявника, потерпілого та очевидців (в тому числі, колег підозрюваного);

– витребування у потерпілого та інших осіб документів, речей, які можуть бути використані у наступному як докази;

– за необхідності – обшук службового кабінету, транспортного засобу, житла або іншого володіння підозрюваного (зокрема, гаража, підсобного приміщення тощо);

– зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису, встановлених у публічно доступних місцях поблизу місця вчинення кримінального правопорушення;

– огляд речей, документів, електронних носіїв інформації, вилучених під час огляду місця події та/або обшуку чи інших процесуальних дій;

– затримання особи відповідно до ч. 1 ст. 208 КПК України;

– особистий обшук затриманої особи відповідно до ч. 3 ст. 208 КПК України;

– допит підозрюваного;

– призначення відповідних судових експертиз (судово-медична експертиза живих осіб, дактилоскопічна експертиза тощо);

– проведення слідчого експерименту.

Особливу увагу в даній ситуації необхідно звертати на безумовне дотримання процесуальних гарантій права на захист підозрюваного, а також належне документування обставин, що мають значення для кваліфікації службового кримінального правопорушення.

4. *Досудове розслідування службового кримінального правопорушення, вчиненого працівником(ми) правоохоронного органу, розпочате за заявою потерпілого або повідомленням від громадян, які надійшли через деякий час після його вчинення* (27,6 % досліджених кримінальних проваджень) (додаток В).

Така ситуація виникає, зокрема, у випадках перевищення влади або службових повноважень працівником(ми) правоохоронного органу, незаконного затримання, катування тощо, у зв’язку з тим, що потерпілі або інші громадяни не завжди повідомляють про кримінальне правопорушення відразу після вчинення протиправних дій з боку правоохоронців через недовіру до правоохоронної системи, страх перед можливими наслідками, психологічну травму або відсутність належної правової підтримки.

Результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень про досліджувані кримінальні правопорушення свідчать, що заяви або повідомлення про їх вчинення у даній типовій слідчій ситуації надходять до відповідних правоохоронних органів упродовж: 24 годин після вчинення кримінального правопорушення (35,9 % кримінальних проваджень); упродовж 2–7 діб (31,8 %); від 7 діб до 1 місяця (15,9 %); від 1 місяця і більше (16,5 %) (додаток В).

Розглядувана типова слідча ситуація характеризується низкою ускладнюючих чинників, які повинні бути враховані слідчим під час планування і проведення початкових СРД та інших заходів, оскільки час негативно впливає на стан джерел доказової інформації:

– зменшується можливість виявлення слідів кримінального правопорушення на місці події через можливе внесення змін до її обстановки, що зумовлено як об'єктивними чинниками, так і умисними діями зацікавлених осіб;

– ускладнюється встановлення свідків, які були очевидцями події або володіють іншою інформацією про кримінальне правопорушення, а встановлені свідки можуть змінювати свою позицію під впливом тиску, страху чи корпоративної солідарності з підозрюваними;

– втрачається можливість оперативного вилучення службових документів, технічних носіїв інформації або речей, пов'язаних з кримінальним правопорушенням оскільки вони можуть бути знищені або сфальсифіковані зацікавленими особами.

Головне завдання слідчого у розглядуваній ситуації полягає у невідкладній перевірці викладених у заяві відомостей, з метою встановлення події кримінального правопорушення та можливої причетності до нього конкретного працівника(ків) правоохоронного органу. Для ефективного вирішення цього завдання слідчому доцільно вжити таких першочергових заходів:

– допит потерпілих з обов'язковим встановленням причин, чому заява була подана не відразу після вчинення кримінального правопорушення, а також наявності особистої зацікавленості або конфлікту з підозрюваним, встановлення свідків (очевидців) події;

– допит як свідків осіб, які можуть володіти інформацією про обставини кримінального правопорушення. Особливу увагу слід приділяти допиту працівників правоохоронного органу, зокрема тих, хто перебував на зміні у відповідний час або мав контакт із потерпілим. При цьому важливо

враховувати можливу корпоративну солідарність або, навпаки, приховані конфлікти, що можуть вплинути на зміст їхніх показань;

– огляд місця події, під час якого звернути увагу на ознаки, що можуть свідчити про вчинення дій, спрямованих на спотворення або фальсифікацію обстановки кримінального правопорушення;

– за необхідності – обшук службового кабінету, транспортного засобу, житла або іншого володіння підозрюваного(них);

– тимчасовий доступ до службових документів, журналів реєстрації відвідувачів, журналів чергових частин, добових нарядів, службових рапортів, службових розпоряджень, систем відеоспостереження, GPS-трекінгу, а також інших джерел, які можуть допомогти у реконструкції подій, що відбулися;

– зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису, встановлених у публічно доступних місцях поблизу будівлі правоохоронного органу;

– огляд речей, документів, електронних носіїв інформації, вилучених під час огляду місця події та/або обшуку та інших процесуальних дій;

– призначення відповідних судових експертиз, зокрема судово-медичної експертизи потерпілого (навіть через тривалий час після події), оскільки зафіксовані в медичних документах факти звернення по допомогу, тілесні ушкодження, психологічні наслідки можуть слугувати додатковими доказами досліджуваних кримінальних правопорушень.

У даній ситуації важливим також є проведення НСРД, якщо є підстави вважати, що підозрювані працівники правоохоронного органу можуть вживати заходів для впливу на свідків або знищення доказів.

Загалом, досудове розслідування у розглядуваній типовій слідчій ситуації потребує високого рівня аналітичної роботи слідчого, спрямованої на відновлення обставин кримінального правопорушення, відображення яких у матеріальних джерелах є неповним або відсутнім.

5. *Досудове розслідування службового кримінального правопорушення, вчиненого працівником(ми) правоохоронного органу, розпочате за результатами службових перевірок* (21,2 % досліджених кримінальних проваджень) (додаток В).

У ряді випадків службові перевірки, ініційовані керівництвом правоохоронного органу, в діях працівника(ків) виявляють порушення, що мають ознаки того чи іншого службового кримінального правопорушення. Встановлені в результаті їх проведення обставини стають підставою для внесення відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування. Така ситуація є характерною для виявлення фактів зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень, службового підроблення, службової недбалості тощо.

Особливістю такої ситуації є те, що на момент початку досудового розслідування слідчий уже має у своєму розпорядженні інформацію про обставини кримінального правопорушення, виявлену під час службової перевірки. Водночас слід враховувати, що матеріали службових перевірок не є доказами у процесуальному розумінні, а тому потребують підтвердження процесуальним шляхом.

Завданням слідчого у даній типовій ситуації є встановлення об'єктивності та повноти висновків службової перевірки, з метою процесуального закріплення факту вчинення службового кримінального правопорушення і можливої причетності до нього конкретного(их) працівника правоохоронного органу.

У межах зазначеної типової ситуації першочерговими процесуальними діями слідчого є:

– допит як свідків осіб, які вже надавали пояснення в рамках службової перевірки, а також інших осіб, які можуть володіти інформацією про кримінальне правопорушення;

– тимчасовий доступ до документів, які досліджувались під час службової перевірки (посадових інструкцій, наказів, журналів реєстрації,

внутрішньої службової переписки тощо), систем відеоспостереження правоохоронного органу;

– огляд місця події (якщо це можливо), документів, комп'ютерної техніки, електронних носіїв інформації тощо;

– призначення відповідних судових експертиз (почеркознавча експертиза, технічна експертиза документів, експертиза відеозвукозапису тощо).

Особливість даної ситуації зумовлена необхідністю критичного підходу до оцінки результатів службової перевірки, уникнення «автоматичного» перенесення її висновків до кримінального провадження, а також дотримання принципу об'єктивності. Окрім цього, слідчому необхідно зберігати процесуальну незалежність від органу, що ініціював перевірку, та уникати тиску з боку керівництва правоохоронного органу, зацікавленого в певному результаті розслідування.

Характерною ознакою всіх типових слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, є наявність протидії розслідуванню.

Протидія розслідуванню, на думку О. В. Александренко – це своєрідний вид соціальної діяльності, що являє собою систему цілеспрямованих дій з перешкоджання повному, всебічному й об'єктивному розслідуванню кримінальних правопорушень [156, с. 90].

Результати проведених нами досліджень свідчать, що протидія розслідуванню досліджуваних кримінальних правопорушень головним чином спрямовується на приховування події кримінального правопорушення (33 % опитаних прокурорів, детективів, слідчих, оперативних працівників) та на перешкоджання розслідуванню кримінального правопорушення (67 % опитаних) (додаток Б).

Результати анкетування прокурорів, детективів, слідчих, оперативних співробітників свідчать, що під час розслідування службових кримінальних

правопорушень найчастіше застосовуються такі види протидії з боку суб'єктів правопорушення (додаток Б):

– приховування чи знищення слідів кримінального правопорушення і правопорушника (63 % респондентів);

– приховування чи знищення інформації, що має доказове значення, та її носіїв (32 % респондентів);

– вплив на учасників кримінального провадження (підкуп, погрози, шантаж, використання службового становища) (45 % респондентів);

– створення перешкод діяльності суб'єктів розслідування (зокрема, створення алібі, підшукування свідків) (53 % респондентів);

– використання корумпованих зв'язків (76 % респондентів).

Типізація слідчих ситуацій початкового етапу розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, відіграє важливу роль у формуванні ефективної тактики слідчої діяльності. Своєчасне розпізнавання слідчих ситуацій, їх належна оцінка та правильне реагування на них дозволяють забезпечити оперативність і результативність досудового розслідування, сформувати належну доказову базу та нейтралізувати протидію з боку підозрюваних.

2.3. Планування розслідування

Розслідування кримінальних правопорушень є складним і багатоаспектним процесом, який потребує ретельної підготовки, належної організації та системного підходу. Одним із важливих елементів забезпечення ефективності цього процесу виступає планування. Саме завдяки чіткому, обґрунтованому та своєчасному плануванню досудового розслідування можливе досягнення завдань кримінального провадження. У цьому контексті варто визнати, що якісне планування дозволяє оптимізувати зусилля слідчого, забезпечити послідовність і комплексність слідчих

(розшукових) дій та інших заходів, а відтак – підвищити ефективність і результативність розслідування загалом.

До того ж, як відзначає В. В. Тіщенко, формування окремої криміналістичної методики не можна уявити без урахування такого важливого принципу як «планомірність ходу розслідування». Вказаний принцип означає, що всі процесуальні дії під час досудового розслідування обов'язково повинні плануватися як передумова забезпечення їх проведення «в певній послідовності» [157, с. 33].

У науковій літературі відсутнє єдине тлумачення поняття планування розслідування, що зумовлює існування різних його трактувань серед дослідників. Зокрема, В. В. Семеногов указує, що «планування розслідування є основним методом організаційно управлінської діяльності у кримінальних провадженнях. За своїм змістом і функціями планування – це складний процес з визначення шляхів, способів, засобів, сил і строків успішного досягнення заздалегідь поставленої цілі» [158, с. 78].

Своєю чергою, Ю. М. Чорноус плануванням розслідування називає «складний розумовий процес, сутність якого полягає у визначенні напрямів та завдань розслідування, способів та засобів їх досягнення за раціональних витрат часу, сил і засобів» [35, с. 318].

На думку В. О. Коновалової, плануванням розслідування є «визначення шляхів розкриття кримінальних правопорушень, окреслення обставин, які підлягають з'ясуванню, а також встановлення найдоцільніших строків проведення необхідних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів» [159, с. 207].

Подібним чином формулює дефініцію планування розслідування і В. Ю. Шепітько, пропонуючи розуміти під ним визначення шляхів і способів розслідування, обставин, що підлягають встановленню в кримінальній справі, визначення системи слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, їх змісту, послідовності проведення, термінів виконання [160, с. 168].

М. А. Погорецький, під час визначення планування розслідування, окреслюючи його змістовне наповнення, вказує, що планування є «діяльністю слідчого, яка полягає у визначенні оптимального переліку слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, строків і послідовності їх проведення з метою швидкого та ефективного розслідування конкретного кримінального правопорушення» [161, с. 43].

О. І. Ромців, досліджуючи особливості планування розслідування злочинів у сфері службової діяльності, дійшла висновку, «що планування слід розглядати як метод організації досудового розслідування, сутність якого полягає у творчій розумовій діяльності слідчого щодо створення уявної організаційної моделі розслідування конкретного злочину, змістом якої є визначення черговості, строковості, сил та засобів, які слід використати під час встановлення обставин, що підлягають доказуванню, та під час їхнього безпосереднього доказування» [162, с. 200].

Аналіз наукових підходів свідчить про спільність ключових ознак, які характеризують планування розслідування як складову пізнавальної діяльності слідчого, що має значення для побудови ефективної тактики досудового розслідування. У цьому контексті доцільно сформулювати власне визначення даного поняття, яке б відображало сучасне розуміння його змісту та враховувало особливості розслідування досліджуваних нами службових кримінальних правопорушень.

Отже, під плануванням розслідування ми пропонуємо розуміти інтелектуально-аналітичну діяльність слідчого, спрямовану на визначення стратегічних і тактичних завдань досудового розслідування, послідовності, форм і засобів їх реалізації з урахуванням обставин кримінального правопорушення, типових слідчих ситуацій, наявної інформації та можливих форм протидії слідству.

З приводу ролі планування розслідування кримінальних правопорушень варто зазначити, що воно дозволяє вирішувати завдання кримінального провадження стратегічного та тактичного характеру. Більше

того, являючись методом організації розслідування кримінальних правопорушень, планування, своєю чергою, вирішує також і завдання, що полягають у впорядкуванні й оптимізації процесу досудового розслідування, створенні сприятливих для розслідування умов, за яких з найменшими затратами сил і засобів у коротші строки вдається отримати достатній обсяг доказової інформації про обставини, що підлягають встановленню в кримінальному провадженні [163, с. 20].

Планування розслідування не слід ототожнювати із суто технічною дією – складанням плану. Його сутність полягає в організаційній та творчій діяльності слідчого, яка розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР і триває до завершення досудового розслідування.

У цьому контексті важливо враховувати окремі наукові підходи до структури планування, що розкривають його змістовне наповнення та практичну значущість. Зокрема, на думку Д. А. Бондаренка, планування розслідування зловживань владою або службовим становищем чи перевищень влади або службових повноважень передбачає: визначення основних напрямів розслідування; визначення конкретних завдань розслідування, в тому числі кола обставин, що мають значення у справі; вибір засобів вирішення визначених завдань; визначення змісту і тактики проведення кожної з визначених слідчих дій; вибір організаційно-підготовчих заходів, що забезпечують проведення окремих слідчих дій, їх системи та розслідування в цілому; визначення виконавців, строків і послідовності дій [4, с. 122].

Планування розслідування службової недбалості, як вказує О. В. Вахрушев, повинно складатись з таких етапів: 1) визначення обставин, які підлягають встановленню, і тактичних завдань, виходячи з тієї слідчої ситуації, яка склалась на відповідний момент розслідування; 2) визначення тих процесуальних дій та організаційних заходів, які необхідно провести з метою встановлення обставин, які підлягають доказуванню, і вирішення

тактичних завдань розслідування; 3) визначення послідовності проведення відповідних процесуальних дій, їх виконавців і строків виконання [11, с. 112].

О. М. Таркан вважає, що до змісту планування розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою органу поліції треба відносити такі етапи: 1) аналіз вихідної інформації; 2) визначення завдань розслідування (обставин, що підлягають з'ясуванню); 3) визначення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів, що необхідно провести з метою вирішення вказаних завдань; 4) визначення строків виконання та виконавців; 5) складання письмового плану розслідування; 6) корегування плану розслідування на підставі результатів контролю виконання запланованих заходів і одержання нових даних у кримінальному провадженні [25, с. 99].

У цьому контексті планування слід розглядати не лише як організаційно-логічну модель дій слідчого, а як динамічний і гнучкий інтелектуальний процес, що забезпечує передбачення й оперативне реагування на зміну слідчої ситуації.

На наш погляд, планування розслідування кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, повинно охоплювати наступні етапи:

– аналіз і оцінка вихідної інформації, що є у розпорядженні слідчого;

– висунення обґрунтованих версій;

– окреслення кола обставин, що підлягають перевірці у зв'язку з висунутими версіями;

– добір оптимальних СРД та інших заходів для перевірки окреслених обставин з урахуванням можливих сценаріїв протидії;

– визначення безпосередніх виконавців запланованих заходів, строків і послідовності реалізації запланованих заходів.

Розглянемо ці етапи більш детально.

1. *Аналіз і оцінка вихідної інформації, що є у розпорядженні слідчого.*

На початковому етапі розслідування надзвичайно важливим є всебічний аналіз усіх відомостей, що стали підставою до початку досудового розслідування. Слідчий повинен критично оцінити повноту, достовірність, внутрішню узгодженість наявної інформації та виявити прогалини, що потребують уточнення або перевірки.

2. *Висунення обґрунтованих версій*.

Висунення слідчих версій є інтелектуальною основою планування. Слідчі версії повинні відображати можливі варіанти розвитку події кримінального правопорушення, способу його вчинення, причетності до нього конкретних посадових осіб правоохоронного органу, мотивів і мети кримінального правопорушення тощо. Під час розслідування досліджуваних службових кримінальних правопорушень особливу увагу слід приділяти альтернативним версіям, аби уникнути однобічності та підвищити об’єктивність процесу доказування.

З огляду на важливість версій для всього ходу досудового розслідування, це питання буде докладно розглянуто нижче в межах даного підрозділу.

3. *Окреслення кола обставин, що підлягають перевірці у зв’язку з висунутими версіями*.

Цей етап передбачає визначення сукупності обставин, перевірка яких є необхідною для підтвердження або спростування кожної з висунутих версій. Саме вони визначають зміст СРД та інших заходів і спрямовують розслідування в конкретному напрямі.

4. *Добір оптимальних слідчих (розшукових) дій та інших заходів для перевірки окреслених обставин з урахуванням можливих сценаріїв протидії*.

На даному етапі слідчим здійснюється визначення СРД та інших заходів, які є найбільш доцільними в даній ситуації для збирання та перевірки доказів. Такий добір, зокрема, повинен враховувати: можливість знищення або спотворення доказів під дією об’єктивних чинників або через вплив зацікавлених осіб; особливості доступу до документів (наприклад,

службових, електронних, особистих); ризики впливу на свідків та інших учасників кримінального провадження; необхідність паралельного проведення оперативних заходів; доцільність залучення спеціалістів тощо.

5. *Визначення безпосередніх виконавців запланованих заходів, строків і послідовності реалізації запланованих заходів*.

Останнім етапом планування є оформлення самого плану з чіткою вказівкою: хто саме виконує ту чи іншу СРД або процесуальний захід; хто повинен бути залучений до участі в її проведенні (наприклад, оперативні працівники, спеціалісти тощо); в якій тактичній послідовності заплановані заходи повинні бути проведені (наприклад, щоб уникнути передчасного розкриття інформації або втрати доказів); в які строки вона повинна бути проведена.

Крім того, під час складання плану розслідування слідчий повинен мислити ситуативно: для кожного можливого варіанта розвитку слідчої ситуації він повинен мати адаптивну модель реагування.

Крім планування розслідування кримінального правопорушення в цілому, у багатьох випадках є потреба у плануванні окремих заходів. У цьому контексті ми цілком погоджуємося з О. М. Тарканом, який, досліджуючи особливості розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою органу поліції, вказує, що під час розслідування обов'язковому плануванню підлягають: а) проведення тактичних операцій, пов'язаних із документуванням обставин події та затриманням її учасників на місці; б) допит підозрюваного, особливо в конфліктній ситуації, коли він дає неправдиві показання; в) одночасні допити кількох раніше допитаних осіб [25, с. 99].

Таким чином, загальний план розслідування в кримінальному провадженні повинен доповнюватися індивідуальними планами проведення окремих СРД та інших заходів. Такі плани повинні чітко визначати мету проведення відповідної дії, її об'єктивні умови (місце, час), зміст підготовчих заходів, коло залучених осіб, передбачувані тактичні прийоми, а також

технічні засоби, що використовуватимуться для фіксації отриманих результатів. Таке планування дозволить не лише підвищити ефективність окремих процесуальних дій, а й мінімізувати тактичні ризики.

Результати проведеного нами опитування прокурорів, детективів, слідчих, оперативних працівників показують, що лише 23 % із них вважають за доцільне здійснювати планування розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, у всіх випадках; 17 % вважають за доцільне здійснювати планування розслідування лише кримінальних правопорушень, учинених групою осіб; 24 % – в окремих (особливо складних) випадках; 36 % – лише окремих слідчих (розшукових) дій. Таке планування на їх думку повинно здійснюватися у вигляді: розгорнутого письмового плану розслідування (36 %); простого переліку першочергових слідчих (розшукових) дій та інших заходів (42 %); схеми злочинних зв'язків співучасників та їх функціональних ролей (26 %); лише усно (47 %) (додаток Б).

Отримані результати показують, що, нажаль, більшість опитаних практичних працівників недооцінюють важливість планування розслідування, що безумовно впливає на його результати. Разом з тим, як слушно вказує Б. Ю. Бистрицький, планування дисциплінує слідчого, забезпечує повноту та об'єктивність розслідування, сприяє ефективному використанню слідчим часу, сил і витрат [164, с. 94].

З огляду на це, вважаємо за необхідне зазначити, якісне та гнучке планування, що охоплює як загальну стратегію розслідування, так і окремі процесуальні заходи, є важливою умовою досягнення завдань кримінального провадження. Водночас аналіз слідчої практики свідчить про наявність типових помилок під час планування, що знижують ефективність досудового розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень та ускладнюють досягнення його цілей. Зокрема, серед найпоширеніших тактичних помилок під час планування розслідування службових кримінальних правопорушень,

учинених працівниками правоохоронних органів, нами виокремлені наступні (додаток Б):

– затягування з проведенням СРД або НСРД та інших заходів (53 % опитаних прокурорів, детективів, слідчих, оперативних працівників), що призводить до втрати чи спотворення доказової інформації;

– ігнорування особистісно-психологічних характеристик підозрюваних (34 % опитаних), що унеможливлює ефективну реалізацію окремих тактичних прийомів і, як наслідок, негативно позначається на результативності їх допитів або інших слідчих (розшукових) дій за їх участю;

– недооцінювання або ігнорування ризиків можливості узгодження показань між фігурантами кримінального провадження (50 % опитаних), наслідком чого може бути викривлення реальної картини події кримінального правопорушення;

– формальне ставлення до складання плану розслідування, відсутність гнучкого реагування на зміни у слідчій ситуації (41 % опитаних);

– орієнтація виключно на матеріали службової перевірки чи інші відомості, які стали підставою до початку досудового розслідування, без належної процесуальної перевірки їх об’єктивності (46 % опитаних), що призводить до зміщення акцентів у розслідуванні та ймовірного ігнорування критично важливих обставин.

Ефективне уникнення зазначених помилок можливе не лише за умови належної підготовки слідчого та використання ним сучасних методичних рекомендацій, а й впровадження ситуаційного моделювання під час планування розслідування. Підвищення якості планування можливе також шляхом впровадження єдиних підходів до документального оформлення плану розслідування, який повинен бути не лише формальним додатком до матеріалів кримінального провадження, а живим інструментом організації слідчої діяльності. Системний і проактивний підхід до планування дозволяє забезпечити адаптивність слідчої діяльності до реальних умов протидії,

мінімізувати тактичні ризики і досягти цілей досудового розслідування у найефективніший спосіб.

У цьому контексті безпосередній зв'язок між плануванням і версіюванням зумовлює необхідність більш детального аналізу специфіки криміналістичних версій у кримінальних провадженнях про службові кримінальні правопорушення, вчинені працівниками правоохоронних органів.

Важливо усвідомлювати, що жодне ефективне планування не може здійснюватися без належного аналітичного обґрунтування, у центрі якого – криміналістична версія. Саме версія слугує інтелектуальним підґрунтям усіх подальших рішень щодо визначення напрямів досудового розслідування, його пріоритетів, послідовності дій та методів отримання доказової інформації.

Криміналістична версія за своєю логічною природою є самостійним різновидом гіпотези, що використовується у розслідуванні, пояснює пов'язані з подією кримінального правопорушення факти і яка перевіряється у встановлені строки компетентними суб'єктами, встановленими законом методами і засобами [35, с. 291].

На думку В. О. Коновалової, версія – це обґрунтоване припущення про наявність і обставини розслідуваної події, дії конкретних осіб і наявність у цих діях складу певного злочину [159, с. 211].

Як указує М. І. Скригонюк, версія – це науково-гіпотетичний обґрунтований здогад, припущення суб'єкта або учасника криміналістичної діяльності, що ґрунтується на імовірності, можливості про наявність, обставини і розвиток розслідуваної події, що призвела до вчинення злочину, дії конкретних осіб і наявність у цих діях складу конкретного злочину чи їх невинуватості [165, с. 239].

М. В. Салтевський зазначає, що «криміналістична версія – це засноване на зібраній інформації з розслідуваної справи припущення (ймовірне судження) слідчого, дізнавача, прокурора, суду про подію злочину і злочинця

в цілому або окремі факти і осіб, причинні та інші зв’язки між обставинами, що підлягають дізнанню» [166, с. 281].

Узагальнюючи наведені підходи, можна дійти висновку, що криміналістична версія становить обґрунтоване припущення, сформоване на основі фактичних даних, яке пояснює характер, обставини та механізм вчинення кримінального правопорушення, а також передбачає можливі зв’язки між фактами, що мають доказове значення. Вона слугує інтелектуальною моделлю, що спрямовує дії суб’єктів розслідування та забезпечує цілеспрямованість і логічність розслідування.

Як справедливо зазначає В. В. Пясковський, у цілому побудова версії являє собою результат логічного осмислення обставин розслідуваного кримінального правопорушення. Вирішальним під час побудови версії є знання слідчими наукових положень криміналістики, кримінального процесу, кримінального права, психології, логіки та інших прикладних галузей знань. Опираючись на комплекс цих знань, зазначені особи вивчають обставини кримінального провадження, досліджують речові докази, документи, використовують досвід розслідування й на цій основі конструюють версію [167, с. 256].

Криміналістична версія, як стверджує Ю. М. Чорноус, повинна відповідати ряду ознак: бути реальною; можливою для перевірки; обґрунтованою встановленими фактами; відносно простою, із чіткою та однозначною формулою; мати відношення до більш широкого кола фактів, що встановлюються в процесі розслідування кримінального правопорушення [35, с. 311].

Пізнавальна роль версії полягає не тільки в тому, що вона може пояснити вже відомі слідству обставини кримінального правопорушення, а й у тому, що за її допомогою встановлюються нові обставини й факти, які не були відомі слідчому на момент висунення версії [168, с. 289]. При цьому, чим нижчою є ступінь інформаційної забезпеченості вихідної слідчої ситуації, тим більшого значення набуває використання типових версій [169, с. 110].

Типова версія – це припущення, сформоване на основі узагальнення слідчої, оперативно-розшукової, експертної та судової практики, яке відображає найхарактерніший для певної категорії кримінальних правопорушень варіант події або окремих її обставин і використовується як орієнтир під час побудови конкретних версій.

Г. А. Матусовський типову версію визначив як припущення, побудоване на основі аналізу однотипних ситуацій, спільності певних необхідних явищ та зв'язків. На його думку, типові версії являють собою результат наукового узагальнення практики, який відбиває особливості розслідування злочинів з урахуванням криміналістичної характеристики. Особливого значення такі версії набувають у випадках, коли доводиться оперувати в ситуаціях з недостатньо повною інформацією, що є характерними для початку розслідування [170, с. 40].

Використання типових версій, зазначають О. Н. Колесниченко та Г. А. Матусовський, вносить у розслідування елемент точності, повноти, допомагає слідчому проаналізувати відомі йому аналогічні ситуації і відібрати підходящі під конкретний випадок з літературних джерел. Ознайомлення зі схемою таких версій дозволяє одномоментно охопити та перспективно намітити всі можливі основні напрями розслідування [171, с. 10].

Типові версії є важливим інструментом криміналістичного забезпечення досудового розслідування, оскільки вони ґрунтуються на аналізі однотипних слідчих ситуацій і відображають найбільш ймовірні варіанти розвитку подій. Їх застосування дозволяє слідчому з перших етапів досудового розслідування діяти більш цілеспрямовано, враховувати практичний досвід і криміналістичні закономірності, що підвищує ефективність побудови конкретних версій і зменшує ризик втрати доказової інформації в умовах обмеженості вихідних даних. У цьому сенсі вони є не лише евристичним інструментом, а й практичним засобом оптимізації слідчої діяльності.

Як справедливо з цього приводу вказують Н. А. Жерж та М. Є. Дирдін, роль типових версій у конкретному кримінальному провадженні полягає у тому, що вони є підґрунтям побудови конкретних слідчих версій [172, с. 119, 120].

Враховуючи теоретичні положення криміналістики щодо криміналістичних версій, система типових версій у кримінальних провадженнях містить два структурних рівні:

а) загальні версії, як припущення щодо події кримінального правопорушення в цілому;

б) окремі версії, пов'язані з припущеннями щодо інших, окремих обставин учиненого кримінального правопорушення [173, с. 134].

Такий підхід до системи типових версій дозволяє забезпечити всебічне охоплення різних аспектів кримінального правопорушення, що розслідується. З огляду на це, заслуговують на увагу позиції окремих науковців, які пропонують системи типових версій у межах розслідування різних видів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.

Так, О. В. Вахрушев, розглядаючи методику розслідування службової недбалості, вказує, що на початковому етапі розслідування підлягають висуненню та перевірці такі загальні версії: 1) має місце службова недбалість; 2) має місце інше кримінальне правопорушення, яке також полягає у недбалому ставленні до професійних обов'язків, але кваліфікується за іншою статтею КК України (наприклад, ст. 425 КК України, якщо подія відбулась у військовій сфері); 3) має місце інше більш небезпечне кримінальне правопорушення, яке замасковане під службову недбалість (наприклад, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України); 4) кримінального правопорушення не було, а має місце дисциплінарний проступок. Окремі версії автор класифікує щодо особи, щодо способу вчинення, щодо окремих обставин події, щодо шкідливих наслідків службової недбалості, щодо форми

вини, мотиву та мети кримінального правопорушення, щодо обставин, які підлягають з'ясуванню [11, с. 107–110].

Д. А. Бондаренко, під час розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень, загальні версії називає версіями кваліфікації і відносить до них наступні: факт зловживання владою або службовим становищем чи перевищення влади або службових повноважень мав місце; зловживання владою або службовим становищем чи перевищення влади або службових повноважень вчинювались неодноразово та були пов'язані з вчиненням інших злочинів; факт вчинення злочину відсутній, має місце зведення наклепу на службову особу або представника влади; в даному випадку вчинено інший службовий злочин; особа, що склала заяву про вчинення зловживання владою або службовим становищем чи перевищення влади або службових повноважень, помилково зрозуміла дії останнього, в дійсності, ці дії знаходились в його компетенції та були вчинені згідно діючого законодавства. Як окремі версії, автор розглядає наступні: про мотив, про особу яка вчинила злочин, про умови, що сприяли вчиненню зловживання владою або службовим становищем чи перевищення влади або службових повноважень [4, с. 117–121].

Я. Є. Мишков наводить наступні типові загальні версії під час розслідування хабарництва: а) передача хабаря посадовій особі мала місце; б) передача хабаря посадовій особі не мала місця, мала місце обмова посадової особи з метою її скомпрометувати й усунути із займаної посади; в) мала місце провокація хабаря для усунення посадової особи як конкурента. Автор пропонує також систему окремих версій за елементами криміналістичної характеристики хабарництва, зокрема, про суб'єктів, способи, мотиви, місце, час, обстановку злочину, предмет хабаря і типові сліди [3, с. 84–87].

С. В. Олійник, під час дослідження початкового етапу розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди

службовою особою, виділяє такі загальні версії: 1) подія злочину мала місце, і все викладене в заяві є правдою; 2) злочину не було, а заявник щиро помиляється у своїх звинуваченнях або навмисно здійснює наклеп щодо невинної службової особи [9, с. 129–147].

У кримінальних провадженнях про прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою органу поліції, О. М. Таркан називає наступні типові загальні версії: а) прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди мало місце за обставин, вказаних у заяві чи повідомленні про кримінальне правопорушення; б) мало місце правомірне одержання службовою особою органу поліції певного блага, яке заявники видали як неправомірну вигоду, помилившись або умисно обмовивши особу; в) службова особа органу поліції взагалі не приймала (одержувала) блага, а мала місце провокація неправомірної вигоди співробітниками правоохоронного органу (СБУ, НАБУ тощо) та/або їхніми негласними агентами для поліпшення показників роботи, через корупційні зв’язки з метою протидії законній службовій діяльності особи тощо; г) службова особа органу поліції не приймала (одержувала) блага, а мала місце її умисна обмова з боку заявника з метою помсти, уникнення (пом’якшення) власної відповідальності, протидії провадженню, здійснюваному у відношенні до нього (його співучасників), тощо; д) прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди не було, а мало місце інше кримінальне правопорушення (шахрайство, вимагання), оскільки одержувач благ не є службовою особою, або службова особа була звільнена з посади до моменту одержання блага від його надавача, або виконання чи утримання від виконання дій в інтересах надавача не входило до кола її службових повноважень. Також науковець виділив наступні типові окремі версії: щодо часу, щодо місця, щодо способу, щодо предмета, щодо суб’єкта, щодо наслідків кримінального правопорушення [25, с. 102–107].

Враховуючи наведені наукові підходи, доцільним є формування узагальненого переліку типових версій, які необхідно враховувати під час планування розслідування в конкретних кримінальних провадженнях про службові кримінальні правопорушення, учинені працівниками правоохоронних органів.

Перелік типових загальних версій, які доцільно висувати під час розслідування досліджуваних службових кримінальних правопорушень:

1. Мала місце подія службового кримінального правопорушення, вчиненого працівником(ками) правоохоронного органу.

2. Мала місце інша подія, яка нагадує службове кримінальне правопорушення, проте насправді є іншим кримінальним правопорушенням (наприклад, шахрайство).

3. Мав місце дисциплінарний проступок.

4. Відомості про вчинення службового кримінального правопорушення є сфальсифікованими з метою дискредитації працівника(ків) правоохоронного органу, усунення з посади чи іншого впливу.

5. Службове кримінальне правопорушення мало місце, але вчинене за обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння (наприклад, в умовах крайньої необхідності, фізичного або психічного примусу) чи провокації.

Типові окремі версії у кримінальних провадженнях про службові кримінальні правопорушення, учинені працівниками правоохоронних органів, формуються на основі загальної версії і деталізують окремі її елементи. Вони дають змогу конкретизувати напрями перевірки, уточнити ті чи інші обставини та забезпечити системний підхід до збирання доказів. З урахуванням особливостей розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, до таких версій, на наш погляд, можуть належати:

1. *Щодо суб'єкта кримінального правопорушення*:

– службове кримінальне правопорушення вчинив конкретний працівник правоохоронного органу;

– у вчиненні службового кримінального правопорушення брала участь група працівників правоохоронного органу;

– особа, яку підозрюють, не причетна до вчинення службового кримінального правопорушення, воно вчинене іншою особою.

2. *Щодо способу вчинення службового кримінального правопорушення*:

– службове кримінальне правопорушення було вчинене шляхом неналежного виконання службових обов'язків;

– службове кримінальне правопорушення було вчинене шляхом бездіяльності (навмисне невиконання службових обов'язків);

– службове кримінальне правопорушення було вчинене шляхом використання підроблених документів або фальсифікації службової інформації;

– службове кримінальне правопорушення маскувалося під законну службову діяльність.

3. *Щодо місця вчинення службового кримінального правопорушення*:

– службове кримінальне правопорушення було вчинене безпосередньо на території правоохоронного органу;

– службове кримінальне правопорушення вчинене поза службовими приміщеннями правоохоронного органу.

4. *Щодо часу вчинення службового кримінального правопорушення*:

– службове кримінальне правопорушення вчинене в робочий час під час виконання працівником(ками) правоохоронного органу своїх службових обов'язків;

– службове кримінальне правопорушення вчинене у вечірній/нічний час, у вихідний день;

– службові кримінальні правопорушення мали разовий, систематичний або триваючий характер.

5. *Щодо предмета службового кримінального правопорушення*:

– предметом службового кримінального правопорушення були грошові кошти, цінні речі, послуги, нематеріальні блага тощо;

– предметом службового кримінального правопорушення була службова інформація.

6. *Щодо мотиву та мети службового кримінального правопорушення*:

– корисливий мотив (незаконне збагачення);

– просування по службі;

– особисті мотиви (помста, лояльне ставлення до третіх осіб тощо);

– уникнення відповідальності за вчинені правопорушення (приховування інших кримінальних правопорушень).

7. *Щодо наслідків службового кримінального правопорушення*:

– службове кримінальне правопорушення спричинило настання наслідків (фінансові збитки, порушення прав громадян, дискредитація правоохоронного органу тощо);

– наслідки службового кримінального правопорушення не настали, але є загроза їх настання.

Загальні та окремі версії, що висуваються під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, дозволяють сформувати системний і логічний підхід до організації досудового розслідування. Загальні версії окреслюють основні альтернативні сценарії розвитку події кримінального правопорушення, її правової кваліфікації або відсутності складу кримінального правопорушення. Натомість окремі версії конкретизують певні елементи кримінального правопорушення: суб’єкт, спосіб, час, місце, мотив, наслідки тощо, що дає змогу більш детально аналізувати обставини події та ефективно будувати стратегію розслідування.

У цьому контексті типові версії виконують не лише орієнтуючу, а й діагностичну функцію – дозволяючи своєчасно виявляти помилкові уявлення, уникати однобічності та формалізму під час встановлення істини. Тож використання системи типових загальних і окремих версій є необхідною

складовою інтелектуального забезпечення досудового розслідування, що підвищує його ефективність, оперативність та об’єктивність.

Висновки до розділу 2

1. До обставин, які підлягають встановленню у кримінальних провадженнях про службові кримінальні правопорушення, учинені працівниками правоохоронних органів, входять: обставини, передбачені ч. 1 ст. 91 КПК України; обставини, передбачені диспозицією відповідної статті КК України, що передбачає відповідальність за конкретне кримінальне правопорушення у сфері службової діяльності (ст.ст. 364, 365, 365^3, 366, 367, 368, 369^2, 370 КК України тощо); обставини, що мають значення для успішного розслідування конкретного кримінального правопорушення.

Запропоновано систематизацію обставин, які підлягають встановленню у кримінальних провадженнях про службові кримінальні правопорушення, на шість груп: 1) що стосуються події кримінального правопорушення; 2) що стосуються винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форми вини, мотиву і мети вчинення кримінального правопорушення; 3) що стосуються виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розміру процесуальних витрат; 4) які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом’якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення,

фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення.

2. На підставі результатів дослідження практики розслідування та наукових джерел, здійснено загальну типізацію слідчих ситуацій початкового етапу розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, залежно від джерел первинної інформації про кримінальне правопорушення, часу і обставин її отримання:

– досудове розслідування службового кримінального правопорушення, вчиненого працівником(ми) правоохоронного органу, розпочате за результатами оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів (3,5 %);

– інформація про можливе службове кримінальне правопорушення надійшла від заявника до початку реалізації протиправного умислу працівником(ми) правоохоронного органу (16,5 %);

– інформація про службове кримінальне правопорушення, вчинене працівником(ми) правоохоронного органу, надійшла від заявника чи потерпілого відразу після (або в момент) його вчинення (31,2 %);

– досудове розслідування службового кримінального правопорушення, вчиненого працівником(ми) правоохоронного органу, розпочате за заявою потерпілого або повідомленням від громадян, які надійшли через деякий час після його вчинення (27,6 %);

– досудове розслідування службового кримінального правопорушення, вчиненого працівником(ми) правоохоронного органу, розпочате за результатами службових перевірок (21,2 %).

Встановлено, що характерною ознакою всіх типових слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування службових кримінальних

правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, є наявність протидії розслідуванню.

Запропоновано напрями вирішення типових слідчих ситуацій шляхом адаптації процесуальних і тактичних заходів до специфіки кожної з них.

3. Під плануванням розслідування пропонується розуміти інтелектуально-аналітичну діяльність слідчого, спрямовану на визначення стратегічних і тактичних завдань досудового розслідування, послідовності, форм і засобів їх реалізації з урахуванням обставин кримінального правопорушення, типових слідчих ситуацій, наявної інформації та можливих форм протидії слідству.

Планування розслідування кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, повинно охоплювати наступні етапи: аналіз і оцінка вихідної інформації, що є у розпорядженні слідчого; висунення обґрунтованих версій; окреслення кола обставин, що підлягають перевірці у зв'язку з висунутими версіями; добір оптимальних СРД та інших заходів для перевірки окреслених обставин з урахуванням можливих сценаріїв протидії; визначення безпосередніх виконавців запланованих заходів, строків і послідовності реалізації запланованих заходів.

Розроблено перелік типових загальних версій, які доцільно висувати під час розслідування досліджуваних службових кримінальних правопорушень: 1) мала місце подія службового кримінального правопорушення, вчиненого працівником(ками) правоохоронного органу; 2) мала місце інша подія, яка нагадує службове кримінальне правопорушення, проте насправді є іншим кримінальним правопорушенням; 3) мав місце дисциплінарний проступок; 4) відомості про вчинення службового кримінального правопорушення є сфальсифікованими з метою дискредитації працівника(ків) правоохоронного органу, усунення з посади чи іншого впливу; 5) службове кримінальне правопорушення мало місце, але вчинене за обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння

(наприклад, в умовах крайньої необхідності, фізичного або психічного примусу) чи провокації.

До системи типових окремих версій у кримінальних провадженнях про досліджувані кримінальні правопорушення можуть належати версії: щодо суб'єкта, щодо способу вчинення, щодо місця вчинення, щодо часу вчинення, щодо предмета кримінального правопорушення, щодо мотиву та мети, щодо наслідків службового кримінального правопорушення.

РОЗДІЛ 3.
ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ СЛУЖБОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

3.1. Огляд місця події

Огляд як слідча (розшукова) дія посідає одне з важливих місць у системі процесуальних заходів, спрямованих на встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Відповідно до ч. 1 ст. 237 КПК України, огляд – це слідча (розшукова) дія, що проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення [79].

Серед усіх видів огляду особливе місце займає огляд місця події. Він проводиться з метою виявлення слідів кримінального правопорушення, з'ясування механізму вчинення кримінального правопорушення, обстановки його вчинення, інших обставин, які мають значення у кримінальному провадженні [174, с. 6].

На думку В. Г. Клепіковського, огляд місця події – це різновид огляду як слідчої (розшукової) дії, що проводиться на території, на якій було, ймовірно, вчинене кримінальне правопорушення або наявні сліди ймовірного кримінального правопорушення та який проводиться, як правило, на початковому етапі досудового розслідування [175, с. 63].

Результати проведеного нами аналізу слідчої практики засвідчують, що під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, слідчі проводять огляд місця події у 89,4 % кримінальних проваджень (додаток В). Це зумовлено специфікою

розглядуваних протиправних посягань, під час розслідування яких особливо важливого значення набуває фіксація фактичної обстановки події та пов'язаних із нею матеріальних слідів, які можуть свідчити про підготовку або реалізацію злочинного задуму.

Процесуальні та тактичні аспекти проведення огляду місця події традиційно є предметом пильної уваги вітчизняних науковців. У своїх працях їм приділяли значну увагу такі авторитетні вчені, як В. П. Бахін, А. Ф. Волобуєв, Н. І. Клименко, В. О. Коновалова, В. К. Лисиченко, М. В. Салтевський, Л. Д. Удалова, К. О. Чаплинський, Ю. М. Чорноус, С. С. Чернявський, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський та багато інших. Враховуючи ґрунтовні напрацювання зазначених авторів, ми не вбачаємо за доцільне зупинятися на загальних положеннях огляду місця події, які вже достатньо досліджені в юридичній літературі. Натомість у даному підрозділі акцент буде зроблено саме на тих аспектах, що обумовлені особливостями розслідування кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів.

З огляду на зазначене, слід підкреслити, що огляд місця події є однією з ключових СРД, що проводяться на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень, особливо коли мова йде про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, учинені працівниками правоохоронних органів. Це зумовлено тим, що саме під час огляду місця події можливо виявити та зафіксувати сліди підготовки або вчинення кримінального правопорушення, умови, в яких реалізувалося протиправне діяння, а також предмети, документи чи інші засоби, що використовувалися під час його вчинення.

У цьому контексті особливої уваги потребує та обставина, що у кримінальних провадженнях щодо працівників правоохоронних органів існує підвищена ймовірність приховування або фальсифікації доказів, що вимагає від слідчого оперативного, неупередженого та процесуально грамотного підходу до проведення цієї СРД. Вчасне та якісне проведення

огляду місця події створює передумови для побудови обґрунтованих версій кримінального правопорушення, визначення кола причетних осіб і забезпечення належної доказової бази.

Як справедливо вказує О. Л. Мусієнко, огляд місця події – одна з найбільш розповсюджених СРД, і її значення важко переоцінити. Результати, отримані під час проведення огляду, як правило, є тим відправним матеріалом, від якого залежить весь подальший хід розслідування [176, с. 253].

Науковці зазначають, що завданнями огляду є виявлення, фіксація, вилучення та дослідження матеріальних об’єктів на місці події. Наслідком виконання цих завдань є отримання інформації про механізм вчинення злочину та його учасників [177, с. 129].

У розвиток цієї позиції, П. Д. Біленчук, А. П. Гель та Г. С. Семаков пропонують розширений перелік завдань огляду місця події, зокрема:

– виявлення слідів злочину;

– встановлення обстановки події, механізму вчинення злочину, напряму розслідування та розробки загальних версій стосовно події злочину та його учасників;

– одержання вихідної інформації для організації пошуку злочинця і виконання першочергових невідкладних слідчих дій [178, с. 43].

Зазначені завдання мають загальний характер і є актуальними для абсолютної більшості категорій кримінальних проваджень. Водночас, ми вважаємо, що у кримінальних провадженнях про службові кримінальні правопорушення, учинені працівниками правоохоронних органів, коло завдань огляду місця події розширюється з урахуванням специфіки їх розслідування, місць його проведення та можливої протидії з боку суб’єктів, які володіють владними повноваженнями та мають відповідні знання у сфері кримінального судочинства.

Слушною в даному контексті видається думка А. В. Мировської про те, що завдання, які підлягають вирішенню під час проведення конкретного

огляду місця події, мають свої особливості залежно від виду розслідуваного кримінального правопорушення [179, с. 416].

На нашу думку, з урахуванням особливостей розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, до окремих завдань огляду місця події, поряд із загальними, доцільно віднести:

– детальну фіксацію загальної обстановки місця події на момент огляду;

– виявлення ознак, що свідчать про спроби стороннього впливу на матеріальну обстановку події, приховання або знищення слідів кримінального правопорушення з боку працівників правоохоронного органу (зокрема, ознак спотворення або штучного моделювання обстановки);

– встановлення фактів психологічного або адміністративного впливу на підлеглих співробітників чи потенційних свідків з метою спотворення обставин справи;

– вилучення документів, робочих записів, електронних носіїв інформації, що можуть містити відомості про протиправну діяльність службової особи;

– перевірку відповідності фактичної обстановки та об’єктивних даних змісту офіційної звітності або пояснень, наданих посадовими особами.

У контексті розглядуваного питання вважаємо за необхідне звернути також увагу і на специфіку самого місця події, що є об’єктом огляду, яке, у разі вчинення службових кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних органів, набуває особливого змісту. Це зумовлено, як зазначалося нами вище, одночасно і статусом суб’єкта правопорушення, і характером його службової діяльності.

У криміналістиці під місцем події розуміється територія, приміщення чи інше матеріальне середовище, у межах якого було вчинене кримінальне правопорушення або залишилися його сліди, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні. Ще в 1973 році

І. Є. Биховський з цього приводу зазначав: «місце, де було вчинено злочин, завжди буде місцем події, паралельно місце події – це місце, де було виявлено що-небудь, що порушило звичний порядок речей, нормальний спосіб життя, це порушення знов-таки свідчить про злочин» [180, с. 7]. Справедливою є і точка зору К. О. Чаплинського, який вказав, що межі огляду місця події повинні охоплювати місце, де відбулася злочинна подія, виявлені сліди злочину або інші речові докази і предмети, що мають значення для кримінального провадження; приміщення або ділянка місцевості, де відбулася підготовка до вчинення злочину; шляхи підходу злочинця до місця події та шляхи його відходу; місце де відбувалося приховування злочинної діяльності; інші приміщення й ділянки місцевості, де можуть знаходитися предмети, що стосуються розслідування [181, с. 25].

На думку О. М. Таркана, в кримінальних провадженнях про прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою органу поліції, місцем події під час огляду зазвичай виступають: 1) відкрита місцевість (вулиця, парк, сквер тощо); 2) публічно доступні приміщення (хол, коридор відділу поліції, санвузол, зала кафе, ресторану, пункт обміну валюти і т.п.); 3) службові кабінети та інші службові приміщення органу поліції; 4) автомобілі [25, с. 157].

О. В. Пчеліна вважає, що місцями події в кримінальних провадженнях про злочини у сфері службової діяльності залежно від способу реалізації злочинного наміру можуть бути службові приміщення, місця відпочинку (ресторани, кафе, парки), транспортні засоби, складські приміщення тощо [29, с. 334].

Результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень про досліджувані нами кримінальні правопорушення показують, що місцем події під час огляду зазвичай виступають: відкрита місцевість (30,6 %); публічно доступні місця (19,4 %); службові приміщення правоохоронних органів (31,8 %); автомобілі підозрюваних або інших осіб (в тому числі, службові) (18,2 %) (додаток В).

При цьому, варто звернути увагу, що огляд службових приміщень правоохоронних органів (наприклад, службових кабінетів, приміщень чергової частини, ізолятора тимчасового тримання) або службових транспортних засобів у межах розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень, може супроводжуватися низкою об'єктивних труднощів, зумовлених як організаційними, психологічними, так і процесуальними чинниками. Передусім, вони можуть виникати через обмежений доступ до таких приміщень, які часто розташовані на режимних об'єктах, перебувають під контролем посадових осіб, що прямо або опосередковано можуть бути зацікавленими у приховуванні доказів, а це створює потенційні ризики втручання у матеріальну обстановку, знищення або фальсифікації доказів. Тобто, у таких умовах високою є ймовірність попереднього «очищення» місця події від «компрометуючих матеріалів», спотворення фактичної обстановки або цілеспрямованої дезінформації з боку працівників правоохоронного органу. Тому, як справедливо вказує О. Ковальчук, суттєвим фактором, який впливає на можливості слідчого у виявленні на місці події слідів, є час, що проходить з моменту вчинення кримінального правопорушення до проведення огляду [182, с. 153].

У цьому контексті ми підтримуємо думку К. О. Чаплинського, який зазначає, що між отриманням вихідної інформації про вчинення кримінального правопорушення і початком проведення огляду (прибуття СОГ) повинен проходити мінімальний проміжок часу [183, с. 16], що обумовлено необхідністю збереження автентичності обстановки на місці події.

Окрему складність також становить і так званий «ефект корпоративної солідарності», коли колеги підозрюваного можуть чинити прихований або відкритий спротив процесуальним діям слідчого, затягувати доступ, навмисно ускладнювати орієнтацію в приміщенні або вводити в оману щодо обставин події. Крім того, у деяких випадках слідчий не має повної інформації про планування та функціональне призначення окремих кімнат чи

обладнання, що перешкоджає швидкому виявленню доказів або їх належному закріпленню.

Як справедливо вважає О. М. Таркан, однією з найбільш суттєвих особливостей цієї СРД є можливі провокації в ході огляду з боку працівників поліції, які внаслідок обізнаності у процесуальних й організаційних моментах досудового розслідування намагатимуться протидіяти таким чином виявленню злочину та збиранню доказів. Тому особливо актуальними є питання належної організації зазначеної слідчої (розшукової) дії. У зв'язку з цим, на підготовчому етапі огляду необхідно приділити особливу увагу забезпеченню фактору раптовості, одержанню орієнтуючої інформації про службову особу з метою прогнозування її можливої поведінки, залучення спеціаліста для допомоги у виявленні та вилученні слідів кримінального правопорушення, у т.ч. слідів спеціальних хімічних речовин [184, с. 417].

Таким чином, питання належної організації огляду місця події у кримінальних провадженнях щодо службових злочинів, учинених працівниками правоохоронних органів, набуває особливої актуальності в умовах можливої протидії з боку зацікавлених осіб.

Важливого значення також набуває питання щодо процесуальної можливості проникнення до приміщення або на територію, де планується проведення огляду місця події. Воно є особливо актуальним у кримінальних провадженнях, пов'язаних із оглядом службових приміщень правоохоронних органів чи відкритих територій, доступ до яких може бути обмеженим.

Юридичну визначеність у цьому аспекті надає правозастосовна практика. Так, згідно з Постановою колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17.01.2023 у справі № 648/1543/15-к (провадження № 51-4767км21), на службовий кабінет не поширюються гарантії, передбачені статтею 30 Конституції України, статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також ст.ст. 13, 233, 235 КПК України, які регламентують порядок проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи. Відтак, проведення СРД

у вигляді огляду в службовому кабінеті, що розташований у приміщенні державного органу, не потребує попереднього отримання ухвали слідчого судді згідно зі ст. 235 КПК України [185].

Аналогічний підхід викладено і в Постанові колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 16.04.2024 у справі № 161/9346/19 (провадження № 51-3831км23), відповідно до якої положення ст. 233 КПК України щодо проникнення до житла чи іншого володіння особи не застосовуються у випадках огляду неогороджених територій [186].

Таким чином, у досліджуваних категоріях кримінальних проваджень відсутність судового дозволу на проникнення до службового кабінету чи відкритої території з метою проведення огляду (не обшуку!) не може розцінюватися як порушення процесуального порядку, що забезпечує оперативність реагування слідчого на ознаки кримінального правопорушення та збереження слідів злочину. У випадках огляду житла чи іншого володіння особи, в тому числі, приватного автомобіля, цю СРД необхідно проводити згідно з правилами КПК України, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи, тобто лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім невідкладних випадків, установлених ч. 3 ст. 233 КПК України [79].

За таких умов проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях, пов’язаних із службовими злочинами працівників правоохоронних органів, вимагає від слідчого не лише досконалого знання норм кримінального процесуального законодавства, а й високого рівня тактичної підготовки, здатності діяти в умовах обмеженого часу, неповної вихідної інформації та можливого протистояння з боку посадових осіб. Такий комплексний підхід дозволяє забезпечити повноту і об’єктивність фіксації доказової інформації, що є запорукою успішного розслідування та встановлення істини у кримінальному провадженні.

З огляду на викладене, ефективність огляду місця події значною мірою залежить від чіткого дотримання етапності та чіткої послідовності дій слідчого під час його проведення. У зв'язку з цим доцільно перейти до розгляду загальної структури його проведення.

Загальновідомо, що огляд місця події складається з декількох етапів: а) підготовчий; б) робочий – безпосередній огляд; в) заключний [187, с. 330]. Такий поділ не порушує цілісності цієї слідчої (розшукової) дії та забезпечує реалізацію загальних положень тактики огляду [182, с. 153].

Кожен із зазначених етапів має власні завдання, особливості та алгоритм дій, що зумовлені як загальними вимогами криміналістичної тактики, так і специфікою розслідуваного кримінального правопорушення.

Підготовка до огляду місця події починається з моменту ухвалення слідчим рішення про проведення огляду та включає декілька взаємопов'язаних стадій. М. Я. Гуцуляк і Н. А. Сьоміна зазначають, що основним завданням підготовчого етапу є інформаційно-тактичне і матеріально-технічне забезпечення виїзду на місце події. Слідчому необхідно одержати найбільш повну інформацію про подію і умови, у яких необхідно буде працювати [188, с. 234].

Етап підготовки до огляду місця події може суттєво варіюватися за тривалістю залежно від слідчої ситуації: від наявності достатнього часу на планування до необхідності прийняття рішень у максимально стислий строк. Зокрема, у випадках проведення огляду місця події в межах тактичної операції, пов'язаної із затриманням особи під час одержання неправомірної вигоди, у слідчого зазвичай є час на попередню підготовку до проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Водночас така підготовка повинна здійснюватися в умовах суворого дотримання режиму конфіденційності, щоб уникнути розголошення інформації стосовно своїх дій, що може поставити під загрозу результативність операції. У такому випадку забезпечення ефективної та непомітної підготовки до огляду вимагає від слідчого професійної обізнаності та тактичної гнучкості.

На стадії до виїзду на місце події необхідно вчинити низку підготовчих дій:

– ретельне вивчення наявної інформації про подію (повідомлення про кримінальне правопорушення, матеріалів ОРЗ, службової документації, схем розміщення приміщень, зокрема у випадку, коли місце події – це територія або об'єкт, що перебуває у відомстві правоохоронного органу);

– визначення складу СОГ з обов'язковим залученням спеціалістів, зокрема, спеціаліста-криміналіста, оператора відеокамери, спеціаліста з комп'ютерної техніки, оперативних співробітників інших правоохоронних органів, які не мають підлеглості або інституційного зв'язку з підозрюваними особами, а також понятих. В. Г. Клепіковський підкреслює, що оперативні працівники мають бути залучені до будь-якого огляду місця події, адже слідчому обов'язково знадобиться допомога для забезпечення безпеки місця огляду, відсторонення осіб, які не мають відношення до кримінального правопорушення, від місця події, забезпечення контролю за учасниками огляду місця події тощо [175, с. 108]. Крім того, у випадках, коли за результатами огляду місця події виникає необхідність затримання підозрюваної особи, участь оперативних працівників є вкрай важливою для оперативного та безпечного виконання відповідних процесуальних дій;

– підготовка технічних засобів фіксації: фото- і відеоапаратура, ультрафіолетові лампи, портативні сканери, засоби копіювання електронної інформації, а також інструменти для роботи зі слідами.

Окремої уваги потребує підготовка до огляду об'єктів, пов'язаних із використанням цифрових технологій, зокрема комп'ютерної техніки, серверного обладнання, внутрішніх інформаційних мереж, баз даних. У кримінальних провадженнях досліджуваної категорії такі носії часто містять інформацію щодо комунікації між учасниками кримінального правопорушення, цифрові сліди підготовки або реалізації злочинного умислу, ознаки незаконного доступу до інформаційних ресурсів, а також

матеріалів, які мають доказове значення (електронне листування, фінансові транзакції, службові файли тощо).

Огляд таких об’єктів повинен здійснюватися із залученням спеціаліста у сфері кібербезпеки або інформаційних технологій, який забезпечить правильність дій із технічної точки зору та допоможе уникнути пошкодження, втрати або спотворення інформації. Зокрема, йдеться про коректне завершення роботи систем, створення копій вмісту жорстких дисків, збереження резервних даних, ідентифікацію засобів шифрування, фіксацію системних журналів подій та інших цифрових слідів.

Заздалегідь необхідно підготувати необхідне технічне обладнання: інструменти для зчитування даних, спеціалізоване програмне забезпечення, зовнішні носії для дублювання інформації, засоби фіксації метаданих. Усі дії мають здійснюватися з дотриманням криміналістичних вимог та процесуальної допустимості доказів.

Підготовчі дії слідчого після прибуття на місце події включають низку важливих організаційних заходів, які забезпечують ефективність та результативність подальшого огляду. Насамперед слідчий повинен:

– оцінити загальну обстановку місця події, звернувши увагу на можливі ознаки втручання до неї, знищення або переміщення окремих предметів, а також поведінку присутніх осіб;

– визначити межі місця події та забезпечити його охорону, унеможлививши доступ сторонніх осіб, особливо працівників правоохоронного органу, які можуть бути зацікавленими в приховуванні слідів кримінального правопорушення;

– визначити коло осіб, які підлягають негайному опитуванню, зокрема очевидців, працівників органу, в якому відбулася подія, або інших осіб, які першими прибули на місце події;

– за необхідності – ініціювати тимчасове відсторонення потенційно причетних працівників від доступу до приміщень, документів, електронних носіїв інформації тощо;

– уточнити завдання та розподілити ролі між членами СОГ, визначити доцільність залучення спеціалістів-криміналістів, спеціалістів з інформаційних технологій.

Здійснення зазначених дій дасть змогу не лише зберегти сліди кримінального правопорушення, а й створити належні умови для всебічного та неупередженого огляду місця події в умовах підвищеного ризику протидії розслідуванню.

Робочий етап полягає у безпосередньому проведенні огляду. Як справедливо зазначає Є. В. Пряхін, на початку робочого етапу слідчий оглядає місце події загалом з метою орієнтування на місці події, вирішення питання про вихідний пункт і спосіб огляду, вибір позиції для проведення орієнтуючого та оглядового фотографування [189, с. 27].

Зміст робочого етапу огляду включає фіксацію загальної обстановки місця події, виявлення, фіксацію та вилучення слідів та інших матеріальних об’єктів. На цьому етапі застосовуються техніко-криміналістичні засоби, фотозйомка, відеозапис, складаються схеми і плани. Важливим завданням даного етапу є виявлення невідповідностей між фактичним станом обстановки та змістом службових документів, що може свідчити про приховування обставин кримінального правопорушення.

Серед загальних тактичних прийомів, що зазвичай використовуються безпосередньо під час огляду місця події, можна назвати наступні: 1) визначення меж огляду; 2) вибір послідовності огляду об’єктів, що знаходяться на місці події; 3) вибір методу огляду місця події; 4) залучення понятих до окремих дій під час огляду місця події та звернення їхньої уваги на виявлені об’єкти; 5) спостереження за поведінкою особи, яка повідомила про виявлення кримінального правопорушення чи є власником приміщення; 6) зіставлення слідів, виявлених на місці події, та отриманих даних з іншими вже відомими у справі доказами [190, с. 227, 228].

Під час огляду місця події істотного значення набуває виявлення й дослідження матеріальних носіїв інформації, що можуть підтверджувати

факт учинення службового кримінального правопорушення. У досліджуваних кримінальних провадженнях до типових об'єктів, які підлягають фіксації та вилученню, можуть, зокрема, належати:

– документи, що підтверджують вчинення кримінального правопорушення, наприклад, перевищення влади або службових повноважень (рапорти, постанови, службові записки);

– протоколи допитів або затримання з ознаками підроблення;

– обліково-звітна документація, службові журнали тощо;

– відеозаписи з камер спостереження, розміщених у службових приміщеннях;

– комп'ютери, мобільні пристрої, електронні носії інформації з інформацією, яка може слугувати доказом протиправної діяльності конкретних осіб.

О. В. Пчеліна в даному контексті вказує, що під час огляду місця події обов'язково фіксуються та вилучаються предмети та знаряддя злочину, а також об'єкти, вилучені з вільного цивільного обігу. Також слід шукати та фіксувати на вказаних об'єктах сліди людини. У разі вчинення насильницького злочину у сфері службової діяльності, то необхідно шукати сліди ніг, рук людини, сліди біологічного походження, сліди боротьби в обстановці, знаряддя завдання шкоди, відокремлені мікрооб'єкти від одягу потерпілого тощо. Якщо наслідком такого злочину є настання смерті потерпілого, то обов'язково проводиться огляд трупа та його одягу [29, с. 334].

Ми також цілком погоджуємося з точкою зору І. В. Яковчука, який справедливо відзначає, що під час огляду місця події в службових кабінетах посадових осіб слідчому (детективу) доцільно першочергово звертати увагу на наступні об'єкти:

– робочий стіл та шафи підозрюваного – з метою пошуку і вилучення документів, що можуть мати відношення до розслідуваного кримінального правопорушення;

– комп’ютери, телефони, електронні носії інформації, якими користується підозрюваний – з метою аналізу електронного листування, фінансових операцій;

– фінансові документи, звіти, рахунки, що можуть підтвердити факт кримінального правопорушення;

– грошові кошти, цінності – з метою перевірки законності їх походження;

– системи відеоспостереження – з метою аналізу записів щодо контактів підозрюваного [15, с. 132, 133].

Крім того, під час огляду місця події особливу увагу слід приділяти виявленню ознак, що можуть свідчити про маніпуляції з інформацією або спроби її приховування. До таких ознак, зокрема, належать:

– відсутність необхідних записів у журналах обліку, які мали б фіксувати відповідні події чи дії посадових осіб;

– невідповідність фактичної обстановки місця події змісту офіційних документів;

– порушення встановленого порядку доступу до речових доказів, службової інформації або електронних баз даних тощо.

Заключний етап охоплює узагальнення результатів огляду, складання відповідного протоколу, додатків до нього (зокрема, планів, схем місця події), оцінку зібраних відомостей та формулювання попередніх слідчих версій. На цьому етапі також визначається необхідність проведення подальших СРД, зокрема судових експертиз, допитів тощо.

Особливої уваги на цьому етапі потребує критичне осмислення зібраної інформації з урахуванням специфіки досліджуваних службових кримінальних правопорушень, що, як ми вказували вище, нерідко супроводжуються спробами фальсифікації або приховування доказів. Слідчий має оцінити не лише зміст зібраних доказів, а й їхню достовірність, логічну узгодженість з іншими матеріалами кримінального провадження та можливість використання у доказуванні. Отримані результати повинні

слугувати відправною точкою для побудови обґрунтованої слідчої стратегії, спрямованої на встановлення істини та притягнення винних до відповідальності.

Таким чином, вміле проведення огляду місця події дає можливість одержати цінну орієнтуючу і доказову інформацію, необхідну для встановлення обставин, що підлягають доказуванню. Крім того, отримані під час огляду місця події відомості допомагають висувати обґрунтовані версії, планувати шляхи їхньої перевірки, визначати напрями досудового розслідування [191, с. 139].

3.2. Обшук

Обшук, згідно ч. 1 ст. 234 КПК України, є слідчою (розшуковою) дією, що проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Порядок проведення обшуку регламентований ст.ст. 234-236 КПК України, зокрема, згідно з ч. 2 ст. 234 КПК України, обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – на підставі ухвали слідчого судді Вищого антикорупційного суду.

Слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов’язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. У такому разі прокурор, слідчий, дізнавач за

погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку (ч. 3 ст. 233 КПК України) [64].

Обшук носить примусовий характер і займає особливе місце в системі слідчих (розшукових) дій [179, с. 424]. Примусовий характер обшуку полягає у тому, що процесуальне законодавство передбачає проведення такого без згоди особи, яка обшукується [15, с. 141]. Відтак слідчий, прокурор під час проведення обшуку має право відкривати закриті приміщення, сховища, речі, долати системи логічного захисту, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкрити чи зняти (деактивувати) систему логічного захисту або обшук здійснюється за відсутності осіб, зазначених у ч. 3 ст. 236 КПК України [79].

Враховуючи примусовий характер обшуку, проведення цієї слідчої (розшукової) дії завжди викликає певні труднощі для суб'єкта розслідування. Проведення обшуку пов'язано з обмеженням певних конституційних прав громадян, що не може не викликати їх незадоволення, яке перетворюється в пряму чи опосередковану протидію суб'єкту розслідування та розслідуванню в цілому [192, с. 209]. У зв'язку з цим слушною видається позиція С. С. Терещука, що «обшук завжди був і є процесуальною дією, яка суттєво порушує права і свободи людини, але у той же час без проведення такої слідчої (розшукової) дії, як обшук, іноді неможливо отримати докази» [193, с. 645].

У цьому контексті слідчий повинен усвідомлювати, що порушення встановленої процесуальної форми обшуку буде мати негативні юридичні наслідки, зокрема, у вигляді визнання доказів, здобутих у ході його проведення, недопустимими. Ілюстративним у цьому контексті є приклад із *кримінального провадження № 42014100000001637, за фактом вчинення особою А. та особою Б. злочину, передбаченого ч. 3 ст. 368 КК України, в якому слідчий істотно порушив процесуальний порядок проведення обшуку. У матеріалах кримінального провадження (т. 2 а/с 44–49) міститься*

протокол обшуку від 20.02.2015 службових кабінетів № 43 та № 44 Печерського РУ ГУ МВС України в м. Києві, що розташоване за адресою: м. Київ, вул. Московська, 30. Зі змісту вказаного протоколу вбачається, що обшук у вказаних приміщеннях було проведено старшим слідчим СВ Прокуратури м. Києва особою Д. на підставі ухвали слідчого судді від 30.01.2015. Однак слідчий суддя відповідною ухвалою надав дозвіл на проведення обшуку не старшому слідчому СВ Прокуратури м. Києва особі Д., а слідчому ОВС СВ Прокуратури м. Києва особі З. Крім того, як вбачається зі змісту ухвали слідчого судді дозвіл на проведення обшуку надавався лише в кабінеті № 46, водночас старший слідчий СВ Прокуратури м. Києва особа Д. провів обшук у кабінетах №№ 43 та 44, на які дозвіл щодо проведення обшуку не надавався взагалі. Таким чином, обшук старшим слідчим СВ Прокуратури м. Києва особою Д., проведено без відповідних на те підстав, неуповноваженою особою, та в приміщеннях, дозвіл на обшук яких не надавався. Відповідно протокол обшуку від 20.02.2015 службових кабінетів № 43 та № 44 (т. 2 а/с 44–49) був визнаний судом недопустимим доказом у цьому кримінальному провадженні [194].

Фактичною підставою проведення обшуку є наявність достатніх даних, завдяки яким можна вважати, що у певному місці або в певної особи є певна річ або предмет, які мають значення для розслідування, або переховується особа, яка вчинила злочин [24, с. 146].

У зв’язку з цим постає необхідність окремого розгляду як об’єктів пошуку так і об’єктів обшуку у кримінальних провадженнях щодо службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. Розуміння їх характеру та особливостей дозволяє слідчому цілеспрямовано організовувати обшук та забезпечити досягнення його мети.

З приводу об’єктів пошуку слушно висловилися П. Є. Антонюк та Н. О. Кононенко. На їх переконання, у клопотанні до слідчого судді на проведення обшуку особливу увагу необхідно звертати на опис індивідуальних або родових ознак речей, документів, іншого майна або осіб,

яких планується відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушенням. Ігнорування такої вимоги або загальна вказівка на певні об'єкти, без їх індивідуалізації та зазначення можливого зв'язку з розслідуваною подією, не лише призводить до суперечностей та непорозумінь, але й спотворює мету обшуку як слідчої (розшукової) дії, що може призвести в тому числі до визнання зібраних доказів недопустимими [192, с. 211].

У кримінальних провадженнях про прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою органу поліції, як зазначає О. М. Таркан, об'єктами пошуку під час обшуку є: а) предмет неправомірної вигоди та інші цінності, здобуті злочинним шляхом; б) окремі сліди кримінального правопорушення (чорнові записи, упаковки, документи, пов'язані з предметом неправомірної вигоди, її вимаганням та реалізацією інтересу надавача); в) засоби зв'язку та комп'ютерної техніки (де може зберегтись інформація про контакти між учасниками події); г) підозрюваний, що переховується; д) об'єкти, виключені з цивільного обігу (зброя, наркотики тощо) [184, с. 418]

Д. А. Бондаренко за результатами вивчення слідчо-судової практики розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень, встановив, що більшість обшуків проводиться з метою відшукання та вилучення наступних предметів та документів: нормативних документів (з можливими написами на полях), які можуть свідчити про усвідомленість службової особи про порядок здійснення ним службових, владних повноважень; розписок про отримання грошових (інших) коштів, записок листів, у тому числі (чернеток), в яких йдеться про службову діяльність, або інформація яка прямо вказує на вчинення злочинів; особистих записників, у тому числі електронних, комп'ютерів та інших носіїв електронної інформації, оргтехніки; інших предметів чи документів, які не тільки мають значення в справі, але свідчать про вчинення злочинів інших видів; предметів і документів, які не мають

безпосереднього відношення до вчиненого злочину, але характеризують особу обшукуваного та особливості його професійної діяльності [4, с. 178, 179].

Об'єктами пошуку під час проведення обшуків у кримінальних провадженнях про злочини у сфері службової діяльності, на думку О. В. Пчеліної, переважно є документи, предмети неправомірної вигоди, комп'ютерна та копіювально-розмножувальна техніка, атрибути влади або службових повноважень [29, с. 335].

Результати проведеного нами вивчення матеріалів кримінальних проваджень про досліджувані службові кримінальні правопорушення показують, що об'єктами пошуку під час проведення обшуків зазвичай виступають:

– документи службового характеру (накази, рапорти, службові записки, звіти, внутрішні документи) (92,9 %);

– грошові кошти, валюта, дорогоцінності (79,4 %);

– особисті записники, блокноти, щоденники тощо (58,8 %);

– цифрові носії інформації (мобільні телефони, планшети, ноутбуки, флеш-накопичувачі, зовнішні жорсткі диски) (57,6 %);

– записи з камер відеоспостереження (36,5 %);

– предмети, що були помічені СХР (зокрема, під час проведення тактичної операції із затримання особи, яка одержала неправомірну вигоду) (59,4 %);

– зброя, спецзасоби (34,1 %) (додаток В).

Що стосується об'єктів обшуку, то, як справедливо вказує І. В. Гловюк, об'єкт обшуку – це те, що підлягає примусовому обстеженню для виявлення матеріалізованої інформації щодо події злочину або інших обставин кримінального провадження [195, с. 142].

Об'єктами обшуку у кримінальних провадженнях про прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою органу поліції, на думку О. М. Таркана, виступають: а) місце

одержання неправомірної вигоди (службовий кабінет, житловий будинок, квартира, гараж та інше володіння особи, транспортний засіб, і т.п.); б) безпосередньо самі підозрювані (особистий обшук); в) приміщення (службові кабінети, житлові приміщення, дачі, гаражі учасників кримінального правопорушення, їхніх родичів і друзів); г) транспортні засоби [25, с. 154].

І. В. Яковчук, вказує, що у більшості випадків під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень обшук проводиться за місцем служби, проживання підозрюваних, у їх родичів, знайомих, посередників [15, с. 140].

Об'єктами обшуку у кримінальних провадженнях про злочини у сфері службової діяльності, як зазначає О. В. Пчеліна, є місце роботи, проживання злочинця або інших осіб (рідних, близьких, знайомих, співучасників), транспортні засоби, у разі затримання – особа [29, с. 335].

Схожої думки дотримується і О. В. Баганець, який виділяє наступні об'єкти обшуку в кримінальних провадженнях про злочини, передбачені ст. 368 КК України: 1) приміщення, в якому службова особа одержувала неправомірну вигоду (житло, інше володіння особи, службовий кабінет, інше приміщення); 2) місцевість, в межах якої службова особа одержувала неправомірну вигоду (подвір'я, площа, поле, ліс тощо); 3) особа, яка одержувала неправомірну вигоду [196, с. 154].

Результати проведеного нами вивчення матеріалів кримінальних проваджень про досліджувані службові кримінальні правопорушення показують, що об'єктами обшуку зазвичай виступають:

– службові кабінети підозрюваних (91,1 %);
– житло та інші приміщення, що належать підозрюваним (84,1 %);
– особисті транспортні засоби підозрюваних (61,1 %);
– особа (60 %) (Додаток В).

Обшук житла, інших приміщень та транспортних засобів, що належать підозрюваним, проводиться відповідно до процесуальних правил,

установлених для обшуку житла чи іншого володіння особи. Загальні тактичні підходи до їх проведення детально висвітлені в науковій криміналістичній літературі [197; 198; 199; 200; 201]. З огляду на це, на наш погляд, немає необхідності зупинятися на тактичних положеннях обшуку зазначених об’єктів.

Основну увагу, як ми вважаємо, доцільно приділити особливостям проведення обшуку в службових кабінетах працівників правоохоронних органів, а також особистого обшуку таких осіб. Ці види обшуку мають низку специфічних рис, обумовлених як функціональним призначенням службових кабінетів і особливостями доступу до них, так і високим рівнем професійної обізнаності підозрюваних в сфері правоохоронної діяльності.

Передусім, необхідно враховувати, що службовий кабінет працівника правоохоронного органу зазвичай розташований у режимній установі, доступ до якої є обмеженим і контролюється внутрішнім регламентом. Ця обставина ускладнює забезпечення раптовості обшуку. В. П. Бахін, В. С. Кузьмічов та Є. Д. Лук’янчиков застерігають, що для реалізації фактора раптовості актуальною є певна закономірність, сутність якої полягає в тому, що ефективність раптовості обмежена часом, необхідним для перебудови особою власних дій та намірів, вибором засобів і способів протидії раптовості, після чого раптовість перестає діяти [202, с. 23].

Тому ще на етапі планування такого обшуку слідчий повинен передбачити заходи, спрямовані на досягнення оперативного проникнення до приміщення, попередження можливого знищення або приховування доказів, а також нейтралізацію можливого впливу інших працівників правоохоронного органу на перебіг обшуку. У цьому зв’язку важливим є забезпечення попередньої ізоляції підозрюваного, а також осіб, які мають доступ до його службового кабінету. Доцільним є застосування заходів маскування підготовки до обшуку та прибуття СОГ на місце його проведення.

Не менш важливим є врахування так званого «ефекту обізнаності» – підозрювані, як правило, володіють професійними знаннями з кримінального процесу і тактики обшуку, що дає їм змогу підготуватися до можливості проведення такої СРД, зокрема шляхом знищення чи приховування доказів. На думку Д. А. Бондаренко, особи, що вчиняють такі злочини, чудово розуміють величезне значення речових доказів або слідів, і тому намагаються якомога швидше після вчинення злочину надійно приховати або знищити їх [4, с. 176, 177].

Враховуючи специфіку досліджуваних кримінальних правопорушень, особи, які їх вчиняють, обирають місце та спосіб приховання предметів чи документів, які свідчать про вчинення протиправних дій, керуючись суб'єктивною уявою. Тому інформація про особу обшукуваного та характер приміщення, де буде проводитися обшук передбачає взаємозв'язок, в якому простежується залежність між рисами особи підозрюваного, його інтелектом, соціальним становищем, спрямованістю та тими об'єктами які можуть бути обрані як можливі місця приховання [203, с. 83]. Зокрема, як показує практика розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень, під час приховання об'єктів пошуку, злочинці використовують наступні психологічні фактори:

1) трудомісткість пошуку (що призведе до стомленості), автоматизм (приховання серед однорідних речей, предметів, документів);

2) «недбалість» приховання об'єкту пошуку (приховання на видному місці);

3) приховання об'єктів пошуку в місцях, завдяки спеціальному упакуванню, де теоретично їх зберігання неможливе (витяжка, водопровід, каналізація тощо);

4) відвертання уваги осіб, які проводять обшук, будь яким чином [4, с. 180, 181].

Слід також брати до уваги можливості обшукуваної особи, зумовлені її посадою, зокрема – наявність доступу до сховищ, сейфів, кабінетів інших

співробітників. Цей специфічний фактор створює підозрюваному потенційно вигідні умови для приховання або маскування доказів, а в окремих випадках – навіть для формального заперечення свого зв'язку з предметами, що можуть бути виявлені під час обшуку [4, с. 180].

Крім того, як справедливо зазначає з цього приводу О. М. Таркан, під час обшуку приміщень слід пам'ятати про те, що причетні до кримінального правопорушення особи, знаючи процесуальні правила і тактичні прийоми обшуку, можуть чинити протидію його належному проведенню, що призводить до виникнення конфліктної ситуації. Зокрема, до таких дій можуть відноситися:

а) спроби фізичного впливу на учасників обшуку, сліди кримінального правопорушення на місці обшуку, технічні засоби, що використовуються;

б) спроби знищити предмет неправомірної вигоди, сліди його передавання чи знаходження на місці обшуку;

в) провокаційні дії з метою спонукання учасників обшуку на вчинення порушень дотримання вимог закону в ході СРД, допущення помилок, які можуть поставити під сумнів доказову цінність її результатів [25, с. 154].

Попередження таких дій полягає у забезпеченні належної охорони місця обшуку та його учасників, залученні достатньої кількості допоміжних сил і засобів, належній професійній підготовці всіх учасників обшуку та їх готовності діяти в складних конфліктних ситуаціях. При спробах певних осіб, у тому числі підозрюваного, фізично втрутитись в процес обшуку, слідчому обов'язково необхідно забезпечити їх видалення до безпечного місця та фізичну охорону [25, с. 155].

Нейтралізація провокацій в ході обшуку вимагає від слідчого й інших учасників вміння заздалегідь спрогнозувати можливість такої поведінки, витримки та готовності приймати правильні рішення в обмежений час. Так, досить ефективним засобом попередження зазначеної протидії є безперервний відеозапис для чого необхідно завчасно підготувати технічні засоби і залучити спеціаліста. Слідчому в жодному разі не можна допускати

залишення місця обшуку та окремих дій його учасників поза увагою навіть на короткий час, оскільки це дасть підстави у майбутньому стверджувати, що окремі предмети чи сліди було підкинуто [184, с. 418].

Особливу увагу необхідно також звернути на юридичні підстави проведення обшуку службового кабінету. Відповідно до судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду України проведення обшуку в службовому кабінеті здійснюється виключно за наявності ухвали слідчого судді. Зокрема, Верховний Суд колегією суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 761/27114/14-к від 24.02.2021 постановив, що з метою захисту прав та законних інтересів осіб у кримінальному провадженні у системному тлумаченні ч. 2 ст. 233 КПК України під володінням слід розуміти фактичне володіння річчю (майном). Тобто фактичне володіння не варто ототожнювати з правом власності. Такий широкий підхід до розуміння понять «житло», зарахування до «іншого володіння» офісних та службових приміщень, приміщень господарського, виробничого та іншого призначення незалежно від форм власності відповідає й прецедентній практиці Європейського суду з прав людини.

Посилання прокурора на те, що дозволу слідчого судді на обшук службового кабінету, який на праві власності належить державі, не потребувалося, колегія суддів вважає необґрунтованими, оскільки ця позиція суперечить положенням КПК України і практиці Європейського суду з прав людини.

На неприпустимості проведення обшуку під виглядом огляду місця події, без дотримання відповідних процесуальних гарантій захисту прав та інтересів підозрюваного, неодноразово наголошував Верховний Суд (постанови, ухвалені у провадженнях № 51-1840км20, № 51-6087км19, № 51-1314км20) [204].

Така позиція ґрунтується на практиці Європейського суду з прав людини – рішення від 26.07.2007 в справі «Пєєв проти Болгарії», в якому суд

дійшов висновку, що для визначення, чи відбувається втручання у приватне життя внаслідок обшуку у службовому приміщенні, слід застосовувати критерій «розумного очікування конфіденційності». Тобто, якщо обставини справи свідчать про те, що особа має підстави розумно очікувати на приватність при використанні приміщення або будь-яких елементів приміщення, то на приміщення або відповідну його частину поширюються гарантії від втручання у приватне життя [205].

Необхідно звернути увагу на і правову позицію Верховного Суду України щодо неможливості передоручення виконання ухвали про дозвіл на обшук. Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 466/896/17 від 29.01.2019 постановив, що за змістом ч. 1 ст. 236 КПК України виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук покладається особисто на слідчого чи прокурора і не може бути доручене в порядку п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України відповідним оперативним підрозділам. З метою одержання допомоги щодо питань, які потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку мають право запросити спеціалістів, однак це не звільняє слідчого, прокурора від обов'язку особисто проводити обшук. Якщо обшук проводять інші особи, окрім слідчого чи прокурора, то це слід вважати суттєвим порушенням умов обшуку, результати такого обшуку відповідно до вимог ст.ст. 86, 87 КПК України не можуть бути використані при прийнятті процесуальних рішень і суд не може посилатися на них як на доказ при ухваленні обвинувального вироку [206].

Що стосується робочого етапу обшуку службового кабінету, то тут важливим тактичним аспектом є спостереження за поведінкою особи, в кабінеті якої проводиться обшук, особливо під час застосування такого тактичного прийому як «словесна розвідка». Вербальні та невербальні реакції на дії та слова слідчого можуть «видати» особу та підказати напрями пошуку [192, с. 212].

Навмисно не деталізуючи весь робочий етап обшуку службового кабінету, вважаємо за доцільне акцентувати увагу лише на деяких організаційно-тактичних аспектах, які, на наш погляд, є суттєвими. До таких аспектів відносимо вибір методу обстеження службового кабінету. В більшості випадків обстеження службового кабінету доречно проводити ексцентричним методом, починаючи від робочого місця особи, її робочого стола. І лише після детального та повного обстеження робочого стола особи здійснювати обстеження всього приміщення службового кабінету, включно з комп'ютерною технікою, системами відеоспостереження, документами та персональними сховищами (шафи, сейфи, тумби), які можуть містити предмети неправомірної вигоди, носії інформації, службові документи, чернетки тощо. З урахуванням можливого ризику знищення цифрових слідів необхідно забезпечити залучення спеціаліста з інформаційних технологій.

Помилкою методичного характеру під час обстеження приміщень є обмеження пошукової направленості слідчого лише внутрішнім простором службового кабінету. Нерідко поза увагою слідчого під час обшуку службового кабінету залишаються зовнішні частини вікон та стін, прилеглих до вікон, що знаходяться в доступі на відстані руки людини. В той же час саме зовнішні елементи приміщення службового кабінету (рами, карнизи, віконна решітка тощо) стають схованками для певних об'єктів, пов'язаних з подією кримінального правопорушення. Тому робочий етап обшуку повинен обов'язково включати в себе обстеження таких об'єктів, навіть, якщо в самому кабінеті об'єкти пошуку вже знайдені [192, с. 212].

Якщо обшук службового кабінету проводиться за участю користувача кабінету, то починати обшук необхідно з обшуку особи. При цьому обов'язковим є дотримання передбачених КПК України умов щодо статі учасників такої дії, про що слідчому необхідно подбати ще під час підготовки до обшуку [192, с. 212].

З огляду на викладене, вважаємо за доцільне більш детально розглянути процесуальні та тактичні особливості проведення особистого обшуку, який дозволяє виявити речі, предмети або документи приховані на тілі чи в одязі підозрюваного. Йдеться, зокрема, про предмети неправомірної вигоди (грошові кошти, цінності, носії інформації), службові документи або інші речі, що можуть бути доказами у кримінальному провадженні.

Обшук особи проводиться з дотриманням правил, передбачених ч. 3 ст. 208, ч. 7 ст. 223 та ч. 5 ст. 236 КПК України. Згідно з ч. 5 ст. 236 КПК України за рішенням слідчого чи прокурора може бути проведено обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження. Відповідно до ч. 3 ст. 208 КПК України уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК України [79].

Як зазначає О. Б. Комарницька, у правозастосовній діяльності виникає проблемне питання щодо можливості проведення особистого обшуку особи, якщо вона не затримувалась за підозрою у вчиненні злочину (ч. 3 ст. 208 КПК України) або не перебуває в житлі чи іншому володінні особи, в якому проводиться обшук (ч. 5 ст. 236 КПК України) [207, с. 44]. У цьому контексті доцільно навести позицію Д. О. Шумейка, який слушно зазначає, що практичний досвід розслідування кримінальних правопорушень свідчить, що положення ч. 5 ст. 236 КПК України щодо можливості проведення за рішенням слідчого чи прокурора обшуку особи, яка перебуває в житлі чи іншому володіння, дозвіл на обшук якого надано судом і відносно якої є достатні дані вважати, що вона переховує на собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження, не задовольняють вимоги практики, оскільки службова особа з метою уникнення можливості факту викриття може неодноразово змінювати місце передачі предмету неправомірної вигоди. За таких умов

передбачити з достовірністю місце її одержання практично неможливо, оскільки особа може вийти з житла чи автомобіля та перебувати в публічно доступному місці. В такому випадку, навіть за умови наявності ухвали про проведення обшуку житла чи іншого володіння особи застосувати положення про проведення обшуку особи підстави відсутні, поза як особа не перебуває в цьому приміщенні. Вказаний факт в практичній діяльності зумовлює ситуацію, за якої підстави для проведення обшуку особи, яка перебуває у публічно доступному місці відсутні, відповідно належним чином закріпити та вилучити сліди кримінального правопорушення, предмет неправомірної вигоди у слідчого немає можливості [8, с. 137, 138]. У такій ситуації слідчий виявляється фактично позбавленим правових підстав для проведення обшуку особи як способу отримання доказів, що, своєю чергою, ускладнює встановлення події кримінального правопорушення та доведення винуватості службової особи у вчиненні злочину досліджуваної категорії.

Це питання набуває особливої актуальності у зв'язку з тим, що особистий обшук є ключовою СРД під час здійснення контролю за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту. Зокрема, загальноприйнятою є практика обшуку особи для закріплення факту одержання неправомірної вигоди, у випадку застосування заздалегідь ідентифікованих (помічених) засобів, проведення змивів із рук, одягу особи тощо [15, с. 146].

При проведенні обшуку особи під час здійснення контролю за вчиненням злочину, як справедливо вказує Д. О. Шумейко, необхідно дотримуватися наступних рекомендацій:

– фізичне затримання повинно плануватися та проводитися в місці, що унеможливлює здійснення дій особи щодо втечі, спрямованих на позбавлення предмету неправомірної вигоди чи слідів кримінального правопорушення;

– під час проведення затримання необхідна присутність понятих для візуального сприйняття події. Це дасть можливість в подальшому засвідчити факти намагання особи позбутися предмета неправомірної вигоди чи знищити сліди кримінального правопорушення;

– з метою забезпечення неупередженості кримінального провадження не слід залучати до проведення обшуку понятих, які брали участь в помітці предмету неправомірної вигоди на підготовчому етапі контролю за вчиненням злочину. При цьому необхідно залучити понятих однієї статі з особою, щодо якої здійснюється контроль за вчиненням злочину;

– в обов'язковому порядку для здійснення належної фіксації проведення СРД та НСРД за допомогою технічних засобів (відеозйомки) необхідно залучити спеціаліста. При цьому, за можливості, слід подбати про те, щоб процедура затримання та проведення СРД відбувалася за умов зйомки двома відеокамерами з різних ракурсів [8, с. 121, 122].

На завершення важливо підкреслити, що особистий обшук працівника правоохоронного органу, окрім загальних процесуальних і тактичних рекомендацій, вимагає дотримання також і етичних стандартів, адже мова йде не лише про процесуальну дію, а й про втручання у приватну сферу особи, яка сама належить до системи охорони правопорядку. Недотримання норм професійної етики може бути сприйняте як демонстрація упередженості, приниження честі й гідності особи або навіть зловживання владою. Це, у свою чергу, здатне не лише підірвати довіру до слідчого, але й створити додаткові ризики для визнання його дій неправомірними, а отриманих доказів – недопустимими. Тому дотримання етичних засад є важливою складовою процесуальної грамотності, неупередженості та об'єктивності слідчого.

3.3. Допит свідків і підозрюваних

Допитом називають слідчу (розшукову) дію, яка являє собою регламентований кримінальними процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, які беруть у ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для розслідування [208, с. 264]. Процесуальний порядок допиту під час досудового розслідування визначений статтями 42, 56, 66, 95–97, 133, 223–226, 232, 256 КПК України [79].

Допит, як справедливо зауважує С. Ю. Карпушин, фактично виступає необхідною та обов'язковою СРД у кожному кримінальному провадженні, оскільки є єдиним засобом формування джерела доказів – показань. Таким чином, жодне кримінальне провадження неможливе без проведення допитів [209, с. 82].

У даному контексті слушною видається позиція М. П. Климчука та П. Ю. Кравчука про те, що найбільш поширеною СРД під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності є допит, змістом якого є отримання та фіксування у встановленій кримінальним процесуальним законом формі показань підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, експерта, що містять відомості про відомі їм обставини, що мають значення для кримінального провадження [210, с. 117].

Результати проведеного нами анкетування практичних працівників свідчать, що респонденти з-поміж найбільш ефективних СРД під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, називають допит (43 %) (додаток Б).

Науковцями допит розглядається як процес передачі слідчому особою, яка допитується, інформації про подію, що розслідується, або про пов'язані з нею обставини й осіб. Під час досудового розслідування допиту належить визначальне місце: з усього бюджету часу, що витрачається слідчим на проведення СРД, інших процесуальних дій, на допит витрачається понад

80 %. На практиці – це одна з найбільш складних слідчих (розшукових) дій. Складність допиту визначається не тільки тим, що слідчому нерідко протистоїть особа, яка небажає давати показання, але й тим, що у показаннях добросовісної особи, яка допитується, можуть міститися помилки, перекручування і вигадки, які необхідно виявити і врахувати на шляху встановлення об'єктивних обставин кримінального провадження. Тому допит вимагає від слідчого високої професійної майстерності [179, с. 440].

У контексті розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, під час проведення допиту особливого значення набуває дотримання основних процесуальних гарантій допитуваних осіб: права на правову допомогу, права не свідчити проти себе чи близьких родичів, а також недопустимість застосування будь-яких форм фізичного або психологічного примусу. Зазначені гарантії є ключовими для забезпечення достовірності отриманих показань, а також для підтримання балансу між інтересами слідства й правами особи, яка допитується.

Особливої уваги також потребує чітке дотримання вимог щодо роз'яснення допитуваному його процесуального статусу, а також прав і обов'язків відповідно до положень ст.ст. 42, 56, 66 КПК України. У разі допиту працівника правоохоронного органу як підозрюваного чи свідка, необхідно враховувати його професійну обізнаність з процедурою допиту. В таких умовах важливо забезпечити не лише дотримання процесуальних вимог, а й створити умови, за яких допит не перетвориться на формальну процедуру, а слугуватиме ефективним засобом отримання достовірної інформації. Слідчий повинен бути готовим до професійних форм протидії з боку допитуваного (зокрема, й уникнення прямих відповідей на запитання, маніпулювання фактами, відвернення уваги від ключових обставин події). Тому його дії повинні ґрунтуватися на високому рівні юридичної підготовки, комунікативній гнучкості та ретельному володінні тактикою допиту.

Тактика допиту у кримінальних провадженнях щодо службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних

органів, ґрунтується на загальновизнаних криміналістичних рекомендаціях щодо проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Питання тактичного забезпечення допиту традиційно посідають чільне місце в криміналістичній науці. Їм присвячено значну кількість досліджень, авторами яких є вітчизняні науковці, зокрема В. В. Баранчук [211], О. О. Бондаренко [212], В. К. Весельський [213], А. Ф. Волобуєв [214], О. Ю. Гресь [215], Є. Є. Демидова [216], Л. Г. Дунаєвська [217], В. О. Коновалова [218], К. О. Чаплинський [219] та інші. Тактичні положення допиту, сформовані в межах криміналістичної теорії, є достатньо перевіреними та підтвердженими практикою. У зв'язку з цим нам немає потреби окремо зупинятися на загальних теоретичних положеннях організації і тактики допиту, оскільки вони вже отримали належне висвітлення у працях вітчизняних учених-криміналістів.

Допит свідків. Свідком, відповідно до ст. 65 КПК України, є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань [79].

Свідки виступають важливим джерелом фактичних даних, що мають доказове значення в кримінальних провадженнях про службові злочини, вчинені працівниками правоохоронних органів.

З огляду на специфіку досліджуваних службових кримінальних правопорушень, вважаємо за необхідне головну увагу зосередити на окремих аспектах допиту свідків залежно від характеру їхніх відносин з підозрюваним, адже такі взаємини безпосередньо позначаються на змісті, повноті та достовірності їх показань.

Як зазначає з цього приводу О. В. Вахрушев, в окремих криміналістичних методиках, зокрема і тих, що стосуються розслідування злочинів у сфері службової діяльності, прийнято будувати рекомендації на основі класифікації осіб, які підлягають допиту як свідки [11, с. 161].

Правильне визначення кола свідків, на думку О. М. Таркана одержання від них максимально повних показань у багатьох випадках є запорукою повного, всебічного та об'єктивного розслідування. Нерідко в ситуаціях, коли службові особи не визнають своєї вини, суди наголошують, що їхня винуватість встановлена саме завдяки наявності показань кількох свідків, які повністю узгоджуються між собою. Є й протилежні приклади, коли судами було виправдано службових осіб через недоведеність їхньої вини, у тому числі і через відсутність у справі показань свідків неправомірної вигоди або їхніх суперечливих свідчень. Зазначене дозволяє особливо наголосити на необхідності ретельного підходу слідчих до допитів свідків, недопущення формалізму та дублювання змісту пояснень і протоколів допитів різних свідків [184, с. 418].

О. Л. Мусієнко справедливо аргументує, що значний обсяг інформації, який має значення для швидкого й ефективного розслідування, органи розслідування одержують саме від свідків. Значущість повідомлюваних свідками відомостей залежить від низки чинників, серед яких переважає бажання, продиктоване обов'язками громадянина припинити злочинну діяльність певних осіб. Саме ця обставина обумовлює важливість визначення груп свідків, їхньої спрямованості, потенційних можливостей для одержання даних, що сприяють розслідуванню злочинів. Повідомлювана свідками інформація в загальному вигляді залежить від ступенів поінформованості останніх, однак у детальнішій градації – й від інших характеристик [220, с. 122]. Тому обґрунтоване формування кола осіб, які можуть бути допитані як свідки, набуває неабиякого значення для відтворення достовірної картини події.

О. В. Пчеліна вказує, що як свідки в кримінальних провадженнях про злочини у сфері службової діяльності можуть бути допитані підлеглі й інші колеги по роботі підозрюваних, рідні та близькі, друзі, очевидці, обізнані особи [29, с. 346].

На думку В. М. Ліщенка, свідками у кримінальних провадженнях про одержання службовою особою неправомірної вигоди можуть бути, крім заявників, також сусіди і родичі посадової особи, її колеги по роботі, випадкові очевидці передавання неправомірної вигоди, поняті й працівники оперативних підрозділів та інші [221].

За результатами вивчення практики розслідування зловживання впливом І. В. Яковчук також виділив декілька груп типових свідків: особи, які звернулися із заявою про вчинення кримінального правопорушення; колеги по роботі підозрюваного (насамперед, керівник підозрюваного); члени сім'ї, близькі родичі, друзі підозрюваного; інші особи, які володіють необхідною для розслідування інформацією, зокрема, побічно дотичні до події кримінального правопорушення або надавали певні послуги підозрюваному [15, с. 150].

Отримані нами в результаті дослідження дані цілком корелюють із висновками науковців. У кримінальних провадженнях про службові кримінальні правопорушення, учинені працівниками правоохоронних органів, свідками зазвичай виступають наступні категорії осіб: заявники (92,9 %); колеги підозрюваного (зокрема, підлеглі та керівники) (93,5 %); члени сім'ї, близькі родичі, друзі (30 %); особи, які стали очевидцями окремих епізодів кримінального правопорушення (98,8 %); співробітники оперативних підрозділів, які здійснювали негласні заходи (37,6 %) (додаток В).

Як свідчать результати аналізу слідчої практики, початок розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії зазвичай зумовлює проведення допиту заявника, яким, відповідно до ч. 1 ст. 60 КПК України, є фізична чи юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове провадження, і не є потерпілим [79]. Водночас, враховуючи те, що КПК України не передбачає проведення допиту особи в статусі заявника, за конкретних обставин особа,

яка звернулась із заявою про вчинення злочину, може бути допитана як свідок [210, с. 117]. Ми підтримуємо позицію Д. О. Шумейка, що проведення допиту заявника як потерпілого є передчасним, оскільки показання останнього не перевірені проведенням інших СРД та НСРД. На думку вченого, на початковому етапі розслідування в кожному випадку потрібно проводити допит заявника як свідка. У подальшому, за умови встановлення заподіяння моральної, фізичної або матеріальної шкоди особі, слідчий вправі допитати заявника як потерпілого [8, с. 101].

Свідки, які ініціювали розслідування шляхом подання заяви про вчинення кримінального правопорушення, як правило, є першоджерелом інформації про подію. У зв'язку з цим предмет допиту таких осіб охоплює широку сукупність обставин, які можуть мати значення для встановлення факту кримінального правопорушення, часу, місця, способу його вчинення та кола причетних осіб.

Предмет допиту таких свідків охоплює, зокрема:

– обставини, за яких стало відомо про факт службового кримінального правопорушення;

– джерело обізнаності свідка з інформацією про подію (особисте сприйняття, повідомлення третіх осіб тощо) та особу правопорушника;

– мотиви подання заяви до правоохоронного органу;

– хронологія подій, пов'язаних із вчиненням кримінального правопорушення;

– зміст дій підозрюваного, які свідок вважає протиправними (наприклад, одержання неправомірної вигоди, зловживання владою або службовим становищем тощо);

– наявність свідків або інших осіб, обізнаних з обставинами події;

– наявність і зміст матеріалів, що можуть підтвердити показання свідка (документи, аудіо-, відеозаписи, електронне листування тощо);

– можливі факти впливу на свідка (свідків) з боку підозрюваного чи його оточення;

– наявність конфлікту інтересів або особистих відносин з підозрюваним, що можуть впливати на об’єктивність показань.

Допит свідків, які є колегами або підлеглими підозрюваного, вимагає особливо зваженого підходу. Важливим є дотримання умов недопущення тиску, забезпечення добровільності надання показань та унеможливлення впливу службової ієрархії на свідомість допитуваної особи. У зв’язку з цим доцільним є проведення допиту таких свідків поза межами місця служби, а також забезпечення умов конфіденційності.

Під час допиту цієї категорії свідків необхідно зважати на можливу лояльність, корпоративну солідарність або, навпаки, наявність конфлікту з підозрюваним, що може вплинути на зміст і достовірність їх показань. Свідок, особливо якщо він є колегою або підлеглим підозрюваного, може відчувати моральний або службовий тиск, що потребує від слідчого особливої психологічної чутливості, вміння знизити напруження та створити умови для щирого спілкування.

У зв’язку з цим слідчий повинен не лише формально зафіксувати показання, а й здійснити їх критичний аналіз у контексті службових і міжособистісних відносин між свідком і підозрюваним. Важливим є з’ясування, чи не перебуває свідок у підпорядкуванні підозрюваного, чи не має професійної або іншої залежності від нього, а також чи не зазнавав раніше впливу, тиску або, навпаки, проявів особистої прихильності з боку останнього. Тому необхідно враховувати, що такі свідки можуть як навмисно приховувати обставини кримінального правопорушення, так і перебільшувати провину підозрюваного з мотивів особистої неприязні.

Такий допит повинен супроводжуватися ретельною фіксацією не лише змісту показань, а й емоційного стану, поведінкових реакцій та логіки викладених обставин. З цією метою доцільно застосовувати відеозапис, який забезпечує точну фіксацію не лише словесної інформації, а й невербальних

проявів. Як вказує В. О. Гусєва, перевага відеозапису полягає в тому, що він фіксує не лише вербальну інформацію, а й поведінку, мовленнєві особливості, інтонацію, жестикуляцію та міміку, що характеризують допитувану особу [222, с. 271].

Важливо перевіряти отримані показання таких свідків шляхом їх порівняння з результатами аналізу службових документів, відеозаписів, даних ОРЗ та інших джерел доказів, що дозволяє встановити ступінь достовірності повідомленої інформації. Крім того, у разі допиту декількох колег підозрюваного, доцільним є порівняльний аналіз їхніх показань з метою виявлення протиріч або, навпаки, стійкої узгодженості, що може свідчити як про об'єктивність повідомлюваних ними фактів, так і про можливу попередню узгодженість позицій. Усе це зумовлює необхідність індивідуального підходу до кожного допиту, продуманого порядку постановки запитань та застосування загальних тактичних прийомів допиту, що докладно викладені в науковій літературі.

Предмет допиту свідків, які є колегами підозрюваного, передбачає наступні обставини:

– службова характеристика підозрюваного (ставлення до службових обов'язків, взаємини з підлеглими та керівництвом тощо);

– посада, повноваження та функціональні обов'язки підозрюваного на момент можливого вчинення кримінального правопорушення;

– наявність службових інструкцій чи внутрішніх розпоряджень, які регламентують дії підозрюваного в конкретній ситуації;

– обізнаність свідка з конкретними обставинами події (зокрема, фактами одержання неправомірної вигоди, службового підроблення, перевищення влади або службових повноважень тощо);

– участь або присутність підозрюваного у конкретних оперативних, адміністративних чи слідчих (розшукових) діях і заходах, які пов'язані з кримінальним правопорушенням;

– поведінка підозрюваного після ймовірного вчинення кримінального правопорушення (спроби приховати сліди, тиск на свідків, знищення документів тощо);

– можливість втягнення інших осіб в протиправну діяльність (наявність співучасників або співвиконавців), у тому числі колег (зокрема, підлеглих);

– реакція підозрюваного на початок кримінального провадження за фактом кримінального правопорушення;

– джерела доходів, спосіб життя та матеріальні статки підозрюваного, що не відповідають офіційним доходам;

– наявність чи відсутність конфліктів підозрюваного з допитуваним та іншими працівниками або заявниками.

Допит членів сім'ї, близьких родичів і друзів підозрюваного також потребує виваженого тактичного підходу. Ці особи можуть бути не тільки джерелом важливої інформації, а й демонструвати заангажованість, емоційну упередженість або свідоме прагнення захистити підозрюваного. У зв'язку з цим слідчий зобов'язаний враховувати характер особистих взаємин з підозрюваним, а також можливість реалізації свідком свого конституційного права на відмову від давання показань відповідно до ст. 63 Конституції України.

Перелік загальних обставин, які становлять предмет допиту як свідків членів сім'ї, близьких родичів і друзів підозрюваного визначений нами наступним чином:

– характер особистих і сімейних відносин з підозрюваним, власне ставлення свідка до підозрюваного;

– обізнаність свідка щодо службового становища, посадових обов'язків і характеру професійної діяльності підозрюваного;

– обізнаність свідка щодо способу життя підозрюваного, джерел його доходів і витрат (особливо у випадках, коли спосіб життя не відповідає офіційним доходам);

– наявність у підозрюваного великих сум готівкових коштів, цінних речей, майна чи витрат, які не могли б бути здійснені на задекларовані доходи;

– поведінка підозрюваного після кримінального правопорушення, що розслідується (нервовість, приховування речей, знищення документів, інструктаж членів сім'ї тощо);

– обізнаність свідка про факти, що можуть свідчити про отримання неправомірної вигоди або інше незаконне збагачення підозрюваного (зокрема, розмови про гроші, подарунки, дорогі покупки без пояснення їхнього походження);

– обізнаність свідка про спроби підозрюваного вплинути на свідків, знищити докази або перешкодити розслідуванню;

– обізнаність свідка про розмови, події чи конфлікти, пов'язані зі службовою діяльністю підозрюваного.

Допит свідків, які стали очевидцями окремих епізодів службового кримінального правопорушення, учиненого працівниками правоохоронного органу, має особливу цінність у контексті фіксації окремих деталей, що можуть підтвердити або спростувати показання інших фігурантів кримінального провадження. Водночас, через обмежений рівень поінформованості очевидців, слідчому необхідно концентруватися на верифікації фактів, які безпосередньо спостерігав свідок.

Предмет допиту таких свідків, на наш погляд, повинен охоплювати наступні обставини:

– місце, час і обставини, за яких свідок став очевидцем події або її окремих фрагментів;

– дії осіб, що викликали увагу свідка, – зокрема працівника правоохоронного органу;

– емоційне та психологічне сприйняття події – чи здалося свідкові побачене звичайною службовою ситуацією, чи викликало підозру, тривогу, здивування тощо;

– зовнішній вигляд осіб, їх одяг, прикмети, транспортні засоби, предмети, які були при них;

– словесні висловлювання, жести, емоційні реакції, що супроводжували подію (наприклад, передавання предметів, грошей, службових документів, неформальні висловлювання тощо);

– наявність інших осіб під час події, їх реакція на дії підозрюваного;

– подальші дії самого свідка (чи залишив місце події, чи повідомляв кому-небуть про побачене, чи контактував із іншими правоохоронцями тощо).

З приводу допиту як свідків співробітників оперативних підрозділів, які здійснювали негласні заходи, ми цілком погоджуємося з позицією О. М. Таркана, що в ході допиту співробітників оперативних підрозділів, які проводили НСРД, брали участь у тактичних операціях, пов’язаних із затриманням підозрюваних, слід звернути увагу на з’ясування обставин одержання заяви (інформації) про кримінальне правопорушення, оперативного супроводження досудового розслідування на початковому етапі, самої події кримінального правопорушення та поведінки учасників затримання. При цьому, важливо не розкривати відомостей, що містять державну таємницю, але не можна і допускати формального підходу. Зважаючи на окремі випадки зловживань і порушень з боку оперативних працівників у гонитві за «показниками роботи», під час підготовки до їх допиту, слідчому обов’язково необхідно встановити, чи були допущені порушення законності в ході їхньої діяльності та/або чи є нарікання з боку

інших учасників процесу. Якщо такі факти мають місце, вони мають бути детально з'ясовані [25, с. 169].

З точки зору тактичного забезпечення допиту, між допитами розглянутих категорій свідків істотних відмінностей немає, оскільки в усіх випадках слідчий переслідує мету отримання повної та правдивої інформації про обставини вчиненого кримінального правопорушення. Водночас тактика допиту може варіюватися залежно від суб'єктивного сприйняття події допитуваним, ступеня його обізнаності, особистого ставлення до підозрюваного. Таким чином, хоча формально допит свідків і підпорядковується єдиним тактичним положенням, у практичній площині він потребує індивідуального підходу до кожного учасника кримінального провадження, з урахуванням його особистісних характеристик, мотивації та рівня залученості до подій, що розслідуються.

Допит підозрюваних. Згідно ст. 42 КПК України, підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому ст.ст. 276-279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень [79].

За результатами аналізу слідчої практики можна дійти висновку, що підстави повідомлення особі про підозру (ч. 1 ст. 276 КПК України) залежно від кількості доказів, які її обґрунтовують, умовно можна поділити на два види:

1. Слідчому (прокурору) вже достовірно відомо про факт учинення кримінального правопорушення певною особою: зібрані достатні докази для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

2. Доказів ще замало, знання слідчого (прокурора) на цьому етапі ще є невизначеними, неповними, уривчастими, а висновок про вчинення кримінального правопорушення певною особою можна зробити лише на

підставі того, що вона затримана на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення (п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України).

Але у будь-якому випадку підозра – це попередній висновок про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, припущення, яке має бути перевірено та оцінено в сукупності з усіма доказами [13, с. 126, 127].

Допит підозрюваного є слідчою (розшуковою) дією, яка дозволяє безпосередньо отримати інформацію про його бачення обставин інкримінованого кримінального правопорушення, його позицію щодо повідомленої підозри, а також виявити джерела потенційних доказів. У кримінальних провадженнях щодо службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, допит підозрюваного набуває особливого значення як з процесуальної, так і з тактичної точки зору.

Справедливим у даному контексті видається твердження О. В. Вахрушева, про те, що допит підозрюваного має важливе значення під час розслідування службової недбалості. Це пояснюється, перш за все, тією обставиною, що службова особа, яка вчинила протиправні дії або бездіяльність, володіє суттєвим обсягом інформації про обставини кримінального правопорушення. Тому одержання максимально повних і правдивих показань від цієї особи значно сприяє всебічному розслідуванню. Крім того, в ході допиту підозрюваний висловлює своє ставлення до аргументів сторони обвинувачення, надає аргументи як на їх користь, так і спростування. Це дозволяє слідчому визначити подальші напрями розслідування, більш ретельно перевірити версії щодо різних обставин кримінального правопорушення, забезпечуючи таким чином повноту досудового розслідування [11, с. 167].

Складність допиту працівника правоохоронного органу як підозрюваного полягає в тому, що така особа, як правило, має досвід безпосередньої участі в аналогічних процесуальних діях, добре обізнана з

процедурою і тактичними прийомами допиту, уміло користується своїми процесуальними правами. Крім того, як свідчать результати аналізу кримінальних проваджень про службові кримінальні правопорушення досліджуваної категорії, в більшості випадків (86,5 %) під час першого допиту підозрювані не визнають своєї вини (додаток В). Такі особи обирають як активну, так і пасивну тактику протидії, зокрема, надають пояснення, спрямовані на дискредитацію доказів сторони обвинувачення, висувають альтернативні версії подій або ж взагалі відмовляються від дачі показань, посилаючись на ст. 63 Конституції України. У таких випадках особливого значення набуває вміння слідчого налагодити психологічний контакт з допитуваним, оцінити мотиви поведінки підозрюваного та уміло використовувати тактичні прийоми, що докладно розглянуті в науковій літературі.

Також важливо враховувати, що службові кримінальні правопорушення часто пов’язані з тривалими службовими відносинами, корпоративною лояльністю та можливою домовленістю між учасниками події. Тому з урахуванням слідчої ситуації допит підозрюваного може бути частиною тактичної операції, яка повинна включати одночасну роботу з документами, свідками, технічними засобами фіксації інформації та результатами НСРД.

Предмет допиту підозрюваних в досліджуваних кримінальних провадженнях, зокрема, охоплює:

– ставлення особи до повідомленої підозри (визнання чи заперечення вини, висунення альтернативної версії події);

– посадові обов’язки та повноваження підозрюваного на момент вчинення кримінального правопорушення;

– обставини вчинення інкримінованого діяння (місце, час, спосіб, учасники події);

– наявність або відсутність у підозрюваного умислу на вчинення кримінального правопорушення;

– мотиви поведінки підозрюваного у відповідній ситуації (службова необхідність, особиста вигода, тиск керівництва тощо);

– наявність і місцезнаходження службових документів, що готувалися, підписувалися або використовувалися під час вчинення кримінального правопорушення;

– поведінка підозрюваного після вчинення кримінального правопорушення (чи були спроби приховати сліди, знищити документи, вплинути на свідків тощо);

– взаємини підозрюваного з іншими особами, що можуть бути причетними до події (співучасниками, свідками або колегами);

– ставлення підозрюваного до пред'явлених доказів (показань свідків, документів, відео- або аудіозаписів, результатів НСРД тощо);

– походження майна, грошових коштів, а також подарунки, що можуть свідчити про корупційний характер інкримінованого діяння.

Допит підозрюваного у досліджуваних кримінальних провадженнях є не лише джерелом пояснень щодо тих чи інших фактів, а й засобом виявлення суперечностей, неправдивих тверджень у його показаннях. Аналіз змісту показань підозрюваного дозволяє виявити спроби ухилення від прямої відповіді, маніпуляції фактами або навмисного спотворення обставин події. Особливого значення при цьому набуває зіставлення його показань з іншими джерелами доказів у кримінальному провадженні – показаннями свідків, документами, висновками судових експертиз, матеріалами НСРД тощо. У разі виявлення розбіжностей слідчий повинен реагувати, ставлячи підозрюваному уточнюючі або контрольні запитання з метою перевірки послідовності та логічності його пояснень. Такий комплексний підхід сприятиме формуванню об'єктивної картини події та встановленню істини у кримінальному провадженні.

Таким чином, допит підозрюваних у кримінальних провадженнях про службові кримінальні правопорушення, учинені працівниками правоохоронних органів, є надзвичайно складним і трудомістким процесом. Його ефективність значною мірою залежить від професійної підготовки слідчого, володіння тактичними прийомами допиту, здатності до аналітичного мислення, а також уміння адаптуватися до поведінкової моделі допитуваної особи, яка має високий рівень обізнаності з процедурою розслідування. Успішне проведення цієї слідчої (розшукової) дії дасть змогу забезпечити не лише отримання релевантної інформації, а й формування повноцінної доказової бази. У сукупності це створює передумови для всебічного, повного та об'єктивного встановлення обставин службового кримінального правопорушення та притягнення винних до відповідальності.

3.4. Використання спеціальних знань

В практиці розслідування кримінальних правопорушень нерідко виникають питання, що виходять за межі виключно правових і потребують знань, якими слідчий чи детектив як службова особа, що здійснює досудове розслідування, зазвичай не володіє. У подібних ситуаціях виникає об'єктивна необхідність у залученні наукових, технічних або інших знань, які використовуються у відповідних формах з метою належного встановлення обставин кримінального правопорушення та забезпечення повноти доказування.

У науковій літературі для позначення такого роду знань, що виходять за межі компетенції слідчого та використовуються для вирішення завдань кримінального провадження, усталено застосовується термін «спеціальні знання». О. В. Пчеліна вважає, що цей термін є узагальнюючим, акумуляційним. І таке його вживання є виправданим, адже під час розслідування злочинів може виникнути потреба у використанні знань з

різних галузей. Тому використовувати термін, який би окреслював конкретну галузь знань, некоректно й логічно неправильно. А термін «спеціальні знання» визначає їх специфічний характер, вказує на те, що вони відсутні в особи, яка здійснює розслідування [29, с. 401].

В КПК України наразі відсутнє визначення терміну «спеціальні знання», що дає підстави науковцям вільно трактувати це поняття [24, с. 155]. Під спеціальними знаннями у криміналістиці прийнято розуміти наукові, технічні й інші професійні знання, отримані в результаті навчання, а також навички, набуті в процесі роботи в певних галузях практичної діяльності, що використовуються разом із науково-технічними засобами для виявлення, вилучення та дослідження слідів злочину з метою одержання доказової та орієнтуючої інформації [223, с. 37]. Ними вважають знання, що не є загальнопоширеними, загальновідомими, а лише ті, яких набули спеціалісти-професіонали в тій чи іншій галузі [224, с. 285]. Тобто йдеться про залучення осіб, які володіють поглибленими знаннями у відповідній галузі науки чи техніки та здатні ефективно виконувати завдання, що виходять за межі професійних знань слідчого. Саме такий підхід забезпечує належний рівень об’єктивності, точності та наукової обґрунтованості під час проведення окремих СРД або оцінки отриманих доказів.

Не вдаючись детально до аналізу різних думок з приводу визначення спеціальних знань, підкреслимо, що в цілому дослідники не заперечують проти того, що до них доцільно відносити знання експертів та спеціалістів, яких сторони кримінального провадження залучають для з’ясування обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні [11, с. 174].

Згідно ст. 69 КПК України експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об’єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення

кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань. Спеціалістом, відповідно до ст. 71 КПК України у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки, висновки та інші документи під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [79].

Експерт забезпечує отримання доказової інформації у формі висновку за результатами дослідження, що має юридичну силу як джерело доказів, тоді як спеціаліст надає професійну допомогу під час проведення слідчих (розшукових) дій та надає консультації. Ефективне об'єднання потенціалу цих двох суб'єктів використання спеціальних знань дозволяє забезпечити об'єктивність, повноту та обґрунтованість результатів досудового розслідування у кримінальних провадженнях з підвищеним рівнем складності і потенційної загрози протидії слідству.

Результати аналізу наукової літератури та правоохоронної практики дозволяють констатувати, що використання спеціальних знань під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, може бути реалізовано у трьох формах:

1) консультації спеціалістів в тій чи іншій галузі;

2) участь спеціалістів у проведенні окремих процесуальних дій;

3) проведення судових експертиз [24, с. 156].

Результати проведеного нами анкетування практичних працівників дозволили виявити наступні особливості практики отримання консультацій спеціалістів у кримінальних провадженнях про службові кримінальні правопорушення, учинені працівниками правоохоронних органів: 60 % опитаних вказали, що регулярно консультуються зі спеціалістами з питань, що виникають під час розслідування; 30 % за консультаціями звертаються

періодично; 10 % респондентів повідомили, що такої потреби у них зазвичай не виникає (додаток Б).

Враховуючи практику звернення до спеціалістів за консультаціями доцільно звернути увагу на наукову оцінку ефективності такої форми використання спеціальних знань під час досудового розслідування. Зокрема, А. М. Таранова підкреслює, що «перевага консультації спеціаліста полягає в оперативному отриманні інформації стосовно наукових та практичних положень…» [225, с. 200]. Саме в цьому полягає важливість консультації спеціалістів для вирішення завдань розслідування [11, с. 177].

Основною перевагою консультацій спеціаліста, на думку М. В. Борусовського, є те, що слідчий без втрати часу може отримати розгорнуті і компетентні відповіді на поставлені запитання, що мають спеціальний характер. Попри те, що самі консультації не є джерелами доказів, вони допомагають отримати правильне уявлення про вчинене кримінальне правопорушення, дати кваліфіковану оцінку зібраним доказам [24, с. 156].

Разом з тим, незважаючи на практичну доцільність таких консультацій у діяльності слідчого, варто звернути увагу на їх специфічний процесуальний статус. У науковій літературі підкреслюється, що зазначена форма використання спеціальних знань не регулюється нормами кримінального процесуального законодавства, а відтак має непроцесуальний характер. У цьому контексті цілком поділяємо позицію Р. Л. Степанюка, який зазначає, що консультації спеціалістів є непроцесуальною формою використання спеціальних знань, оскільки порядок їх одержання не регламентований КПК України [226, с. 211].

Хоч така форма використання спеціальних знань і не врегульована нормами кримінального процесуального законодавства, вона широко застосовується під час розслідування кримінальних правопорушень, зокрема, на етапі підготовки (зокрема, планування) окремих СРД.

В. О. Яремчук наводить основні питання, які вирішуються шляхом консультацій зі спеціалістами під час планування СРД. Зокрема, з їх допомогою слідчий визначається: 1) з формою допомоги спеціаліста, що буде надаватися під час проведення СРД; 2) з якої установи, підприємства, організації тощо залучити спеціаліста або ж спеціаліста, який не працює в таких установах; 3) з кількістю спеціалістів, за необхідності отримання консультації з різних галузей спеціальних знань залежно від потрібної форми їх допомоги [227, с. 102].

Крім того, звернення до спеціалістів відповідних галузей знань за консультацією сприяє не лише раціональному залученню технічних засобів фіксації під час проведення процесуальних дій, а й адекватному визначенню потреби у проведенні тих або інших судових експертиз, а також правильному формулюванню запитань до експертів. Унаслідок цього підвищується якість зібраного доказового матеріалу, забезпечується дотримання вимог кримінального процесуального законодавства та зменшується ймовірність успішного оскарження дій слідчого з боку захисту.

Консультація зі спеціалістом, як слушно зауважує О. В. Пчеліна, під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності:

по-перше, забезпечить ефективність розслідування, адже заходи, що проводитимуться слідчим будуть результативними;

по-друге, дозволить своєчасно виявляти й вилучати сліди цієї категорії злочинів і неуможливить, або хоча б зведе до мінімуму вірогідність, знищення злочинцем певних документів з метою приховування ознак злочину [228, с. 250–254].

Залучення спеціаліста – особи, яка володіє спеціальними знаннями і навичками, – до участі у проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій є однією із процесуальних форм використання спеціальних знань в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування [229, с. 334].

Головна мета залучення спеціаліста – розширити практичні можливості слідчого, прокурора у виявленні, вилученні і фіксації доказів під час проведення процесуальних дій задля встановлення істини у кримінальному провадженні [230, с. 2623].

Як слушно в даному контексті зазначає О. В. Одерій, обґрунтований вибір (визначення виду і кваліфікації) і своєчасний виклик спеціалістів для участі в певній слідчій (розшуковій) дії є необхідною умовою планомірної ефективної підготовки матеріалів до експертного дослідження [231, с. 147].

На важливості залучення спеціаліста до участі в процесуальних діях акцентує увагу і законодавець, зокрема, в ч. 4 ст. 99 КПК України, відповідно до якої дублікат документа (документ, виготовлений таким самим способом, як і його оригінал), а також копії інформації, у тому числі комп'ютерних даних, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах, їх невід'ємних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, визнаються судом як оригінал документа [79].

Крім випадків обов'язкового залучення спеціаліста до проведення процесуальних дій, як то: огляд трупа (ст. 228 КПК України), огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 229 КПК України), допит малолітньої або неповнолітньої особи (ст.ст. 226, 227 КПК України), копіювання інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невід'ємних частинах (ч. 2 ст. 168, ч. 4 ст. 99 КПК України), законодавець також передбачив можливість залучення спеціаліста для надання безпосередньої технічної допомоги суб'єкту розслідування під час здійснення інших процесуальних дій, в тому числі при проведенні СРД. Прийняття рішення про необхідність залучення спеціаліста в таких випадках належить до компетенції суб'єкта розслідування та не є обов'язковим. При

цьому право залучення спеціаліста під час досудового розслідування надається також і стороні захисту (ст. 71 КПК України) [229, с. 334].

Результати аналізу матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної категорії свідчать про те, що найчастіше спеціалісти брали участь у наступних процесуальних діях: огляд (зокрема, огляд місця події, огляд документів) – 61,7 %; обшук – 63,5 %; тимчасовий доступ до речей і документів – 54,7 % (додаток В).

У практиці розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, особливої актуальності набуває залучення до проведення СРД наступних спеціалістів:

1) фахівців з технічного захисту інформації, дослідження звуко- та відеозапису – для надання технічної допомоги у копіюванні та вивченні змісту інформації, зафіксованої під час проведення НСРД за допомогою спеціальних технічних засобів, дослідження документів, одержаних у кримінальному провадженні, та виготовлення їхніх копій (матеріалів фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інших носіїв інформації);

2) спеціалістів-криміналістів – для здійснення фотозйомки та відеозапису СРД, надання технічної допомоги слідчому у виявленні та вилученні слідів СХР, слідів рук, інших слідів кримінального правопорушення під час обшуку та огляду, а також відібрання зразків для експертизи;

3) фахівців в окремих галузях судової експертизи (почеркознавчої, технічного дослідження документів, молекулярно-генетичної) для надання технічної допомоги у відібранні зразків для експертизи [25, с. 187].

Зокрема, участь спеціалістів із технічного захисту інформації є необхідною під час доступу до електронних систем і баз даних з метою виявлення та збереження цифрових слідів, які можуть свідчити про неправомірні дії службової особи, наприклад, незаконне втручання в автоматизовані обліки, несанкціоноване копіювання або видалення інформації.

Залучення спеціалістів-криміналістів до СРД є важливою умовою забезпечення повноти, об'єктивності та належної процесуальної фіксації їх результатів. Саме ці спеціалісти володіють необхідними знаннями та навичками щодо застосування сучасних техніко-криміналістичних засобів і можуть надати допомогу з технічної фіксації СРД, пошуку слідів кримінального правопорушення, їх вилучення і належного упакування.

Як справедливо зазначає В. О. Гусєва, основною функцією спеціаліста-криміналіста є надання безпосередньої технічної допомоги щодо фіксації перебігу СРД, виявлення, вилучення та пакування речових доказів, складення схем, планів тощо [232, с. 274]. Для цього спеціаліст-криміналіст може проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі та документи, що мають значення для кримінального провадження [233, с. 18].

Залучення спеціалістів в окремих галузях судової експертизи для надання технічної допомоги у відібранні зразків для експертизи забезпечує не лише правильність процедури відібрання зразків, а й гарантує їх придатність для подальшого дослідження, що є важливим для дотримання принципу допустимості доказів у кримінальному провадженні. У кримінальних провадженнях щодо працівників правоохоронних органів особливо важливо виключити будь-які сумніви у достовірності джерел доказової інформації, оскільки сторона захисту часто акцентує увагу на порушеннях процесуального порядку отримання доказів.

Так, участь спеціаліста з почеркознавчої експертизи дозволяє якісно організувати процедуру отримання експериментальних зразків почерку або підпису підозрюваного, запобігти викривленню його письма та створити належні умови для подальшої ідентифікації. У свою чергу, спеціалісти з молекулярно-генетичної експертизи забезпечують правильність відібрання біологічного матеріалу (слини, волосся, епітелію тощо), уникнення його забруднення або змішування з іншими зразками.

Експертиза, згідно ч. 1 ст. 242 КПК України, проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 КПК України, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права [79].

Закон України «Про судову експертизу» в ст. 1 дає визначення поняття судової експертизи як дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [234].

Під час розслідування службових кримінальних правопорушень досліджуваної категорії стороною обвинувачення можуть призначатися різні види судових експертиз. Вирішення питання щодо призначення відповідної експертизи залежить від обставин вчиненого кримінального правопорушення, слідчої ситуації, висунутих версій, отриманих доказів у ході проведення СРД та НСРД та питань, які необхідно з'ясувати стороні обвинувачення за результатами дослідження [196, с. 163].

Результати аналізу матеріалів кримінальних проваджень свідчать про те, що під час досудового розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, найбільш поширеними судовими експертизами є наступні: почеркознавча експертиза (85,3 %); технічна експертиза документів (81,2 %); експертиза СХР (59,4 %); судово-медична експертиза живих осіб (36,5 %); експертиза відеозвукозапису (34,1 %); комп'ютерно-технічна експертиза (35,9 %); дактилоскопічна експертиза (43,5 %) (додаток В).

Розглянемо можливості окремих видів судових експертиз, що проводяться під час розслідування досліджуваних нами видів кримінальних правопорушень.

Почеркознавча експертиза. Основним завданням експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (літерних та цифрових) і підпису. Такою експертизою вирішуються і деякі неідентифікаційні завдання (встановлення факту виконання рукописного тексту під впливом будь-яких факторів, що заважають (природних: хворобливий стан, хронічні захворювання, вікові зміни; тимчасових зовнішніх: незвичне тримання засобу для писання, незвична поза, обмеження зорового контролю тощо; тимчасових внутрішніх: алкогольне сп'яніння, фармакологічні, наркотичні засоби тощо; штучних: викривлення письма зміненими рухами); визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком тощо) [235].

Почеркознавча експертиза у кримінальних провадженнях про службові кримінальні правопорушення, учинені працівниками правоохоронних органів, призначається з метою встановлення виконавців рукописних записів або підписів у службових документах, робочих щоденниках, особистих блокнотах, телефонних довідниках, настільних календарях, а також на окремих аркушах паперу, що вилучаються під час оглядів або обшуків службових приміщень, обшуків за місцем проживання або особистого обшуку підозрюваних.

При призначені почеркознавчої експертизи експерту, крім документа, що перевіряється, необхідно надавати вільні та експериментальні зразки почерку та підпису особи, вимоги до яких визначені у п.п. 1.4.–1.11. Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень.

Орієнтовним переліком питань, що вирішуються почеркознавчою експертизою, є наступні:

– чи виконано рукописний текст (рукописні записи) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) певною особою?

– чи виконані рукописні тексти (рукописні записи) у документі (документах) (назва документа та його реквізити, графа, рядок) однією особою?

– чи виконано підпис від імені особи (прізвище, ім'я, по батькові особи, від імені якої зазначено підпис) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) тією особою, від імені якої він зазначений, чи іншою особою?

– чи виконано рукописний текст у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) під впливом збиваючих факторів (природних, штучних)?

– чи виконано підпис від імені особи (прізвище, ім'я, по батькові особи, від імені якої зазначено підпис) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) під впливом збиваючих факторів (природних, штучних)?

– особою якої статі виконано рукописний текст?

– до якої групи за віком належить виконавець рукописного тексту? [235].

Аналогічні питання може бути поставлено і щодо виконавців підписів, наприклад: чи належить підпис саме тій особі, від імені якої його персоніфіковано; чи виконано підпис у незвичних умовах під впливом факторів (природних, штучних), що заважали, тощо [13, с. 197, 198].

Технічна експертиза документів. У кримінальних провадженнях про службові кримінальні правопорушення, учинені працівниками правоохоронних органів, технічна експертиза документів відіграє важливу роль у встановленні обставин, що підтверджують факт вчинення кримінального правопорушення або дій з метою приховування слідів такого правопорушення. З огляду на це, завдання цієї судової експертизи можливо згрупувати наступним чином.

По-перше, встановлення фактів і способів внесення змін до службової документації (підчистки, дописування, заміни аркушів, повторного друку

тощо), що часто має місце у кримінальних провадженнях про зловживання владою або службовим становищем, службове підроблення або одержання неправомірної вигоди. По-друге, виявлення текстів на пошкоджених, зокрема обгорілих або частково знищених документах, коли посадова особа намагалася приховати компрометуючі матеріали. По-третє, дослідження паперових грошових знаків, які використовувалися як предмет неправомірної вигоди, з метою встановлення автентичності банкнот.

Експертиза спеціальних хімічних речовин у кримінальних провадженнях про службові кримінальні правопорушення, вчинені працівниками правоохоронних органів, призначається у випадках застосування під час проведення СРД маркувальних хімічних речовин для встановлення фактів одержання неправомірної вигоди.

Метою проведення такої судової експертизи є встановлення тотожності хімічного складу спеціальної речовини, якою оброблено (нанесені мітки) предмет неправомірної вигоди, змивам з рук або інших частин тіла затриманої особи, мікронашаруванням на одязі та предметі неправомірної вигоди, вилучених у підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення.

На експертизу повинен бути представлений контрольний зразок СХР, якою оброблено предмет неправомірної вигоди, тампони зі змивами рук та грошові купюри (інші цінності) з метою підтвердження, що СХР, виявлена на грошових купюрах, ватних тампонах, якими було зроблено змиви з рук, є однаковою за своїми фізико-хімічними властивостями на всіх зразках та ідентичною СХР, якою було помічено грошові кошти й інші цінності.

Типовими питаннями експерту під час призначення експертизи спеціальних хімічних речовин, є наступні:

– чи наявні на грошових коштах (інших цінностях) сліди СХР. Якщо так, то чи однакова вона зі СХР, наданою як порівняльний зразок;

– чи наявні на зовнішній та внутрішній поверхнях предмета, в якому виявлено грошові кошти, сліди СХР. Якщо так, то чи однакова вона зі СХР, наданою як порівняльний зразок;

– чи наявні на змивах долонь підозрюваного сліди СХР. Якщо так, то чи однакова вона зі СХР, наданою як порівняльний зразок;

– чи однакові між собою речовини на грошових коштах та зовнішніх і внутрішніх поверхнях предмета, в якому виявлено грошові кошти;

– чи наявні на грошових коштах сліди спеціального люмінесцентного олівця у вигляді напису «Неправомірна вигода». Якщо так, то чи однакові вони з СХР, наданою як порівняльний зразок [13, с. 193, 194].

Результати цієї судової експертизи мають важливе значення для підтвердження факту безпосереднього контакту особи з об'єктом неправомірної вигоди. У випадках заперечення підозрюваним своєї причетності до кримінального правопорушення експертний висновок щодо наявності на його тілі та одязі слідів СХР може бути вирішальними для спростування його показань.

Судово-медична експертиза живих осіб у кримінальних провадженнях про службові кримінальні правопорушення, вчинені працівниками правоохоронних органів, призначається, як правило, щодо потерпілих, які зазнали фізичного впливу з боку посадових осіб правоохоронних органів.

Завданням такої судової експертизи є встановлення наявності тілесних ушкоджень, їх кількості, характеру, локалізації, ступеня тяжкості, а також орієнтовної давності їх заподіяння. Результати судово-медичної експертизи мають важливе доказове значення для з'ясування правдивості показань потерпілого та підозрюваного, підтвердження або спростування версій сторін щодо застосування сили, самоушкодження, а також перевірки інших обставин, що потребують медичної оцінки.

У кримінальних провадженнях досліджуваної категорії судово-медична експертиза нерідко відіграє важливу роль у встановленні фактів незаконного фізичного впливу з боку правоохоронців або навпаки – встановленні

відсутності об’єктивних даних про заподіяння шкоди здоров’ю, що має принципове значення для кваліфікації діяння та прийняття подальших процесуальних рішень.

Експертиза відеозвукозапису. Під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, можуть досліджуватися різні аудіо- та відеоматеріали, зокрема записи розмов конкретних осіб між собою, матеріали, отримані під час проведення НСРД.

Ця експертиза призначається, як правило, з метою вирішення завдань ідентифікаційного та діагностичного характеру. Насамперед йдеться про встановлення особи за голосом і мовленнєвими ознаками, що має значення у випадках фіксації розмов, пов’язаних з учиненнях досліджуваних кримінальних правопорушень. Крім того, вона дає змогу виявити ознаки втручання у відео- чи фонограму, зокрема встановити факт монтажу оригінального запису, що дозволяє оцінити його достовірність і допустимість як джерела доказів.

У зв’язку з чим виникає потреба у вирішенні завдань щодо:

а) встановлення технічного пристрою, за допомогою якого було виконано відео або звукозапис;

б) встановлення безперервності запису та відсутності (наявності) змін у наданій фонограмі (відеофонограмі);

в) встановлення, які саме особи брали участь у зафіксованій розмові та які конкретно фрази промовляла кожна особа;

г) ідентифікації голосу конкретних осіб;

д) виключення монтажу, тобто штучного створення розмови;

е) визначення параметрів звукозаписувальної апаратури;

є) з’ясуванні обстановки, за якої проведено аудіо- чи відеозапис, тощо [13, с. 194].

Для вирішення зазначених завдань експерту необхідно надати оригінали фонограми (відеофонограми), пристрій, за допомогою якого

здійснено запис, та додаткове обладнання (мікрофони, прилади керування і т.п.). За необхідності ототожнення осіб за фонограмою необхідно відібрати зразки для експертизи (фонограми із записом бесід з особами, які перевіряються), а також надати експерту протокол огляду (прослуховування) фонограми і роздруківку розмови [25, с. 192, 193].

Комп'ютерно-технічна експертиза. У кримінальних провадженнях про службові кримінальні правопорушення, вчинені працівниками правоохоронних органів, ця експертиза є одним із інструментів встановлення обставин кримінального провадження, у випадках використання цифрових технологій для реалізації протиправної діяльності або приховування її слідів.

Предметом експертизи є факти й обставини, що встановлюються на основі дослідження закономірностей розроблення та експлуатації комп'ютерних засобів, які забезпечують реалізацію інформаційних процесів, що зафіксовані в матеріалах кримінального провадження [236, с. 141].

Об'єктами комп'ютерно-технічної експертизи в кримінальних провадженнях про службові кримінальні правопорушення можуть бути: 1) комп'ютерні носії інформації (твердотільні накопичувачі, флеш-накопичувачі, диски для лазерних систем зчитування); 2) системні блоки комп'ютерів; 3) ноутбуки та планшети; 4) сервери; 5) мобільні телефони, відеореєстратори тощо [34, с. 183].

Головним завданням призначення комп'ютерно-технічної експертизи в досліджуваних кримінальних провадженнях є виявлення, фіксація та інтерпретація цифрової інформації, яка може мати доказове значення для розслідування. У межах експертного дослідження вирішуються питання щодо наявності на носіях конкретної інформації (службового листування, графіків чергувань, електронних документів, матеріалів комунікації із заявником тощо), її змісту, формату, джерела походження, факту копіювання, переміщення або знищення. Також з'ясовується, чи створено інформацію безпосередньо на досліджуваному пристрої, чи вона була перенесена з

іншого носія, якими програмними засобами здійснювались відповідні операції, та чи мали місце спроби її приховування або модифікації.

У межах зазначеної експертизи можуть бути вирішені наступі питання:

– наявність на носії певної інформації (зазначити, якої саме) і в якому вигляді;

– чи відбувалися процедури знищення інформації на досліджуваному накопичувачі;

– зазначену інформацію створено на досліджуваному комп'ютері чи перенесено з іншого носія. Яким чином інформація (зазначити, яка саме) потрапила до досліджуваного комп'ютера (на носій) [13, с. 200].

Дактилоскопічна експертиза проводиться з метою ідентифікації особи за відбитками пальців рук, а також для встановлення факту контактної взаємодії підозрюваного з різними предметами (печатками, штампами, грошовими коштами, документами тощо), які були вилучені під час огляду, обшуку, тимчасового доступу до речей і документів або викинуті підозрюваним у момент затримання. Своєчасне виявлення, правильна фіксація та професійне дослідження таких слідів дозволяють отримати цінну доказову інформацію щодо події, осіб, причетних до неї, використаних знарядь, методів та послідовності вчинених дій. Також, експертиза слідів рук вирішує і ряд неідентифікаційних завдань, пов'язаних з визначенням механізму слідоутворення, особливостями будови руки, що залишила слід, деякими іншими характеристиками слідоутворюючого об'єкта [15, с. 168].

З метою проведення дактилоскопічної експертизи в осіб необхідно відібрати зразки слідів пальців рук. Такі зразки разом з відповідними об'єктами, вилученими на місці події, або ж слідами пальців рук, вилученими на місці події, направляються для проведення експертизи.

Серед питань, що можуть бути вирішені дактилоскопічною експертизою можна виділити наступні:

– чи наявні на предметі сліди рук;

– чи можливо за цими слідами ідентифікувати особу;

– чи конкретною (однією) особою залишено сліди рук;

– чи однією особою залишені сліди рук, вилучені в різних місцях;

– якими пальцями якої руки залишено сліди;

– особливості рук людини, яка залишила сліди (відсутність пальців, наявність шрамів тощо);

– якими ділянками поверхні долоні залишено сліди; унаслідок якої дії залишено слід (захват, торкання тощо) [13, с. 201].

Висновки до розділу 3

1. З урахуванням особливостей розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, до окремих завдань огляду місця події доцільно віднести: детальну фіксацію загальної обстановки місця події на момент огляду; виявлення ознак, що свідчать про спроби стороннього впливу на матеріальну обстановку події, приховання або знищення слідів кримінального правопорушення з боку працівників правоохоронного органу (зокрема, ознак спотворення або штучного моделювання обстановки); встановлення фактів психологічного або адміністративного впливу на підлеглих співробітників чи потенційних свідків з метою спотворення обставин справи; вилучення документів, робочих записів, електронних носіїв інформації, що можуть містити відомості про протиправну діяльність службової особи; перевірку відповідності фактичної обстановки та об’єктивних даних змісту офіційної звітності або пояснень, наданих посадовими особами.

Результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень про досліджувані кримінальні правопорушення показують, що місцем події під час огляду зазвичай виступають: відкрита місцевість (30,6 %); публічно доступні місця (19,4 %); службові приміщення правоохоронних

органів (31,8 %); автомобілі підозрюваних або інших осіб (в тому числі, службові) (18,2 %).

У досліджуваних кримінальних провадженнях до типових об'єктів, які підлягають фіксації та вилученню під час огляду місця події, можуть, зокрема, належати: документи, що підтверджують вчинення кримінального правопорушення (рапорти, постанови, службові записки); протоколи допитів або затримання з ознаками підроблення; обліково-звітна документація, службові журнали тощо; відеозаписи з камер спостереження, розміщених у службових приміщеннях; комп'ютери, мобільні пристрої, електронні носії інформації з інформацією, яка може слугувати доказом протиправної діяльності конкретних осіб.

Під час огляду місця події особливу увагу слід приділяти виявленню ознак, що можуть свідчити про маніпуляції з інформацією або спроби її приховування. До таких ознак, зокрема, належать: відсутність необхідних записів у журналах обліку, які мали б фіксувати відповідні події чи дії посадових осіб; невідповідність фактичної обстановки місця події змісту офіційних документів; порушення встановленого порядку доступу до речових доказів, службової інформації або електронних баз даних тощо.

2. Об'єктами пошуку під час проведення обшуків у кримінальних провадженнях про досліджувані службові кримінальні правопорушення зазвичай виступають: документи службового характеру (накази, рапорти, службові записки, звіти, внутрішні документи) (92,9 %); грошові кошти, валюта, дорогоцінності (79,4 %); особисті записники, блокноти, щоденники тощо (58,8 %); цифрові носії інформації (мобільні телефони, планшети, ноутбуки, флеш-накопичувачі, зовнішні жорсткі диски) (57,6 %); записи з камер відеоспостереження (36,5 %); предмети, що були помічені СХР (зокрема, під час проведення тактичної операції із затримання особи, яка одержала неправомірну вигоду) (59,4 %); зброя, спецзасоби (34,1 %).

Об'єктами обшуку в кримінальних провадженнях про досліджувані службові кримінальні правопорушення зазвичай виступають: службові

кабінети підозрюваних (91,1 %); житло та інші приміщення, що належать підозрюваним (84,1 %); особисті транспортні засоби підозрюваних (61,1 %); особа (60 %).

Основну увагу у дослідженні приділено особливостям проведення обшуку в службових кабінетах працівників правоохоронних органів, а також особистого обшуку таких осіб. Ці види обшуку мають низку специфічних рис, обумовлених як функціональним призначенням службових кабінетів і особливостями доступу до них, так і високим рівнем професійної обізнаності підозрюваних в сфері правоохоронної діяльності.

Розглянуті юридичні підстави проведення обшуку службового кабінету. Відповідно до судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду України проведення обшуку в службовому кабінеті здійснюється виключно за наявності ухвали слідчого судді. Крім того, неможливим є передоручення виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук. Виконання такої ухвали покладається особисто на слідчого чи прокурора і не може бути доручене в порядку п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України відповідним оперативним підрозділам.

Особистий обшук працівника правоохоронного органу, окрім загальних процесуальних і тактичних рекомендацій, вимагає дотримання також і етичних стандартів. Недотримання норм професійної етики може бути сприйняте як демонстрація упередженості, приниження честі й гідності особи або навіть зловживання владою. Це, у свою чергу, здатне не лише підірвати довіру до слідчого, але й створити додаткові ризики для визнання його дій неправомірними, а отриманих доказів – недопустимими.

3. У кримінальних провадженнях про службові кримінальні правопорушення, учинені працівниками правоохоронних органів, свідками зазвичай виступають наступні категорії осіб: заявники (92,9 %); колеги підозрюваного (зокрема, підлеглі та керівники) (93,5 %); члени сім'ї, близькі родичі, друзі (30 %); особи, які стали очевидцями окремих епізодів

кримінального правопорушення (98,8 %); співробітники оперативних підрозділів, які здійснювали негласні заходи (37,6 %)

Під час допиту свідків необхідно зважати на можливу лояльність, корпоративну солідарність або, навпаки, наявність конфлікту з підозрюваним, що можуть вплинути на зміст і достовірність їх показань. Важливо перевіряти отримані показання свідків шляхом їх порівняння з результатами аналізу службових документів, відеозаписів, даних оперативно-розшукових заходів та інших джерел доказів, що дозволяє встановити ступінь достовірності повідомленої інформації.

Складність допиту працівника правоохоронного органу як підозрюваного полягає в тому, що така особа, як правило, має досвід безпосередньої участі в аналогічних процесуальних діях, добре обізнана з процедурою і тактичними прийомами допиту, уміло користується своїми процесуальними правами. Крім того, як свідчать результати аналізу кримінальних проваджень про службові кримінальні правопорушення досліджуваної категорії, в більшості випадків (86,5 %) під час першого допиту підозрювані не визнають своєї вини.

4. Використання спеціальних знань під час розслідування досліджуваних видів кримінальних правопорушень може бути реалізовано у трьох формах: 1) консультації спеціалістів в тій чи іншій галузі; 2) участь спеціалістів у проведенні окремих процесуальних дій; 3) проведення судових експертиз.

Звернення до спеціалістів відповідних галузей знань за консультацією сприяє не лише раціональному залученню технічних засобів фіксації під час проведення процесуальних дій, а й адекватному визначенню потреби у проведенні тих або інших судових експертиз, а також правильному формулюванню запитань до експертів.

Результати аналізу матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної категорії свідчать про те, що найчастіше спеціалісти брали участь у наступних процесуальних діях: огляд (зокрема, огляд місця події, огляд

документів) – 61,7 %; обшук – 63,5 %; тимчасовий доступ до речей і документів – 54, 7 %

Під час досудового розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, найбільш поширеними судовими експертизами є наступні: почеркознавча експертиза (85,3 %); технічна експертиза документів (81,2 %); експертиза спеціальних хімічних речовин (59,4 %); судово-медична експертиза живих осіб (36,5 %); експертиза відеозвукозапису (34,1 %); комп'ютерно-технічна експертиза (35,9 %); дактилоскопічна експертиза (43,5 %).

ВИСНОВКИ

У дисертації на підставі узагальнених результатів досліджень, розроблено наукові положення, які в сукупності спрямовані на виконання наукового завдання в галузі криміналістичної методики, та містять обґрунтовані практичні рекомендації щодо розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, зокрема:

1. Результати аналізу стану наукового розроблення методики розслідування службових кримінальних правопорушень свідчать про значну увагу криміналістичної науки до цієї проблематики. Значний масив досліджень, який представлений дисертаціями (Д. А. Бондаренко, Я. Є. Мишков, Д. О. Шумейко, М. С. Федоренко, І. В. Яковчук та інші), монографіями (П. Д. Біленчук, В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель та інші) та посібниками (С. С. Чернявський та інші), охоплюють ключові аспекти розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності: криміналістичну характеристику, типові слідчі ситуації, тактику слідчих (розшукових) дій, взаємодію різних суб'єктів під час досудового розслідування, а також особливості використання спеціальних знань.

Водночас, установлено, що попри наявність вагомих наукових праць, дослідження проблем розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, мають переважно фрагментарний характер і не завжди враховують специфіку кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, вчинених саме цією категорією суб'єктів, а тому не охоплюють у повному обсязі специфіку службового статусу суб'єктів, ризики корпоративної солідарності, обізнаності з методами слідства та можливостей протидії розслідуванню.

Таким чином, важливого значення набуває комплексне, системне дослідження теоретичних аспектів діяльності з розслідування службових

кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, та формування відповідних практичних рекомендацій.

2. До елементів криміналістичної характеристики службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, які мають найбільше практичне значення для розслідування необхідно віднести: 1) особу правопорушника; 2) предмет протиправного посягання; 3) способи вчинення; 4) слідову картину; 5) обстановку вчинення кримінального правопорушення.

Працівником правоохоронного органу є особа, яка перебуває у службових або трудових відносинах із відповідним правоохоронним органом та наділена повноваженнями щодо здійснення правоохоронних або правозастосовних функцій.

Результати дослідження матеріалів кримінальних проваджень засвідчують, що найчастіше службові кримінальні правопорушення учиняються працівниками наступних правоохоронних органів: Національної поліції України (57,6 %); охорони державного кордону (8,8 %); державної лісової охорони (7,6 %); рибоохорони (6,5 %); прокуратури (5,9 %); державного фінансового контролю (5,3 %); установ виконання покарань (5,3 %); служби безпеки (2,9 %).

Криміналістичний портрет працівника правоохоронного органу, який учиняє службові кримінальні правопорушення, має наступні ознаки: чоловік, який служить в правоохоронних органах, переважно, на посадах середньої або молодшої ланки (слідчий, оперуповноважений, інспектор патрульної поліції, дільничний офіцер поліції, прокурор, податковий, митний інспектор), віком від 25 до 35 років, як правило, має вищу освіту магістерського рівня, перебуває у шлюбі, проживає в межах територіальної юрисдикції того правоохоронного органу, в якому він працює, має досвід роботи від трьох до десяти років, із домінуючим корисливим мотивом.

Предмет протиправного посягання включає традиційними матеріальні форми цінностей (гроші, майно тощо) та новітні форми активів, зокрема криптовалюту.

Результати аналізу матеріалів кримінальних проваджень показують, що предметом протиправного посягання досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, зазвичай, виступають: 1) грошові кошти, в тому числі, у вигляді криптовалюти (57 %); 2) документи (протоколи СРД, протоколи про адміністративні правопорушення, постанови, облікові журнали, акти, рапорти тощо) (21 %); 3) транспортні засоби (4 %); 4) зброя та боєприпаси, спеціальні засоби, вибухові пристрої і речовини (3 %); 5) наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, прекурсори (2 %); 6) матеріальні носії інформації з обмеженим доступом (флеш-карти пам'яті, мобільні телефони, ноутбуки, комп'ютери, оптичні носії інформації, довідки тощо) (2 %); 7) інші матеріальні об'єкти (лісоматеріали, корисні копалини тощо) (11 %).

Спосіб учинення службових кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних органів є цілісною, складною, динамічною та взаємопов'язаною системою дій, яка охоплює: способи підготовки (вивчення нормативно-правових актів; обрання предмету посягання; підбір співучасників та осіб, забезпечать корупційні зв'язки; встановлення активної комунікації між особами; моделювання поведінки та схем дій; визначення та підготовка місця, знарядь, усунення перешкод; передбачення можливостей викриття протиправної діяльності та проведення, у зв'язку із цим, НСРД тощо); способи вчинення (активні послідовні діяння, носять прихований характер, зазвичай спрямовані на імітацію правомірної діяльності; характеризується вчиненням кількох кримінально караних діянь), способи приховування (діяння, спрямовані на приховування події кримінального правопорушення, причетності до неї особи; предмета кримінального правопорушення; знищення слідів, знарядь, засобів кримінального правопорушення; характеризуються високим рівнем латентності; мають ознаки кримінально караних діянь, адміністративних правопорушень,

дисциплінарних проступків чи спричиняють наслідки застосування заходів забезпечення кримінального провадження).

Для службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, характерними типовими матеріальними слідами є: документи (як паперові, так і в електронному вигляді), зокрема ті, що містять ознаки підроблення (86 %); грошові кошти, матеріальні цінності, послуги чи нематеріальні блага, отримані як неправомірна вигода (64,2 %); нашарування СХР на предметах неправомірної вигоди, одязі, руках або інших частинах тіла особи (24 %); електронні носії інформації, комп'ютерна техніка, мобільні пристрої, бодікамери, службові планшети, що використовувалися для створення, зберігання або передачі інформації, пов'язаної з учиненням кримінального правопорушення (38 %); цифрові (віртуальні) сліди, зокрема службове електронне листування, повідомлення в месенджерах, IP-логи доступу до службових систем, історії змін у реєстрах або базах даних, що підтверджують несанкціоновані дії або їх приховування тощо (9 %); предмети, що використовувалися як знаряддя вчинення службового кримінального правопорушення – у тому числі спеціальні засоби (наручники, кийки і т.д.), службові радіостанції, документи прикриття тощо (17,3 %); тілесні ушкодження на тілі потерпілих, отримані внаслідок перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронного органу (34,8 %); традиційні трасологічні сліди (відбитки пальців, сліди взуття тощо) (33,2 %).

Найчастіше носіями ідеальних слідів вказаних кримінальних правопорушень виступають: підозрювані (64,3 %); потерпілі (89 %); заявники (100 %); колеги підозрюваних (зокрема, підлеглі та керівники) (89,6 %); члени сім'ї, близькі родичі, друзі (35,8 %); особи, які стали очевидцями окремих епізодів кримінального правопорушення (91 %); співробітники оперативних підрозділів, які здійснювали негласні заходи (88 %).

Обстановка вчинення досліджуваної категорії кримінальних правопорушень характеризується сукупністю наступних умов, що існують на етапах підготовки, вчинення та приховування цих кримінальних правопорушень: 1) матеріальні (характеристики місця, часу, обставин, що впливають на виникнення, характер та збереження слідів кримінального правопорушення). Типові місця, характерні для вчинення кримінальних правопорушень є службові кабінети самих правопорушників (47,8 %), інші приміщення правоохоронних органів, у тому числі кімнати для затриманих, чергові частини, приміщення для зберігання речових доказів тощо (11,2 %), транспортні засоби (6,6 %), публічно доступні місця (34,4 %). При цьому, протиправні діяння можуть вчинятися як в робочий час (58 %) так і позаробочий час (42 %); 2) управлінсько-організаційні (особливості функціонування правоохоронного органу в якому працює право: службові обов'язки й повноваження працівника(ів); система контролю; формальна і неформальна ієрархія в колективі; прогалини в нормативному регулюванні діяльності або надмірна формалізованість; 3) морально-психологічні (відображають внутрішню систему цінностей і стосунків в колективі: морально-психологічний клімат; ставлення керівництва до різного роду порушень; особиста мотивація правопорушника; рівень професійної деформації).

3. До обставин, які підлягають встановленню під час розслідування кримінальних провадженнях про службові кримінальні правопорушення, учинені працівниками правоохоронних органів, відносяться: 1) обставини, передбачені ч. 1 ст. 91 КПК України; 2) обставини, передбачені диспозицією відповідної статті КК України, що передбачає відповідальність за конкретне кримінальне правопорушення у сфері службової діяльності; 3) обставини, що мають значення для успішного розслідування конкретного кримінального правопорушення.

Зокрема, систему обставин, які підлягають встановленню у цих кримінальних провадженнях складають шість груп: 1) обставини події

кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) обставини винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форми вини, мотиву і мети вчинення кримінального правопорушення; 3) обставини, що стосуються виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розміру процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; обставини; 5) обставини, які є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення.

4. На початковому етапі розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, характерними є наступні типові слідчі ситуації залежно від джерел первинної інформації про кримінальне правопорушення, часу і обставин її отримання: 1) досудове розслідування кримінального правопорушення розпочате за результатами оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів (3,5 %); 2) інформація про можливе кримінальне правопорушення надійшла від заявника до початку реалізації протиправного умислу працівником(ми) правоохоронного органу (16,5 %); 3) інформація про кримінальне правопорушення надійшла від заявника чи потерпілого відразу

після (або в момент) його вчинення (31,2 %); 4) досудове розслідування кримінального правопорушення розпочате за заявою потерпілого або повідомленням від громадян, які надійшли через деякий час після його вчинення (27,6 %); 5) досудове розслідування кримінального правопорушення розпочате за результатами службових перевірок (21, 2 %).

Властивою ознакою усіх типових слідчих ситуацій на зазначеному етапі розслідування є наявність протидії розслідуванню, яка спрямована: 1) на приховування події кримінального правопорушення; 2) на перешкоджання розслідуванню кримінального правопорушення (приховування чи знищення слідів кримінального правопорушення і правопорушника; приховування чи знищення інформації, що має доказове значення, та її носіїв; вплив на учасників кримінального провадження; створення перешкод діяльності суб'єктів розслідування; використання корумпованих зв'язків).

5. Планування розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, охоплює наступні етапи: аналіз і оцінка вихідної інформації, що є у розпорядженні слідчого; висунення обґрунтованих версій; окреслення кола обставин, що підлягають перевірці у зв'язку з висунутими версіями; добір оптимальних СРД та інших заходів для перевірки окреслених обставин з урахуванням можливих сценаріїв протидії; визначення безпосередніх виконавців запланованих заходів, строків і послідовності реалізації запланованих заходів.

Під час розслідування таких кримінальних правопорушень висуненню підлягають наступні версії: 1) мала місце подія службового кримінального правопорушення, учиненого працівником(ками) правоохоронного органу; 2) мала місце інша подія, яка нагадує службове кримінальне правопорушення, проте насправді є іншим кримінальним правопорушенням; 3) мав місце дисциплінарний проступок; 4) відомості про вчинення службового кримінального правопорушення є сфальсифікованими з метою дискредитації працівника(ків) правоохоронного органу, усунення з посади чи

іншого впливу; 5) службове кримінальне правопорушення мало місце, але вчинене за обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння чи провокації.

6. Під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень майже завжди проводиться огляд місця події (89,4 %).

Місцем події під час огляду є: відкрита місцевість (30,6 %); публічно доступні місця (19,4 %); службові приміщення правоохоронних органів (31,8 %); автомобілі підозрюваних або інших осіб (в тому числі, службові) (18,2 %).

Об'єктами, які підлягають фіксації та вилученню під час огляду місця події, найчастіше виступають: документи, що підтверджують вчинення кримінального правопорушення (рапорти, постанови, службові записки); протоколи допитів або затримання з ознаками підроблення; обліково-звітна документація, службові журнали тощо; відеозаписи з камер спостереження, розміщених у службових приміщеннях; комп'ютери, мобільні пристрої, електронні носії інформації з інформацією, яка може слугувати доказом протиправної діяльності конкретних осіб.

Труднощі, які можуть виникати під час огляду місця події, насамперед, пов'язані із обмеженим доступом до режимних об'єктів, вчинення свідомого супротиву проведенню процесуальних дій в наслідок корпоративної солідарності, можливості передбачення поведінки суб'єктів обшуку на місці події, що вимагає ретельної підготовки до проведення вказаної слідчої (розшукової) дії.

7. Об'єктами пошуку під час проведення обшуків у таких кримінальних провадженнях, зазвичай, виступають: документи службового характеру (накази, рапорти, службові записки, звіти, внутрішні документи) (92,9 %); грошові кошти, валюта, дорогоцінності (79,4 %); особисті записники, блокноти, щоденники тощо (58,8 %); цифрові носії інформації (мобільні телефони, планшети, ноутбуки, флеш-накопичувачі, зовнішні жорсткі диски) (57,6 %); записи з камер відеоспостереження (36,5 %); предмети, що були

помічені СХР (зокрема, під час проведення тактичної операції із затримання особи, яка одержала неправомірну вигоду) (59,4 %); зброя, спецзасоби (34,1 %).

Найчастіше об'єктами обшуку у таких кримінальних провадженнях виступають: службові кабінети підозрюваних (91,1 %); житло та інші приміщення, що належать підозрюваним (84,1 %); особисті транспортні засоби підозрюваних (61,1 %); особа (60 %).

Особливої уваги потребує підготовка до проведення обшуку службового кабінету та обшуку особи, що обумовлено «ефектом обізнаності» підозрюваних та його колег про тактику проведення такої слідчої дії та можливостями створення, у зв'язку із цим, обставин, які б унеможливлювали досягнення цілей обшуку. При підготовці до такої слідчої дії доцільним є маскування як самої підготовки до такої слідчої дії так факт прибуття СОГ на місце обшуку.

8. У досліджуваних категоріях кримінальних правопорушень свідками, зазвичай, є: заявники (92,9 %); колеги підозрюваного (зокрема, підлеглі та керівники) (93,5 %); члени сім'ї, близькі родичі, друзі (30 %); особи, які стали очевидцями окремих епізодів кримінального правопорушення (98,8 %); співробітники оперативних підрозділів, які здійснювали негласні заходи (37,6 %).

Під час допиту свідків слід ураховувати можливу лояльність до осіб, корпоративну солідарність, наявність конфлікту із підозрюваним, що, в свою чергу, потребує додаткової перевірки таких фактів процесуальним шляхом.

Допит підозрюваного у такій категорії правопорушень може бути частиною тактичної операції, яка включає паралельну, одночасну роботу з документами, свідками, технічними засобами фіксації інформації та результатами НСРД.

Специфіка допиту підозрюваних у таких кримінальних правопорушеннях полягає в тому, що така особа, як правило, має досвід безпосередньої участі в аналогічних процесуальних діях, добре обізнана з

процедурою і тактичними прийомами допиту, уміло користується своїми процесуальними правами. У більшості випадків (86,5 %) під час першого допиту підозрювані не визнають своєї вини.

9. Використання спеціальних знань під час розслідування досліджуваних видів кримінальних правопорушень реалізується у трьох формах: 1) консультації спеціалістів в тій чи іншій галузі; 2) участь спеціалістів у проведенні окремих процесуальних дій; 3) проведення судових експертиз.

Під час досудового розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, найчастіше спеціалісти беруть участь у таких процесуальних діях як: огляд (зокрема, огляд місця події, огляд документів) – 61,7 %; обшук – 63,5 %; тимчасовий доступ до речей і документів – 54, 7 %.

Найбільш поширеними судовими експертизами у таких кримінальних провадженнях є: почеркознавча експертиза (85,3 %); технічна експертиза документів (81,2 %); експертиза спеціальних хімічних речовин (59,4 %); судово-медична експертиза живих осіб (36,5 %); експертиза відеозвукозапису (34,1 %); комп’ютерно-технічна експертиза (35,9 %); дактилоскопічна експертиза (43,5 %).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. URL : https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2.

2. Звіт про роботу органів досудового розслідування Державного бюро розслідувань за січень-жовтень 2025 року. URL : https://www.gp.gov.ua/ua/posts/derzhavne-byuro-rozsliduvan.

3. Мишков Я.Є. Методика розслідування хабарництва : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 179 с.

4. Бондаренко Д.А. Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2008. 237 с.

5. Особливості розслідування хабарництва: теорія і практика : монографія / Біленчук П.Д., Гупалюк К.І., Кофанов А.В., Кобилянський О.Л.; за ред. П.Д. Біленчука. Київ: ННІПСК КНУВС, 2009. 44. с.

6. Чичиркіна С.П. Організація і тактика розслідування службових підроблень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2012. 17 с.

7. Шило А.І. Методика розслідування хабарництва в контексті нового антикорупційного законодавства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2013. 18 с.

8. Шумейко Д.О. Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 256 с.

9. Олійник С.В. Початковий етап та основні напрями розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2016. 221 с.

10. Андрейко Ю.О. Проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування одержання неправомірної вигоди службовою особою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2020. 283 с.

11. Вахрушев О.В. Методика розслідування службової недбалості : дис. … доктора філософії : 081 – Право. Харків, 2021. 246 с.

12. Гончарук Г.О. Методика розслідування пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2021. 249 с.

13. Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : навчальний посібник / С.С. Чернявський, В.Г. Дрозд, А.П. Запотоцький, Ю.М. Чорноус, Л.В. Гаврилюк та ін. Київ : 7БЦ, 2023. 252 с.

14. Абакумов О.Ю. Тактичні операції під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : дис. … доктора філософії : 081 – Право. Київ, 2024. 305 с.

15. Яковчук І.В. Розслідування зловживання впливом : дис. … доктора філософії : 081 – Право. Київ, 2025. 230 с.

16. Чичирко С.В. Основи виявлення та розслідування окремих проявів корупційної діяльності у правоохоронних та судових органах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2011. 21 с.

17. Кимлик Н.В. Особливості розслідування злочинів, пов’язаних із корупцією : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2012. 222 с.

18. Шепітько В.Ю., Журавель В.А. Розслідування злочинів корупційної спрямованості : практичний посібник. Харків : Харків. юрид., 2013. 220 с.

19. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М.І. Хавронюка. Київ : Москаленко О.М., 2019. 464 с.

20. Бабій І.В. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 221 с.

21. Трепак В.М. Розкриття та розслідування хабарництва, вчинюваного суддями, та подолання протидії засобами оперативно-розшукової діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 19 с.

22. Балонь А.Б. Методика розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 258 с.

23. Федоренко М.С. Методика розслідування перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів : дис. ... д-ра філософії : 081 – Право. Львів, 2020. 216 с.

24. Борусовський М.В. Основи методики розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею під час здійснення правосуддя : дис. … канд. юрид. наук (доктора філософії) : 12.00.09. Львів, 2021. 234 с.

25. Таркан О.М. Методика розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою органу поліції : дис. … доктора філософії : 081 – Право. Харків, 2021. 244 с.

26. Лев Р.В. Особливості розслідування злочинів, вчинених службовими особами юридичних осіб публічного права : дис. … доктора філософії : 081 – Право. Ірпінь, 2022. 253 с.

27. Ушканенко Е.О. Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання суддями неправомірної вигоди : дис. … доктора філософії : 081 – Право. Київ, 2024. 273 с.

28. Поняття злочинів у сфері службової діяльності та їх розслідування : навч. посіб. / О.Ф. Бантишев, П.Т. Дорошенко, О.О. Климчук, В.В. Шмигельський. Трускавець : МПНВКП фірма «Плеяда», 2006. 141 с.

29. Пчеліна О.В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 568 с.

30. Ромців О.І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 20 с.

31. Суворов О.М. Взаємодія підрозділів «К» Служби безпеки України із слідчими під час виявлення й досудового розслідування корупційних злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 20 с.

32. Хить Ю.П. Юридико-психологічні засади взаємодії слідчого (детектива) та прокурора під час досудового розслідування корупційних злочинів: дис. … доктора філософії : 081 – Право. Київ, 2023. 228 с.

33. Шрамко О.М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень : дис. … доктора філософії : 081 – Право. Київ, 2021. 227 с.

34. Копча Н.В. Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення : дис. … доктора філософії : 081 – Право. Київ, 2022. 264 с.

35. Криміналістика : підручник. / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алєксєєв та ін. К. : «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.

36. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [К.О. Чаплинський, О.В. Лускатов, І.В. Пиріг, В.М. Плетенець, Ю.А. Чаплинська]. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

37. Берназ П.В. Структура криміналістичної характеристики злочину. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 3. С. 11–14.

38. Сергєєва Д.Б., Топорецька З.М. Криміналістична характеристика службового підроблення. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 90–99.

39. Гаврилюк І.Д. Методика розслідування корупційних злочинів, поєднаних з отриманням неправомірної вигоди : дис. ... д-ра філософії : 081 – Право. Вінниця, 2025. 204 с.

40. Пчеліна О.В. Криміналістична характеристика злочинів у сфері службової діяльності. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 9. С. 176–182.

41. Шеленіна К.Г. Структура криміналістичної характеристики вбивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4 (83). С. 56–67.

42. Тихоненко В.М. Криміналістична характеристика особи злочинця в злочинах, передбачених ст. 355 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2014. Випуск 28. Том 3. С. 123–128.

43. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.

44. Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

45. Пиріг І.В., Самсонова В.В. Методика розслідування крадіжок, вчинених на території садівницьких товариств і дачних кооперативів : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 152 с.

46. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : підручник / за ред. : О.С. Захарова, В.Я. Карабань, В.С. Ковальський (кер. авт. кол.) та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 376 с.

47. Мельник М.І., Хавронюк М.І. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність : навчальний посібник. Київ: Атіка, 2006. 576 с.

48. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 № 3781-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text.

49. Шміло Н.В. Проблеми тлумачення поняття «працівник правоохоронного органу». *Наукові записки*. Серія : Право. 2024. № 16. С. 152-158. DOI : https://doi.org/10.36550/2522-9230-2024-16-152-158.

50. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.08.2023 у справі № 633/195/17 (провадження № 13-39кс23). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396900.

51. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18.

52. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text.

53. Шармар О.М. Працівник правоохоронного органу, близькі родичі, члени сім'ї чи інші близькі йому особи як потерпілі від злочину, передбаченого ст. 345 КК України. *Роль правоохоронних органів у формуванні правової держави в умовах євроінтеграції України* : матеріали Всеукр. підсумк. наук.-практ. конф. Ч. 2. (Київ, 12 берез. 2015 р.). К. : Нац. акад. внутр. справ. 2015. С. 126–127. URL : https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/caa9b727-5bc4-41fc-a2f7-40b0432a7fd2/content.

54. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, А.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. 456 с.

55. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів вищих навчальних закладів / [Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. та ін.]. [вид. 3-тє, переробл. та допов.] / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. К. : Юридична думка, 2004. 352 с.

56. Коржанський М.Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна: Курс лекцій. Київ, 2001. 432 с.

57. Чумаченко Т.А. Викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання (ст. 188-1 КК України): кримінально-правова характеристика: дис. …канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. 233 с.

58. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навч. посіб. / За заг. ред. М.І. Хавронюка. К. : Ваіте, 2014. 944 с.

59. Савченко А. В., Кришевич О. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг. Науково-практичний коментар до розділу XVII Особливої частини

Кримінального кодексу України / За заг. ред. д. ю.н., проф. В.І. Шакуна. К. : Алерта, 2012. 160 с.

60. Лащук Є.Ф. Предмет злочину в кримінальному праві України: автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2005 20с.

61. Бондаренко О.С. Аналіз понятійного аспекту «безпредметних злочинів» у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 9-2. Том 2. С. 57-59.

62. Про судову практику у справах про злочини проти власності: постанова Пленуму Верховного Суду України: від 06.11.2009 № 10 [Електронний ресурс]. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text.

63. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: постанова Пленуму Верховного Суду України: від 26.04.2002 № 4 [Електронний ресурс]. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02#Text.

64. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

65. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. та ін. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2006. 624 с.

66. Салтевський М.В. Криміналістика : підручник у 2 ч. Ч. 2. Харків : Консум, 2001. 528 с.

67. Криміналістика : навч. посіб. / В.Д. Берназ, М.В. Салтевський. Одеса : ОДУВС, 2010. 460 с.

68. Біленчук П.Д., Лисиченко В.К., Клименко Н.І. та ін. Криміналістика : підруч. 2-ге вид., випр. і доп. Київ, 2001. 544 с.

69. Волобуєв А.Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва: монографія. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 336 с.

70. Пчеліна О.В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : автореф. дис. … доктора юрид. наук :12.00.09. Київ, 2017. 42 с.

71. Дрозд В.Ю. Предмет посягання при вчиненні працівниками правоохоронних органів корупційних кримінальних правопорушень. *Правова позиція*. 2025. № 1 (46). С. 57-61. DOI : https://doi.org/10.32782/2521-6473.2025-1.10.

72. Вирок Вищого антикорупційного суду від 27.11.2024, судова справа № 991/1512/23, провадження 1-кп/991/25/23. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/123349217.

73. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text.

74. Воєводіна Г.І. Наукова дискусія щодо визначення віртуального активу в Україні: від програмного коду і нематеріального блага до цифрової речі. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. № 3.Том 31. С. 198–221.

75. Вінник О.М., Попович Т.Г., Деревянко Б.В. Регулювання відносин цифрової економіки: окремі аспекти. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. № 3. Том 29. С. 182–202.

76. Вирок Солом’янського районного суду м. Києва від 03.06.2020 у справі № 760/23549/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/89736846.

77. Вирок Уманського міськрайонного суду Черкаської області від 28.08.2023, судова справа № 693/80/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/113062988.

78. Вирок Дніпровський районний суд м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 14.03.2024, судова справа № 173/2927/18.

Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/117633925.

79. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651–VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

80. Словник української мови. Академічний тлумачний словник. (1970-1980). [Електронний ресурс]. URL : http://sum.in.ua/s/sposib. Назва з екрана.

81. Гора І.В. Поняття способу вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні. *Закон и жизнь*. 2012. № 9. С. 35–38. URL : http://legeasiviata.in.ua/archive/2012/9/08.pdf.

82. Чурпіта В.В., Сервецький І.В. Сталість способу вчинення злочину. *Боротьба зі злочинністю: проблеми теорії та практики*. 1996. № 1. С. 183–198. URL : https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/14231.

83. Докази та доказування у кримінальному провадженні: навч. посібник / Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 272 с.

84. Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / Антонов К.В., Сачко О.В., Тертишник В.М., Уваров В.Г./ За заг. ред. д.ю.н, професора В.М. Тертишника. К. : Алерта, 2015. 293 с.

85. Весельський В.К., Зав'ялов С.М., Пясковський В.В. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочинів в боротьбі зі злочинністю: навч. посіб. Київ : КНТ, 2009. 160 с.

86. Зав'ялов С.М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2005. 21 с.

87. Пясковський В.В. Спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики насильницьких злочинів проти статевої недоторканості неповнолітніх. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (98). С. 36–46.

88. Волобуєв А.Ф. Механізм злочину та його зв’язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг: Вид. Р.А. Козлов, 2019. 122 с.

89. Кононова В.В. Особливості механізму вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, працівниками правоохоронних органів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 367–371.

90. Постанова Верховного Суду від 11.01.2023, справа № 607/11416/18, провадження № 51-944км22. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/108414953.

91. Гора І.В., Колесник В.А., Попович І.І. Цифрова криміналістика в забезпеченні діяльності з протидії злочинності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2024. № 68. С. 86-91. DOI : https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.68.18.

92. Боднар В.Є. Типові способи перевищення влади або службових повноважень працівниками національної поліції України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск 3. Том 2. С. 107–112. DOI : https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.3-2.17.

93. Вирок Черкаського апеляційного суду від 06.05.2025, справа № 712/3783/22, провадження № 11-кп/821/108/25. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/127122427.

94. Постанова Верховного Суду від 19.11.2024, справа № 751/626/22, провадження № 51-4322км24. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/123434125.

95. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2022 № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text.

96. Ромців О.І. Особливості способів вчинення посадових злочинів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 8. С. 264–267.

97. Вирок Придніпровського районного суду м. Черкаси від 18.12.2020, справа № 711/6347/20, провадження № 1-кп/711/407/20. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/93642673.

98. Чичиркіна С. П. Способи приховування злочинів у сфері службової діяльності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 1(1). С. 151–158.

99. Салтевський М.В., Лукашевич В.Г., Глібко В.М. Навчально-довідковий посібник з криміналістики. К. : ВІПОЛ, 1994. 180 с.

100. Коновалова В.О. Вбивство: мистецтво розслідування : монографія. К. : Факт, 2001. 311 с.

101. Кузьмічов В.С., Прокопенко Г.І. Криміналістика : навчальний посібник. К. : Юрінком Інтер, 2001. 368 с.

102. Макогін І.В. Сприйняття та аналіз слідової картини вбивства, вчиненого з необережності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Юриспруденція. 2023 № 61. С. 93-96. DOI : https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.61.19.

103. Кривопуск О.Г «Слідова картина» як елемент криміналістичної характеристики злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 450-453. DOI : https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/106.

104. Затенацький Д.В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації) : монографія / за ред. В.Ю. Шепітька. Х. : Право, 2010. 160 с.

105. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). [Електронний ресурс]. URL : https://sum.in.ua/s/obstanovka. Назва з екрана.

106. Запотоцький А.П. Особливості обстановки вчинення злочинів проти власності у сфері будівництва. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 3 (100). С. 117–128.

107. Самойленко О.А. Особливості розслідування викрадень майна, вчинених із використанням комп'ютерних технологій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2006. 250 с.

108. Берназ В.Д. К вопросу о понятии обстановки совершения краж социалистического имущества на морском транспорте. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Вып. 31. К. : Вища шк., 1985. С. 44–47.

109. Динту В.А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 220 с.

110. Шевчук В.М. Криміналістика: традиції, новації, перспективи : добірка наукових праць / упоряд. Н.А. Чмутова. Харків : Право, 2020. 1280 с.

111. Коршикова Т. Розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки : дис. … наук. ступеня доктора філософії. Київ, 2021. 255 с.

112. Таркан О.М. Криміналістична характеристика прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовими особами органів поліції. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 6 (vol. 3). P. 198–203.

113. Погорецький М.А., Сергєєва Д.Б. Світоглядні методологічні засади теорії кримінального процесуального доказування. *Криміналістика та судова експертологія: наука, навчання, практика* : матеріали 14 міжнар. конгресу, м. Одеса, 13-15 вересня. у 2-х т. Т. 2. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 531–542.

114. Погорецький М.А. Теорія відбиття та її значення для пізнання обставин злочину. *Юридична психологія та педагогіка*. 2010. № 1 (7). С. 69–78.

115. Погорецький М.А., Сергєєва Д.Б., Топорецька З.М. Доказування події шахрайства з фінансовими ресурсами у банківському секторі: проблемні питання. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2019. № 28. Т. 1. С. 36–45.

116. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально–процесуального доказування : монографія. Київ : НАВС України, 2005. 272 с.

117. Вапнярчук В.В. Загальна характеристика предмета кримінально–процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 238–248.

118. Коваленко А.В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. *Право і безпека*. 2016. № 1 (60). С. 103–108.

119. Куций В.В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 5. С. 815-819. DOI : https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.124.

120. Пиняга Р.О. Розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 200 с.

121. Журавель В. Системи слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 2 (57). С. 197–202.

122. Журавель В.А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики*. Вип. 10. Х. : Право, 2010. С. 12–20.

123. Криміналістичне забезпечення виявлення і розслідування злочинів : монографія / за ред. В.В. Тіщенка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 430 с.

124. Антощак А.Р. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування привласнення, розтрати або заволодіння майном, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Випуск 38. Том 2. С. 95–98.

125. Пчеліна О.В. Обставини, що підлягають з’ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, і їхнє місце у структурі окремої криміналістичної методики. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 2 (31). С. 187–190. DOI : https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2(31).590.

126. Перлін В.С. Методика розслідування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 268 с.

127. Кириленко Н.Ю. Методика розслідування шахрайства у сфері побутових відносин : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2013. 20 с.

128. Тіщенко В.В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Х., 2003. 51 с.

129. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах. Х. : Право, 2016. Т. 17 : Кримінальне право / за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова та ін. 2017. 1064 с.

130. Баулін Ю.В., Борисов В.І., Тютюгін В.І. Кримінальне право України: Загальна частина. Харків : Право, 2010. 236 с.

131. Грищук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина. Київ : Ін Юре, 2006. 568 с.

132. Полтавець В.В. Загальні засади призначення покарання та їх кримінально–правове значення : дис. … канд. юрид наук : 12.00.08. Луганськ, 2005. 200 с.

133. Сторчак Н.А. Загальні засади та принципи призначення покарання при застосуванні позбавлення волі на певний строк : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2012. 18 с.

134. Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного Суду від 27 жовт. 2003 р. № 7. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text.

135. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К. : Каннон, 2001. 1236 с.

136. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 12. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / упоряд. В.В. Рожнова, А.С. Сизоненко, Л.Д. Удалова. К. : ПАЛИВОДА А.В, 2010. С. 362−367.

137. Мірковець О.М. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування розбоїв, вчинених організованою групою. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 572-575. DOI : https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/143.

138. Шевчук В.М. Ситуаційна обумовленість тактичних операцій: проблеми та перспективи дослідження. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2009. Вип. 9. С. 58–67.

139. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1967. 666 с.

140. Бахин В.П. Криминалистическая методика : лекция. Киев, 1999. 24 с.

141. Весельський В.К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 25. С. 193–199.

142. Тімченко І.С. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції. *Молодий вчений*. 2014. № 12 (15). С. 285-288.

143. Криміналістика : навч. посібник / Р.І. Благута, Р.І. Сибірна, В.М. Бараняк та ін. ; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. К. : Атіка, 2012. 496 с.

144. Волобуєв А.Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Х., 2001. 427 с.

145. Веліканов С.В. Класифікація слідчих ситуацій у криміналістичній методиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Х., 2002. 22 с.

146. Синчук В.Л. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування вбивств. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. Вип. 2 (29). С. 181–186.

147. Чернявський С.С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. К., 2010. 610 с.

148. Степанюк Р.Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 110–115.

149. Хижняк Є.С. Типові слідчі ситуації при розслідуванні статевих злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 4. С. 197–199.

150. Шепитько В.Ю. Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике. Х. : РИП «Оригинал», 1995. 200 с.

151. Козак І.А. Доказування у кримінальних провадженнях про одержання службовою особою неправомірної вигоди : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2024. 233 с.

152. Журавель В.А. Проблеми періодизації досудового розслідування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2. С. 136–144.

153. Козак І.А. Особливості початку досудового розслідування одержання службовою особою неправомірної вигоди. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 5. С. 187−192.

154. Самойленко С.В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування провокації підкупу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 5. С. 217-224. DOI : https://doi.org/10.32782/39221377.

155. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.11.2019, справа № 734/3559/18, провадження №1-кп/748/110/19. URL : http://reyestr.court.gov.ua/Review/85503291.

156. Александренко О.В. Поняття та сутність протидії на попередньому розслідуванні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2000. Вип. 1. С. 88–94.

157. Тіщенко В.В. Криміналістична методика розслідування: теоретичні, методологічні та наукознавчі засади. *Криміналіст первопечатний*. 2017. Вип. 15. С. 26–37.

158. Семеногов В.В. Проблеми висунення слідчих версій при розслідування вбивств, прихованих інсценуванням. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2009. № 9. С. 77–84.

159. Криміналістика : підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін. ; за ред. В.Ю. Шепітька. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 684 с.

160. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник. Харків : Право, 2001. 560 с.

161. Криміналістична тактика. 2-ге вид., переробл. та доп. / за ред. М.А. Погорецького, Д.Б. Сєргєєвої. Київ : Алерта, 2017. 244 с.

162. Ромців О. Планування як важливий напрям організації розслідування злочинів у сфері службової діяльності в умовах протидії. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2019. Вип. 22. С. 199–204.

163. Татарин Н.М. Поняття планування розслідування кримінальних правопорушень. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19 черв. 2020 р.). Харків : НДІ ППСН, 2020. С. 18-21.

164. Бистрицький Б.Ю. Розслідування грабежів, учинених неповнолітніми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 245 с.

165. Скригонюк М.І. Криміналістика : навчальний посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. 516 с.

166. Сатевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. К. Кондор, 2006. 588 с.

167. Пясковський В.В. Побудова слідчих версій в кримінальних провадженнях про насильницькі злочини, вчинені щодо неповнолітніх. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 2015. Вип. 60. С. 255–265.

168. Плетенець В.М. Використання можливостей версіювання у подоланні протидії розслідуванню. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. VI Міжнар. наук. -практ. конф. (м. Харків, 1 груд. 2017 р.). Харків: ХНУВС, 2017. С. 287-290.

169. Яковіна О.Б. Розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми : дис. … доктора філософії : 081 – Право. Київ, 2020. 251 с.

170. Матусовский Г.А. Методика расследования хищений : учеб. пособ. К. : УМК ВО, 1988. 88 с.

171. Колесниченко А.Н., Матусовский Г.А. О системе версий и методике их построения. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев, 1970. Вып. 7. С. 7–13.

172. Жерж Н.А., Дирдін М.Є. Слідчі ситуації та типові криміналістичні версії щодо особи злочинця при розслідуванні окремих насильницьких злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Серія ПРАВО. Вип. 32. Том 3. С. 117–121.

173. Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 225 с.

174. Криміналістичне документування огляду місця події: методи, засоби, технології : монографія / П.Д. Біленчук, А.В. Кофанов, О.Л. Кобилянський, Л.Д. Скільська ; за ред. П.Д. Біленчука. Київ : ННІПСК КНУВС, 2009. 76 с.

175. Клепіковський В.Г. Кримінальний процесуальний аналіз огляду місця події як слідчої (розшукової) дії : дис. на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю : 081 – Право. Одеса, 2023. 208 с.

176. Мусієнко О.Л. Особливості огляду місця події при розслідуванні шахрайства. *Форум права*. 2013. № 4. С. 253–257. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=FP_index.htm_2013_4_44.

177. Пиріг І.В. Можливості проведення огляду місця події групою спеціалістів. Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування. Харків, 2019. С. 129–132.

178. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: навчальний посібник / П.Д. Біленчук, А.П. Гель, Г.С. Семаков. К. : МАУП, 2007. 512 с.

179. Криміналістика : підручник / [В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В.В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.

180. Быховский И.Е. Осмотр места происшествия. К. : Юрид. лит., 1973. 204 с.

181. Чаплинський К.О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями : монографія. Дніпропетровськ, 2004. 192 с.

182. Ковальчук О. Особливості проведення огляду під час розслідування шахрайства у сфері діяльності кредитної спілки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 152-157.

183. Чаплинський К.О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : РВВ ДДУВС, 2006. 308 с.

184. Таркан О.М. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування одержання неправомірної вигоди службовою особою

органу поліції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 416–419. DOI : https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/101.

185. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 17.01.2023 у справі № 648/1543/15-к (провадження № 51-4767км21). URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/108606087.

186. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 16.04.2024 у справі № 161/9346/19 (провадження № 51-3831км23). URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/118558536.

187. Біленчук П.Д., Семаков Г.С. Криміналістика. Кредитно-модульний курс : підручник / за ред. П.Д. Біленчука. 4-те видання. К. : ВД «Дакор», 2014. 520 с.

188. Гуцуляк М.Я., Сьоміна Н.А. Особливості проведення огляду місця події при розслідуванні розкрадання у сфері будівництва. *Науково-інформаційний вісник Право*. 2016. № 1 (13). С. 240-246.

189. Пряхін Є.В. Слідча тактика : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 116 с.

190. Слідчі (розшукові) дії : навчальний посібник / заг. ред. Р.І. Благути та Є.В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 416 с.

191. Дорошенко Ю.К. Особливості огляду місця події під час розслідування корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Юридична наука*. 2020. № 9 (111). С. 135–140.

192. Антонюк П.Є., Кононенко Н.О. Організаційно-тактичні аспекти проведення обшуку службового кабінету. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 214. DOI : https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.2.31.

193. Терещук С.С. Окремі процесуальні аспекти проведення обшуку. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 1. С. 644-647. DOI : https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.113.

194. Кримінальне провадження № 42014100000001637. Архів Оболонського районного суду м. Києва.

195. Главюк І.В. Проблемні питання забезпечення належної правової процедури обшуку (у розрізі новел КПК України). *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 14. С. 141–149.

196. Баганець О.В. Доказування стороною обвинувачення прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою у досудовому розслідуванні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 269 с.

197. Шаповал А.О. Огляд та обшук транспортного засобу у кримінальному провадженні: аналіз практики верховного суду. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 234–236.

198. Нечваль А.О. Тактика обшуку у житлі та іншому володінні особи : дис. … наук. ступеня канд. юрид. наук (доктора філософії) : 12.00.09. Київ, 2020. 219 с.

199. Осипенко І.П., Мишаста К.Б. Загальні положення тактики проведення обшуку. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2021. № 3. С. 196-200. DOI : https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.36.

200. Денисюк С.Ф. Система тактичних прийомів обшуку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Х., 1999. 204 с.

201. Басиста І.В. Щодо правомірності проведення обшуку та/або огляду житла чи іншого володіння особи за дорученням слідчого, дізнавача, прокурора. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 3 (13). С. 115-122.

202. Бахин В.П., Кузьмичов В.С., Лукьянчиков Е.Д. Тактика использования внезапности в раскрытии преступлений органами внутренних дел. Киев, 1990. 54 с.

203. Коновалова В.Е. Обыск // Расследование хищения государственного или общественного имущества (проблемы тактики и методики). Харьков : Вища шк., 1987. 231 с.

204. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 24.02.2021, справа № 761/27114/14-к (провадження № 51-2905км20). URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/95241997.

205. Пеев против Болгарии [Peev v. Bulgaria] (№ 64209/01). Решение от 27 июля 2007 г. URL : https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-119832.

206. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 29.01.2019, справа № 466/896/17 (провадження № 51-7795км18). URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/79601140.

207. Комарницька О.Б. Особистий обшук: сучасний стан та перспектива. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 2 (23). Том 7. С. 41–46.

208. Криміналістика : підручник для студентів вищих навчальних закладів / К.О. Чаплинський, О.В. Лускатов, І.В. Пиріг, В.М. Плетенець, Ю.А. Чаплинська. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2014. 380 с.

209. Карпушин С.В. Проведення слідчих (розшукових) дій: дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 210 с.

210. Климчук М.П., Кравчук П.Ю. Тактичні особливості збирання доказів під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Європейський правничий часопис*. 2024. Вип. 2. С. 115–120. DOI : 36919/3041-1149(Print).2.2024.115-120.

211. Баранчук В.В. Система тактичних прийомів установлення психологічного контакту при допиті : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 20 с.

212. Бондаренко О.О. Допит обізнаних осіб в кримінальному судочинстві. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2000. № 12 (1). С. 16–20. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2000_12(1)__6.

213. Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 1999. 212 с.

214. Волобуєв А.Ф. Мирошниченко Ю.М. Допит у кримінальному провадженні: досудове розслідування і судовий розгляд. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2025. Вип. 87 (4). С. 50-56. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_87(4)__9.

215. Гресь О.Ю. Допит: визначення тактичного та технологічного аспектів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2016. Вип. 20. С. 152-155. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2016_20_40.

216. Демидова Є.Є. Тактика допиту обізнаних осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2013. 20 с.

217. Дунаєвська Л.Г. Тактика допиту свідків. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2004. № 5. С. 77–80.

218. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология : учебное пособие. Х. : Консум, 1999. 156 с.

219. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

220. Мусієнко О.Л. Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах : дис. … канд. юрид. наук 12.00.09. Харків, 2007. 122 с.

221. Ліщенко В.М. Доказування на досудових стадіях кримінального процесу у справах про одержання хабаря : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2011. 261 с.

222. Гусєва В.О. Теоретичні основи методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності : дис. … доктора юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2021. 538 с.

223. Рощупкін С. Співвідношення понять «одержання подарунку» та «неправомірна вигода». *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 8. С. 197–202.

224. Кочура О.О. Визначення поняття «спеціальні знання» та їх використання у кримінальному провадженні. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : матер. наук.-практ. конференції (м. Харків, 8 листопада 2017 р.). Х. : ХНУВС, 2017. С. 284–286.

225. Таранова А.М. Форми використання спеціальних знань у розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 198–203.

226. Степанюк Р.Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : монографія ; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва. Х. : НікаНова, 2012. 382 с.

227. Яремчук В.О. Участь спеціаліста при плануванні розслідування злочину. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2017. Вип. 17. С. 100–108.

228. Пчеліна О.В. Взаємодія слідчого із спеціалістом під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2014. Спеціальний випуск № 1 «Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні». С. 250–254.

229. Антонюк П.Є., Пясковський В.В. Письмове пояснення спеціаліста в системі процесуальних джерел доказів на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Випуск 66. С. 332–341. DOI : https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.32.

230. Andrii Kuntii, Viacheslav Navrotskyi, Oleksiy Avramenko. Use of medical knowledge by a specialist in the investigation of premeditated murder

committed in a state of strong commotion. Wiadomości Lekarskie. 2019. T. LXXII. № 12. Cz. II. S. 2620–2625.

231. Одерій О.В. Участь спеціаліста у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування злочинів проти довкілля. *Криміналістика і судова експертиза*. 2016. Вип 61. С. 145–152.

232. Гусєва В.О. Методика розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності : монографія. Харків : ТОВ «У справі», 2020. 452 с.

233. Фурман Я.В., Приходько Ю.П., Нечеснюк М.В., Харечко Н.В. Дії учасників слідчо-оперативної групи на місці події, пов'язаному з вибухом : методичні рекомендації. Київ, 2018. 45 с.

234. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text.

235. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 09 жовтня 1998 р. № 53/5. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text.

236. Карпінська Н., Крикунов О. Окремі питання проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи у кримінальному судочинстві. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 1 (9). С. 140–144.

ДОДАТКИ

Додаток А

ЗАТВЕРДЖУЮ
Керівник Департаменту
Бюро економічної безпеки України
_____ **Олексій ДРОЗД**
04 08 2025 р.

АКТ
про впровадження у практичну діяльність Бюро економічної безпеки України результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістики Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ Чепурної Тетяни Володимирівни на тему: «Розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів»

Комісія Бюро економічної безпеки України у складі: керівника відділу Департаменту аналізу інформації та управління ризиками Бюро економічної безпеки України, доктора юридичних наук, професора В. В. Арешонкова; старшого оперуповноваженого в особливо важливих справах відділу Департаменту організаційного забезпечення діяльності Бюро економічної безпеки України, доктора юридичних наук, старшого дослідника К. В. Шкарупи; старшого аналітика відділу Департаменту аналізу інформації та управління ризиками Бюро економічної безпеки України, кандидата економічних наук А. В. Коваленка склала цей акт щодо розгляду основних положень та результатів дисертаційного дослідження Чепурної Т.В. на тему: «Розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів».

Отримані в результаті дослідження положення, висновки та пропозиції відображені в опублікованих автором працях:

1. Чепурна Т.В., Пясковський В.В. Предмет протиправного посягання службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія ПРАВО. 2025. Випуск 88: частина 3. С. 348–353. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/05/54-2.pdf.
2. Чепурна Т.В. Огляд місця події під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія ПРАВО. 2025. Випуск 89: частина 3. С. 456–461. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/336774/325382.
3. Чепурна Т.В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Наукові перспективи*. Серія ПРАВО.

№ 6 (60) .2025. С.1020-1031. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/25958/25932.

4. Чепурна Т.В. Способи вчинення службових кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних органів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Випуск № 5. 2025. Частина 3. С. 289–295. URL http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/342870/330807.

5. Чепурна Т. В., Пясковський В. В. Актуальність наукового дослідження методики розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 105–107. URL : https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d2f15d01-b8c9-4726-b0cb-0b998b535920/content.

6. Чепурна Т. В. Предмет протиправного посягання як елемент криміналістичної характеристики службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 408–410. URL : https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/88fd48ce-3dc8-431e-89ba-8d4b2e32b663/content.

7. Чепурна Т. В. Допит підозрюваних під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального аналізу в правоохоронній системі України* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 23 лип. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 128–132. URL : https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d781772f-b321-487f-b0d5-e3a67b921756/content.

Зазначені результати дисертаційного дослідження Т.В. Чепурної мають високий науковий та практичний рівень розробки, який є достатнім для використання в роботі підрозділів Бюро економічної безпеки України з метою підвищення ефективності виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері службової діяльності, а також під час проведення занять в системі службової підготовки та вдосконалення методичних розробок, пов'язаних із даним напрямом.

Члени комісії: _____ **Віталій АРЕШОНКОВ**

_____ **Костянтин ШКАРУПА**

_____ **Артем КОВАЛЕНКО**

ЗАТВЕРДЖУЮ
Перший проректор
Львівського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

Руслан СТРОЦЬКИЙ

_____ 2025

АКТ

15.12. 2025 м. Львів № 85

Про впровадження результатів дисертації Чепурної Тетяни Володимирівни на тему «Розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів» в освітній процес ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

– начальника відділу забезпечення якості освіти кандидата юридичних наук Юлії ЛОЗИНСЬКОЇ;

– заступника начальника відділу організації наукової діяльності кандидата юридичних наук Галини САВЧИН;

– декана факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) доктора юридичних наук, доцента майора поліції Ігоря ФЕДЧАКА;

– т.в.о. завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 доктора філософії підполковника поліції Юрія ГУЦУЛЯКА;

– завідувача загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці аспірантки кафедри криміналістики Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ Чепурної Тетяни Володимирівни на тему «Розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів».

Проаналізовано основні результати дослідження Чепурної Т.В., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Чепурна Т.В., Пясковський В.В. Предмет протиправного посягання службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія ПРАВО. 2025. Випуск 88: частина 3. С. 348–353. DOI : https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.52;

2. Чепурна Т.В. Огляд місця події під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія ПРАВО. 2025. Випуск 89: частина 3. С. 456–461. DOI : https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.65;

3. Чепурна Т.В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Наукові перспективи*. Серія ПРАВО. № 6 (60). 2025. С. 1020–1031. DOI : https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-6(60)-1020-1031;

4. Чепурна Т.В. Способи вчинення службових кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних органів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Випуск № 05. 2025. Частина 3. С. 289–295. DOI : https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.42;

5. Чепурна Т. В., Пясковський В. В. Актуальність наукового дослідження методики розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2022 р.). Київ : НАВС. Справ, 2022. С. 105–107;

6. Чепурна Т. В. Предмет протиправного посягання як елемент криміналістичної характеристики службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.). Київ : НАВС, 2023. С. 408–410;

7. Чепурна Т. В. Допит підозрюваних під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального аналізу в правоохоронній системі України* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 23 лип. 2025 р.). Київ : НАВС, 2025. С. 128–132.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Т. В. Чепурної містять науково обґрунтовані положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі, зокрема під час викладання навчальної дисципліни «Криміналістика», «Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій», «Кримінальний процес», а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії: **Юлія ЛОЗИНСЬКА**
Галина САВЧИН
Ігор ФЕДЧАК
Юрій ГУЦУЛЯК
Ірина КРАВЕЦЬ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

02 2026

АКТ

02.01 2026 м. Київ № 7-01

Впровадження результатів дисертації Чепурної Тетяни Володимирівни на тему: «Розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів» в освітній процес НАВС

Експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

– т.в.о. начальника відділу організації освітнього процесу, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника, полковника поліції Віктора Корольчука;

– завідувача кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, професора, підполковника поліції Олени Таран;

– завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, доцента, майора поліції Андрія Антощука;

– начальник відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора Олени Тихонової;

– завідувача загальної бібліотеки Людмили Гайдар.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці аспіранта кафедри криміналістики Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ Чепурної Тетяни Володимирівни на тему: «Розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів».

Проаналізовано основні результати дослідження Чепурної Т.В., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

– Чепурна Т.В., Пясковський В.В. Предмет протиправного посягання службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія ПРАВО. 2025. Випуск 88: частина 3. С. 348–353. DOI : https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.52.

– Чепурна Т.В. Огляд місця події під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія ПРАВО. 2025. Випуск 89: частина 3. С. 456–461. DOI : https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.65.

– Чепурна Т.В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. Наукові перспективи. Серія ПРАВО. № 6 (60). 2025. С. 1020–1031. DOI : https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-6(60)-1020-1031.

– Чепурна Т.В. Способи вчинення службових кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних органів. Аналітично-порівняльне правознавство. Випуск № 05. 2025. Частина 3. С. 289–295. DOI : https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.42.

– Чепурна Т. В., Пясковський В. В. Актуальність наукового дослідження методики розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. Актуальні питання криміналістики та судової експертизи : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 105–107;

– Чепурна Т. В. Предмет протиправного посягання як елемент криміналістичної характеристики службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. Актуальні питання криміналістики та судової експертизи : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 408–410;

– Чепурна Т. В. Допит підозрюваних під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального аналізу в правоохоронній системі України : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 23 лип. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 128–132.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Т. В. Чепурної містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень» під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

Віктор КОРОЛЬЧУК

Олена ТАРАН

Андрій АНТОЩУК

Олена ТИХОНОВА

Людмила ГАЙДАР

Додаток Б

ЗВЕДЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ
анкетування 230 респондентів (15 детективів Національного антикорупційного бюро України, 64 слідчих Державного бюро розслідувань, 103 прокурорів, 48 оперативних співробітників (підрозділів Національної поліції України, Служби безпеки України) у Черкаській, Київській, Житомирській, Одеській, Кіровоградській, Закарпатській областях та у місті Києві з практичних питань розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів

Питання	**Результат**	
	Кількість осіб	**%**
1. Освіта:		
вища юридична	230	100
вища неюридична		
1. Професійна діяльність:		
детектив	15	7
слідчий	64	28
прокурор	103	45
оперативний працівник	48	21
3. Стаж роботи (професійної діяльності):		
5–7 років	21	9
7–10 років	56	24
понад 10 років	153	67
4. На Вашу думку, чи потребує вдосконалення стан наукових досліджень щодо розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів:		
так	159	69
ні	71	31
5. На Вашу думку, який з етапів досудового розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень є більш ефективним з точки зору збору доказової інформації:		
початковий етап досудового розслідування є більш ефективним ніж наступний етап	172	75
початковий та наступний етапи досудового розслідування є рівнозначними з точки зору збору доказової інформації	58	25
6. В більшості випадків протидія досудовому розслідуванню		

досліджуваних кримінальних правопорушень спрямована:		
на приховування події кримінального правопорушення	76	33
на перешкоджання розслідуванню кримінального правопорушення	154	67
7. На Вашу думку, які види протидії досудовому розслідуванню найчастіше застосовуються суб'єктами правопорушень під час розслідування вказаних кримінальних правопорушень:		
приховування чи знищення слідів кримінального правопорушення і правопорушника	146	63
приховування чи знищення інформації, що має доказове значення, та її носіїв	73	32
вплив на учасників кримінального провадження (підкуп, погрози, шантаж, використання службового становища)	103	45
створення перешкод діяльності суб'єктів розслідування (зокрема, створення алібі, підшукування свідків)	121	53
використання корумпованих зв'язків	174	76
8. На Вашу думку, у яких випадках планування розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, є доцільним:		
у кожному випадку розслідування	53	23
лише у випадку учинення кримінальних правопорушень групою осіб	39	17
у окремих (особливо складних) випадках	55	24
доцільним є планування лише окремих слідчих (розшукових) дій	83	36
9. Вкажіть, у якій формі є доцільним планування досудового розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень:		
лише в усній формі	108	47
у виді розгорнутого письмового плану розслідування	83	36
шляхом простого переліку першочергових слідчих (розшукових) дій та інших заходів	96	42
окреслення схем злочинних зв'язків співучасників та їх функціональних ролей	59	26
10. Виділіть тактичні помилки, які є найпоширенішими під час планування розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень:		
затягування з проведенням слідчих (розшукових) або негласних слідчих	123	53

(розшукових) дій та інших заходів		
ігнорування особистісно-психологічних характеристик підозрюваних	79	34
недооцінювання або ігнорування ризиків можливості узгодження показань між фігурантами кримінального провадження	115	50
формальне ставлення до складання плану розслідування, відсутність гнучкого реагування на зміни у слідчій ситуації	94	41
орієнтація виключно на матеріали службової перевірки чи інші першочергові відомості, які стали підставою до початку досудового розслідування, без належної процесуальної перевірки їх об'єктивності	106	46
11. На Вашу думку, яка із слідчих (розшукових) дій є найбільш ефективною під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів:		
огляд	56	24
допит	98	43
обшук	43	19
пред'явлення для впізнання	10	4
освідування особи	23	10
12. Вкажіть, на скільки часто виникає необхідність отримання консультацій спеціалістів під час розсування зазначеної категорії кримінальних правопорушень:		
регулярно консультуються зі спеціалістами з питань, що виникають під час розслідування	139	60
за консультаціями звертаються періодично	68	30
потреби у консультаціях зазвичай не виникає	23	10

Додаток В

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА
за результатами вивчення 170 кримінальних проваджень, зареєстрованих в ЄРДР про службові кримінальні правопорушення, вчинені працівниками правоохоронних органів

Суб'єктами вчинення службових кримінальних правопорушень є наступні категорії працівників правоохоронних органів: Національної поліції України (57,6 %); органів охорони державного кордону (8,8 %); державної лісової охорони (7,6 %); рибоохорони (6,5 %); органів прокуратури (5,9 %); органів державного фінансового контролю (5,3 %); установ виконання покарань (5,3 %); служби безпеки (2,9 %).

Посади працівників правоохоронних органів: інспектори патрульної поліції (21,8 %), оперуповноважені (15,3 %), слідчі (16,5 %), дільничні офіцери поліції (7 %), прокурори (5,9 %), інспектори (митні, податкові та інші) (3,5 %).

Стаж служби правопорушників у правоохоронних органах на момент учинення кримінального правопорушення: від 3 до 10 років – 57,6 %, до 1 року – 10 %, від 1 до 3 років – 20 %, більше 10 років – 12,4 %.

Стать правопорушників: чоловіки – 88 %, жінки – 12 %.

Вік правопорушників на час учинення кримінальних правопорушень: від 25 до 35 років – 69, 4 %; від 20 до 25 років – 30,6 %.

Рівень вищої освіти правопорушників на час учинення кримінальних правопорушень: магістерський – 91 %, бакалаврський – 9 %.

Сімейний стан правопорушників на час учинення кримінальних правопорушень: одружені – 81,1 % ; наявність дітей – 87,6 %.

Місце проживання правопорушників у 74,7 % випадків знаходилося на території обслуговування правоохоронного органу, в якому вони проходили службу.

Мотивам учинення досліджуваних кримінально караних діянь виступають: користь (73 %), задоволення кар'єрних амбіцій, зокрема,

забезпечення лояльності керівництва, створення видимості високої результативності роботи з метою просування по службі (16 %), особисті мотиви, серед яких помста, сприяння інтересам третіх осіб, уникнення дисциплінарної або кримінальної відповідальності (11 %).

Предметом протиправного посягання досліджуваних кримінальних правопорушень є: грошові кошти, в тому числі, у вигляді криптовалюти (57%); документи (протоколи слідчих (розшукових) дій, протоколи про адміністративні правопорушення, постанови, облікові журнали, акти, рапорти тощо) (21 %); транспортні засоби (4 %); зброя та боєприпаси, спеціальні засоби, вибухові пристрої і речовини (3 %); наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, прекурсори (2 %); матеріальні носії інформації з обмеженим доступом (флеш-карти пам'яті, мобільні телефони, ноутбуки, комп'ютери, оптичні носії інформації, довідки тощо) (2 %); інші матеріальні об'єкти (лісоматеріали, корисні копалини тощо) (11 %).

Предмет протиправного посягання у 72 % випадках спрямований на цілі, що пов'язані із виконанням службових, професійних обов'язків правопорушника та лише у 28 % зорієнтований на задоволення цілей, що не пов'язані зі службовою, професійною діяльністю суб'єкта кримінального правопорушення.

Для способів вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень характерним є поєднання кількох протиправних діянь (53 %). При цьому, кримінальні правопорушення з ознаками злочинних технологій майже завжди вчиняються в складі групи осіб (68 %), до яких, в більшості випадків, входять щонайменше кілька працівників правоохоронних органів, у тому числі, й колишні (83 %).

Типовими матеріальними слідами для досліджуваної категорії кримінальних правопорушень є: документи (як паперові, так і в електронному вигляді), зокрема ті, що містять ознаки підроблення (86 %); грошові кошти, матеріальні цінності, послуги чи нематеріальні блага,

отримані як неправомірна вигода (64,2 %); нашарування спеціальної хімічної речовини на предметах неправомірної вигоди, одязі, руках або інших частинах тіла особи (24 %); електронні носії інформації, комп'ютерна техніка, мобільні пристрої, бодікамери, службові планшети (38 %); цифрові (віртуальні) сліди, зокрема службове електронне листування, повідомлення в месенджерах, IP-логи доступу до службових систем, історії змін у реєстрах або базах даних тощо (9 %); предмети, що використовувалися як знаряддя вчинення службового кримінального правопорушення – у тому числі спеціальні засоби (наручники, кийки і т.д.), службові радіостанції, документи прикриття тощо (17,3 %); тілесні ушкодження на тілі потерпілих, отримані внаслідок перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронного органу (34,8 %); традиційні трасологічні сліди (відбитки пальців, сліди взуття тощо) (33,2 %).

Носіями ідеальних слідів кримінальних правопорушень є: підозрювані (64,3 %); потерпілі (89 %); заявники (100 %); колеги підозрюваних (зокрема, підлеглі та керівники) (89,6 %); члени сім'ї, близькі родичі, друзі (35,8 %); особи, які стали очевидцями окремих епізодів кримінального правопорушення (91 %); співробітники оперативних підрозділів, які здійснювали негласні заходи (88 %).

Місцем вчинення кримінальних правопорушень найчастіше виступають: службові кабінети самих правопорушників (47,8 %), кімнати для затриманих, чергові частини, приміщення для зберігання речових доказів тощо (11,2 %), транспортні засоби (6,6 %), публічно доступні місця (34,4 %).

Для даної категорії кримінальних правопорушень є характерним вчинення протиправних діянь як в робочий час, зокрема, під час несення чергувань, патрулювання, проведення процесуальних дій тощо (58 %) так і в позаробочий час (42 %).

Під час розслідування кримінальних правопорушень в усіх випадках (100%) установленню підлягали такі обставини, які характеризують особу підозрюваного: наявність судимостей, перебування на обліку в

нарколога чи психіатра, характеристика за місцем роботи, характеристика за місцем проживання, склад сім'ї.

Для початкового етапу розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень з огляду на джерела первинної інформації про кримінальне правопорушення, часу і обставин її отримання, характерними є такі слідчі ситуації: досудове розслідування розпочате за результатами оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів (3,5 %); досудове розслідування розпочате за результатами службових перевірок (21,2 %); інформація про можливе кримінальне правопорушення надійшла від заявника до початку реалізації протиправного умислу (16,5 %); інформація про кримінальне правопорушення надійшла від заявника чи потерпілого відразу після (або в момент) його вчинення (31,2 %); досудове розслідування розпочате за заявою потерпілого або повідомленням від громадян, які надійшли через деякий час після його вчинення (27,6 %).

Заяви або повідомлення про вчинення кримінальних правопорушень можуть надходити до правоохоронних органів у різний період часу. Зокрема, у 35,9 % такі заяви надходили упродовж 24 годин після вчинення кримінального правопорушення, у 31,8 % – упродовж 2–7 діб, у 15,9 % – від 7 діб до 1 місяця, та у 16,5 % – від 1 місяця і більше.

Огляд місця події проводитися у 89,4 % випадках. При цьому, місцем події виступали: відкрита місцевість (30,6 %); публічно доступні місця (19,4 %); службові приміщення правоохоронних органів (31,8 %); автомобілі підозрюваних або інших осіб (в тому числі, службові) (18,2 %).

Об'єктами пошуку під час обшуків були: документи службового характеру (накази, рапорти, службові записки, звіти, внутрішні документи) (92,9 %); грошові кошти, валюта, дорогоцінності (79,4 %); особисті записники, блокноти, щоденники тощо (58,8 %); цифрові носії інформації (мобільні телефони, планшети, ноутбуки, флеш-накопичувачі, зовнішні жорсткі диски) (57,6 %); записи з камер

відеоспостереження (36,5 %); предмети, що були помічені спеціальними хімічними речовинами (59,4 %); зброя, спецзасоби (34,1 %).

Об’єктами обшуку виступали: службові кабінети підозрюваних (91,1 %); житло та інші приміщення, що належать підозрюваним (84,1 %); особисті транспортні засоби підозрюваних (61,1 %); особа (60 %).

Свідками у досліджуваних кримінальних провадженнях були: заявники (92,9 %); колеги підозрюваного (зокрема, підлеглі та керівники) (93,5 %); члени сім’ї, близькі родичі, друзі (30 %); особи, які стали очевидцями окремих епізодів кримінального правопорушення (98,8 %); співробітники оперативних підрозділів, які здійснювали негласні заходи (37,6 %).

Під час першого допиту підозрювані не визнають своєї вини у вчиненні кримінального правопорушення у 86,5 % випадків.

Найчастіше спеціалісти брали участь у наступних процесуальних діях: огляд (зокрема, огляд місця події, огляд документів) – 61,7 %; обшук – 63,5 %; тимчасовий доступ до речей і документів – 54,7 %.

Судові експертизи, які призначалися під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень: почеркознавча експертиза (85,3 %); технічна експертиза документів (81,2 %); експертиза спеціальних хімічних речовин (59,4 %); судово-медична експертиза живих осіб (36,5 %); експертиза відеозвукозапису (34,1 %); комп’ютерно-технічна експертиза (35,9 %); дактилоскопічна експертиза (43,5 %).

Додаток Г

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Чепурна Т.В., Пясковський В.В. Предмет протиправного посягання службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія ПРАВО. 2025. Випуск 88: частина 3. С. 348–353. DOI : https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.52.

2. Чепурна Т.В. Огляд місця події під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія ПРАВО. 2025. Випуск 89: частина 3. С. 456–461. DOI : https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.65.

3. Чепурна Т.В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Наукові перспективи*. Серія ПРАВО. № 6 (60). 2025. С. 1020–1031. DOI : https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-6(60)-1020-1031.

4. Чепурна Т.В. Способи вчинення службових кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних органів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Випуск № 05. 2025. Частина 3. С. 289–295. DOI : https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.42.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Чепурна Т. В., Пясковський В. В. Актуальність наукового дослідження методики розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022.

С. 105–107. URL : https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d2f15d01-b8c9-4726-b0cb-0b998b535920/content.

6. Чепурна Т. В. Предмет протиправного посягання як елемент криміналістичної характеристики службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 408–410. URL : https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/88fd48ce-3dc8-431e-89ba-8d4b2e32b663/content.

7. Чепурна Т. В. Допит підозрюваних під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального аналізу в правоохоронній системі України* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 23 лип. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 128–132. URL : https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d781772f-b321-487f-b0d5-e3a67b921756/content.

8. Чепурна Т. В. Особа правопорушника службових кримінальних правопорушень, суб’єктами яких є працівники правоохоронних органів. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану* : матеріали XIV міжвідом. наук.-практ. конф. присвяченій Захисникам України (Київ, 28 листоп. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 552–556.